

**A MAGYAR ÉLELMISZER-
GAZDASÁGI IMPORT DINAMIKUS
NÖVEKEDÉSÉNEK OKAI**

**Budapest
2007**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kapronczai István,
Kartali János, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert
Udovecz Gábor

Készült:

az Agrárpolitikai Igazgatóság
Agrárpiaci Kutatások Osztályán

Szerzők:

Kürti Andrea
Stauder Márta
Wagner Hartmut
Kürthy Gyöngyi

Közreműködött:

Biczó András
Bürger Béláné
Kürtösi Edina
Vajdicsné Bélteki Beáta
Varga Tibor

Opponensek:

dr. Lehota József, intézetvezető, egyetemi tanár
Szent István Egyetem Marketing Intézet

dr. Palkovics Miklós, tanszékvezető
Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Az élelmiszergazdasági import alakulása a 2000. évtől napjainkig.....	7
1.1. Általános tendenciák	7
1.2. Élelmiszergazdasági importunk alakulása makroszinten	8
1.3. Árufőcsoportok szerinti elemzés	11
1.4. Termékszintű vizsgálatok	12
2. A beszerzési piac szerkezetváltozása	17
2.1. Az import piaci szerkezet alakulása fontosabb régiók és országok szerint.....	17
2.2. Az import piaci szerkezetváltozása néhány fontosabb termékcsoport példáján.....	19
3. Példaértékű tapasztalatok: az import forrás országainak sikertényezői a különlegesen dinamikus növekedésű importoknál.....	21
3.1. Élelmiszergazdasági külkereskedelmünk alakulása a visegrádi országokkal	21
3.1.1. Lengyelország	22
3.1.2. Csehország	23
3.1.3. Szlovákia	23
3.2. A lengyel, cseh és szlovák exportnövekedés	24
3.3. A növekedést befolyásoló tényezők.....	26
4. Az élelmiszergazdaság hazai szereplői körében végzett felmérések átfogó kiértékelése.....	39
4.1. A vizsgálat célja és a vizsgált minta	39
4.1. Mezőgazdasági termelők	41
4.2. Élelmiszer-feldolgozók.....	45
4.4. Élelmiszerkereskedők.....	52
5. Felméréseink szöveges eredménye három súlyponti kérdésben.....	59
5.1. Az élelmiszeripar, illetve az élelmiszerkereskedelem tulajdoni szerkezetének, tulajdonosi összetételének esetleges hatása az import alakulására.....	59
5.2. Az élelmiszerkereskedelmi vállalatok (nemzetközi és hazai láncok) beszerzési politikája.....	61
5.3. Az importvédelem eszközei és a marketing alkalmazása a hazai termékek lehetséges fogyasztásbővítése céljából (a kérdőíves felmérés tapasztalatai)	67
Összefoglalás	71
Summary.....	77
Kivonat.....	83
Abstract.....	84
Irodalomjegyzék	85
Mellékletek	87
A sorozatban megjelent tanulmányok.....	119

Bevezetés

Jelen munkánk célja annak megállapítása, emelkedett-e az **élelmiszergazdasági import** az EU-csatlakozás miatt. Az objektív kép kialakítását nehezíti az EU-csatlakozás utáni külkereskedelmi statisztikai számbavétel módszerében történt változás, másrészt az, hogy véleményünk szerint az importnövekedéssel kapcsolatban számos szubjektív nézet is teret kapott.

Az **élelmiszergazdasági import növekedése már az EU-csatlakozás előtt is megfigyelhető volt** és az import további növekedése az előző körben csatlakozó országok példája alapján (lásd Ausztria) is valószínűsíthető volt. Ennek „leglátványosabb” bizonyítéka a fogyasztók számára az élelmiszerüzletekben, különösen a nagyszámú cikkelemet tartó, nagy alapterületű szupermarketekben és hipermarketekben volt fellelhető. A közhangulatban, még inkább a szakmai közvéleményben ez leginkább úgy fogalmazódott meg, hogy a nemzetközi kereskedelmi láncok a „felelősek” az import bővüléséért.

A kérdéskört több oldalról közelítjük, egyrészt makrogazdasági oldalról, másrészt nemzetközi (legalábbis közép-európai) összehasonlítás keretében, harmadrészt pedig mikroökonomiai szinten annak érdekében, hogy a jelenségeket és problémákat minél több oldalról mutassuk be. Kiinduló pont a **külkereskedelmi statisztikai adatok elemzése**, itt elemeztük a számszerű változásokat, a termékstruktúra és a piaci szerkezet eltolódását, annak okait.

A tanulmány második fő vonulata az úgynevezett **példaértékű tapasztalatok: az import forrásországainak sikertényezői a különlegesen dinamikus növekedésű importoknál** (Lengyelország, Csehország és Szlovákia példája), bár a külföldi példák esetében nem volt cél a három ország komplex versenyképességi vizsgálata.

A következő fejezetek egy **empirikus felmérés tapasztalatait összegezik**. A kérdőíves felméréssel a piaci szereplők három körét kerestük meg (mezőgazdasági termelők, élelmiszer-feldolgozók és élelmiszerkereskedők). A kérdések egy része mindhárom mintában hasonló volt, egyes kérdések pedig arra is lehetőséget adtak, hogy egy 1994-es felmérés eredményeivel hasonlítsuk össze a kapott válaszokat.

Témánk szempontjából két kérdésesoport külön hangsúlyt kapott: az **élelmiszeripar, illetve az élelmiszerkereskedelem tulajdoni szerkezetének, tulajdonosi összetételének esetleges hatása az importra, valamint az importvédelem eszközei és a marketing alkalmazása a hazai termékek lehetséges fogyasztásbővítése céljából**. Ezen fejezetekben főleg a kérdőívek tapasztalatait írtuk le, de kicsit bővebben, a nyitott kérdésekre adott válaszokat idézve, amelyek továbbgondolkodást, illetve vitát indukálhatnak.

Külön fejezetben vizsgáltuk az **élelmiszerkereskedelmi láncok beszerzési politikáját** olyan megfontolásból, hogy az hatással van-e az import növekedésére.

Úgy gondoljuk, hogy munkánk hasznos lehet az ágazati irányítás számára. A kérdőíves felméréssel az a célunk, hogy „áthidaljuk” az elmélet és a gyakorlat közötti szakadékot, illetve, hogy a kapott információkkal és azok közlésével az élelmiszer ellátási lánc szereplői között szükséges kooperációt elősegítsük, látásmódjukat formáljuk, egymáshoz közelítsük. Ezen túlmenően a tanulmány a felsőoktatásban is hasznosulhat.

1. Az élelmiszergazdasági import alakulása a 2000. évtől napjainkig

1.1. Általános tendenciák

A magyar élelmiszergazdasági külkereskedelmen belül az **export a csatlakozás előtti évtizedben ingadozott és csak kis mértékben növekedett. Ugyanakkor az import ingadozása kisebb mértékű volt, de növekedési üteme egyre jobban meghaladta az exportét. Több, az AKI-ban az utóbbi években elkészített tanulmány (pl. Kartali et al., 2002) rámutatott erre a problémára.**

A elmúlt évezred végén, illetve az elmúlt másfél évtizedben bevezetett folyamatos kereskedelemi liberalizálási lépéseknek (pl. a GATT/WTO egyezmény, az EU és Magyarország közötti Társulási Szerződés, illetve a csatlakozás előkészítésében nagy lépést jelentő új agrár liberalizációs egyezmény) azok magyar élelmiszergazdasági külkereskedelmre gyakorolt hatásának elemzése rámutatott arra, hogy az Európai Unió hazánkkal ellentétben jóval eredményesebben használta ki az egyezményben rejlő lehetőségeket. Az Unióból származó élelmiszergazdasági import már csatlakozásunk előtt is jelentősen növekedett. Mivel azonban a csatlakozásunk előtt EU exportunk 93%-a, importunknak pedig csak 82%-a esett liberalizálás alá, várható volt, hogy az EU-tagországok piaci erőfölénye a csatlakozásunk után is érvényesülni fog, azaz importunk tovább növekszik. Ez a várakozás valóságban is bekövetkezett.

Az importnövekedés pontos elemzését csatlakozásunk óta azonban módszertani problémák nehezítik meg (Wagner et al., 2006). Míg 2004. április végéig a Kopint-Datorg által feldolgozott teljes körű, a vámhatáron történő számbavételre alapuló vámstatisztika alapján készült adatforrás állt rendelkezésünkre, **csatlakozásunk pillanatától az adatok forrása és módszertana megváltozott**: az adatgyűjtés részben átkerült a KSH-hoz, ahol az EU-25 tagországain belüli forgalom tekintetében statisztikai jelentésen, vagyis vállalati önbevalláson alapuló adatgyűjtést végeznek.

Mivel az Unióhoz való csatlakozásunk következtében az EU-n belüli vámhatárok számunkra történő megszűnése miatt többé nem állnak rendelkezésünkre a vámnyilvántartás adatai, annak helyére az **Intrastat**¹ keretében megszervezett új statisztikai adatgyűjtésnek kellett lépnie. Az Intrastat adatszolgáltatásra való kijelölés ún. küszöbérték alkalmazásával történik a vállalatok ÁFA-bevallásában szereplő, az EU-tagországaival folytatott kereskedelemre vonatkozó adatainak alapján. A kijelöléssel elvben a forgalom 98%-os lefedettségét kell biztosítani.

A VPOP (Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága) a hagyományos vámstatisztika formájában már csak a harmadik országokkal történt külkereskedelmi üzletkötéseket rögzíti. Ez a váltás nemzetközi tapasztalatok szerint is a statisztikák megjelentetésének késedelméhez, megbízhatóságának csökkenéséhez és az import alulbecsléséhez vezet. Erre utal az is, hogy a KSH által évközben kiadott külkereskedelmi adatokat többszörösen módosították és a KSH maga is felhívja a figyelmet a lehetséges hibaforrásokra.

¹ Az Intrastat az EU által a tagállamok közötti áruforgalomra vonatkozó adatok vállalatszintű gyűjtésére létrehozott statisztikai rendszer. Adatszolgáltatási kötelezettség alá esnek azok a vállalatok, amelynek EU-n belüli áruforgalma átlépi a 250 ezer EUR küszöbértéket.

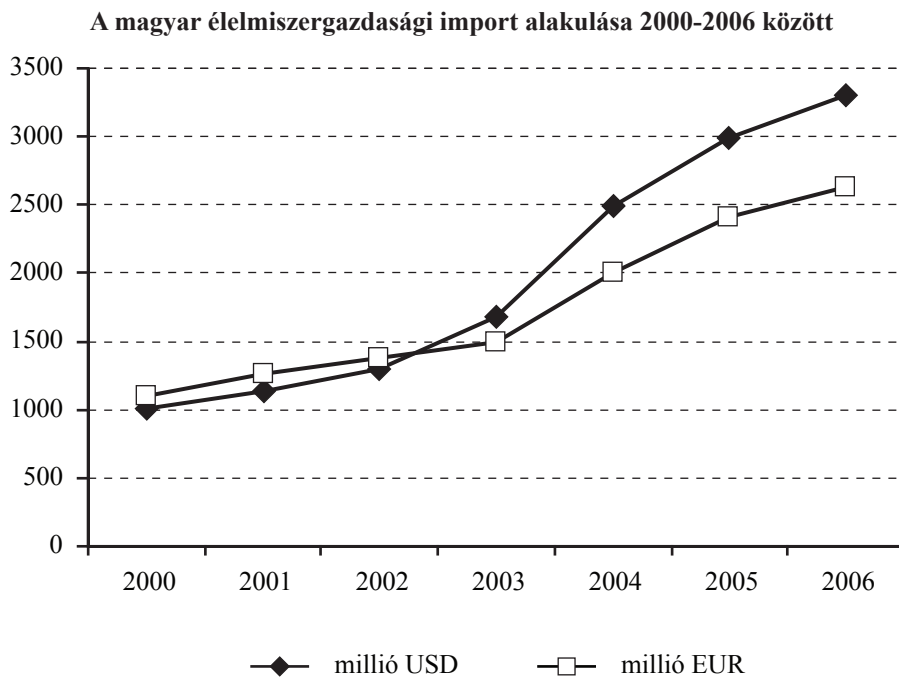
Az eltérések legfőbb okai például a multinacionális cégek növekvő külföldi gyártási tevékenységében, a szélesebb körű kereskedelmi tevékenység, mint pl. a reexport megjelenésében, valamint az „uniós” (telephellyel nem, de magyar adószámmal rendelkező) cégek megjelenésében és a gazdasági életbe való bekapcsolásában keresendők. A KSH a hibák kiküszöbölésére az adatok feldolgozása során többlépcsős hihetőségi vizsgálatokat alkalmaz, amely során logikai (számítógépes) és szakértői vizsgálattal próbál javítani az adatok megfelelő minőségén.

Az említett szempontokat figyelembe véve a következő részben **makroszinten, illetve bizonyos termék- és piaci mélységig haladva** választ próbálunk adni azokra a kérdésekre, hogy melyek a változások alapvető okai, hogy külön mérhető-e az EU-csatlakozás hatása és ha igen, akkor milyen termékeknél, valamint van-e markáns beszerzési piaci szerkezet eltolódás?

1.2. Élelmiszergazdasági importunk alakulása makroszinten

Élelmiszergazdasági importunk tehát már a 90-es években egyre gyorsabb ütemben növekedett, ez a tendencia az új évezredben folytatódott. A két főbb nemzetközi devizában (USD, ill. EUR) mért éves élelmiszergazdasági importunk eltérő ütemű mozgását a következő ábra mutatja a 2000-2006. évekre nézve.

1. ábra

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

USD-ben mérve importunk 2000 és 2006 több mint háromszorosára, míg EUR-ban mérve csak alig két és félszeresére nőtt. Ez a látszólag ellentmondásos tendencia az EUR és az USD árfolyamváltozásából ered, 2000 és 2002 között az EUR sokat veszített erejéből, csak 2003-ban kezdett újra felerősödni. 2006-ban az EUR az USD-hez viszonyítva kb. 35%-kal többet ért éves átlagban, mint 2000-ben. Mivel a HUF inkább az EUR árfolyammozgásához kötődik, ez utóbbi grafikon tükrözi talán realisabban az élelmiszergazdasági importunk alakulását.

Az 1. ábra rámutat az élelmiszergazdasági importunk EU-csatlakozásunk után történő további felgyorsulására is. Míg EUR-ban mérve importunk 2000-2003 között éves átlagban 8%-kal (USD-ben: 13,5%-kal) nőtt, az utána következő időszakra már átlagosan évi 21% (25%) növekedés volt tapasztalható. Az importnövekedés azonban csökkenő tendenciát mutat, mert 2004-ben még 33%-kal, 2005-ben 20%-kal és 2006-ban előreláthatólag már csak 10%-kal nő a behozatalunk az előző évhez képest. A magyar belpiac a tények szerint tehát lassan telítődik az importáru számára, az importnövekedés a jövőben is lassulni fog.

Az egyre bővülő import miatt megváltozott az **élelmiszergazdasági import részaránya az összimporton belül** is, sőt mivel az élelmiszergazdasági import dinamikája az utóbbi években meghaladta az összimport növekedési ütemét, az élelmiszergazdasági import részesedése csak 2001-ig mutatott csökkenő tendenciát, utána folyamatosan nőtt és 2005-ben elérte a 4,5%-ot, 2006-ban pedig 4,4%-ra csökkent (1. táblázat).

1. táblázat

Élelmiszergazdasági importunk részesedése a teljes magyar importból

M.e.:millió EUR

Év	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Összimport	34 405	43 709	39 467	42 263	48 533	52 956	60 158
Élelmiszergazdasági import	1 101	1 268	1 381	1 489	2 001	2 408	2 650
Részarány, %	3,2	2,9	3,5	3,5	4,1	4,5	4,4

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

Az **ágazatok, illetve az alapanyag jellege szerinti** elemzésénél arra kívánunk választ adni, hogy 2000 után történt-e változás az állattenyésztés, illetve növénytermelés, továbbá a nyersanyagtermelés és az élelmiszeripar importunkból való részesedésében. A részletes adatokat a következő táblázat tartalmazza:

**Élelmiszergazdasági importunk ágazatok, illetve az alapanyag
jellege szerinti bontásban a 2000-2006. években**

Ágazat	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Érték, millió EUR							
Mezőgazdaság	192	216	257	307	432	492	508
ebből: Állattenyésztés	36	42	42	37	78	120	142
Növénytermelés	156	175	214	270	353	372	366
Élelmiszeripar	906	1 048	1 121	1 187	568	1 916	2 126
Mezőgazdaság + élelmiszeripar összesen	1 097	1 264	1 378	1 494	2 000	2 407	2 633
ebből: Állati eredetű termék	249	306	322	302	511	698	746
Növényi eredetű termék	848	958	1 056	1 192	1 489	1 709	1 887
Részarány, %-ban							
Mezőgazdaság	17,5	17,1	18,6	20,6	21,6	20,4	19,3
ebből: Állattenyésztés	3,2	3,3	3,1	2,5	3,9	5,0	5,4
Növénytermelés	14,2	13,8	15,5	18,1	17,7	15,4	13,9
Élelmiszeripar	82,5	82,9	81,4	79,4	78,4	79,6	80,7
Mezőgazdaság + élelmiszeripar összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ebből: Állati eredetű termék	22,7	24,2	23,4	20,2	25,5	29,0	28,3
Növényi eredetű termék	77,3	75,8	76,6	79,8	74,5	71,0	71,7

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

Az adatokból látható, hogy a mezőgazdasági import közel két és félszeresére, az élelmiszeripari import pedig több mint kétszeresére nőtt. A mezőgazdasági import részaránya az importon belül 2005-ig tartósan 20% fölé nőtt, csak 2006-ban esett vissza 19%-ra. Ezen belül az állattenyésztés részesedése elsősorban a csatlakozás után nőtt jelentősen. Ezt a tényt az importált áruk alapanyag jellegű bontása is igazolja, az állati eredetű termékek részesedése az élelmiszergazdasági importon belül 20%-ról 28%-ra nőtt, a növényi eredetű anyagok behozatalának részaránya pedig 72%-ra csökkent. Pontosabb képet az árufőcsoportok szerinti elemzés mutat.

1.3. Árufőcsoportok szerinti elemzés

A nemzetközileg alkalmazott HS2-kódrendszer első 24 árufőcsoportja alkotja a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékkört. Ennek elemzésével mutatjuk be az egyes termékcsoportok importjának adatait. A fontosabb tendenciák elemzésénél a szöveges részben csak az EUR-adatokra fogunk támaszkodni, mivel áruforgalmunk elszámolása 80-90%-ban már EUR-ban történik, másrészt az EUROSTAT adatai is EUR-ban vannak kifejezve.

Az élelmiszergazdasági import árufőcsoport-szintű elemzése azt mutatja, hogy szinte nem is volt olyan főcsoport, ahol 2006-ban nem emelkedett volna az import 2000-hoz képest. Az adatokat a 2000, 2003 és 2006 évekre a 3. táblázat tartalmazza.

Az egyes árufőcsoportokon belül 2000 és 2006 között a legnagyobb növekedés az **Élő állatok** (HS-01) és a **Hús és vágási termékek** (HS-02) importjában történt 581%-ra, illetve 389%-ra.² Több mint ötszörösére (533%-ra) nőtt az **Ital, szesz, ecet** (HS-22) behozatala is. Jelentős növekedés történt még a **Tejtermékek, tojás, méz** (HS-04) főcsoport importjában (455%-ra), valamint a **Zöldség- és gyümölcsfélénél** (HS-07, ill. 08), ahol az import együttesen majdnem két és félszeresére nőtt 2000 óta. Kivételt képeznek az **Állati takarmányok**, ahol 2006-ban az import – a múlt évek bő gabonatermésének köszönhetően, illetve a csökkenő állatállomány miatt – alig volt nagyobb, mint 2000-ben.

Ha a **csatlakozás utáni időt** vizsgáljuk, akkor az árufőcsoportok adatai alapján látható, hogy elsősorban az **élő állat, illetve a hús és hústermékek, a tejtermékek, valamint az ital- és dohánytermékek esetében bővült látványosan a behozatalunk**. 2003 és 2006 között az élő állatok importja 6,3-szorosára, a hús, hústermékéké 3,4-szeresére nőtt, a tejtermékek behozatala 2,9-szeresére és az ital és dohány importja együttesen 2,6-szorosára nőtt. **A többi főcsoport esetében már a csatlakozás előtt is nagyobb importnövekedés volt tapasztalható.**

² Itt ismét fel kell hívni ismét a figyelmet az EU-25 tagországain belüli forgalom tekintetében összegyűjtött statisztikák néhány kritikus pontjára, mert pl. a KSH által kiadott adatok szerint Magyarország 2004-ben 26 millió EUR értékben importált 19 ezer tonna élő sertést Hollandiából, míg a holland statisztikák szerint Hollandia csak 14 ezer tonnát exportált 18 millió EUR értékben Magyarországra.

Élelmiszergazdasági importunk árucsoportok szerinti bontásban a 2000-2006. években

	Megnevezés	millió EUR			Index, %			Részarány,%		
		2000	2003	2006	03/00	06/00	06/ 03	2000	2003	2006
1.	Élő állatok	20,43	18,87	118,7	92,4	580,8	628,8	1,9	1,3	4,5
2.	Hús, vágási termékek	53,65	60,91	208,8	113,5	389,2	342,8	4,9	4,1	7,9
3.	Halak, édesv. állatok	15,08	18,23	23,5	120,9	156,0	129,1	1,4	1,2	0,9
4.	Tejtermékek	46,56	73,70	211,8	158,3	455,0	287,4	4,2	4,9	8,0
5.	Egyéb állati termékek	21,47	20,11	26,7	93,7	124,4	132,8	2,0	1,3	1,0
6.	Fa, egyéb növény	26,84	44,82	55,6	167,0	207,0	124,0	2,4	3,0	2,1
7.	Zöldségfélék	30,15	63,98	104,2	212,2	345,7	162,9	2,7	4,3	4,0
8.	Gyümölcs, dió	63,78	126,25	162,9	197,9	255,5	129,1	5,8	8,4	6,2
9.	Kávé, tea, fűszer	71,26	47,72	76,8	67,0	107,8	161,0	6,5	3,2	2,9
10.	Gabonafélék	35,24	35,00	43,4	99,3	123,3	124,1	3,2	2,3	1,6
11.	Malomipari termék	5,63	8,59	20,6	152,5	365,0	239,3	0,5	0,6	0,8
12.	Olajos mag, tak.	40,01	59,37	79,7	148,4	199,1	134,1	3,6	4,0	3,0
13.	Növényi nedv. kiv.	7,88	9,47	9,7	120,1	123,3	102,6	0,7	0,6	0,4
14.	Egyéb növ. term.	0,60	0,96	0,9	160,8	149,5	93,0	0,1	0,1	0,0
15.	Állati, növ. zsír	66,00	86,92	104,1	131,7	157,8	119,8	6,0	5,8	4,0
16.	Áll. ered. él. készítmény	13,46	21,41	67,0	159,1	498,2	313,1	1,2	1,4	2,5
17.	Cukor, cukorárúk	22,10	34,12	97,9	154,4	443,2	287,0	2,0	2,3	3,7
18.	Kakaó, készítmény	49,57	83,75	139,3	169,0	281,0	166,3	4,5	5,6	5,3
19.	Cukrászati term.	48,94	92,41	166,7	188,8	340,7	180,4	4,5	6,2	6,3
20.	Zölds. gyüm. kész.	67,58	87,53	129,9	129,5	192,1	148,4	6,2	5,9	4,9
21.	Egyéb ehető kész.	77,84	126,02	238,6	161,9	306,6	189,4	7,1	8,4	9,1
22.	Ital, szesz, ecet	31,93	71,16	170,2	222,9	533,2	239,2	2,9	4,8	6,5
23.	Állati takarmány	238,93	267,30	264,9	111,9	110,9	99,1	21,8	17,9	10,1
24.	Dohány és term.	42,29	35,72	111,8	84,5	264,3	312,8	3,9	2,4	4,2
	Főcsopt. összesen:	1 097,23	1 494,32	2 633,9	136,2	240,1	176,3	100,0	100,0	100,0

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

Az élő állat és hús, hústermékek importon belüli együttes részaránya 2006-ban 10% fölé emelkedett és ezzel felülmúlta az állati takarmányok behozatalát, melynek részesedése a vizsgált időszakban közel 12 százalékponttal visszaesett.

1.4. Terméksztintű vizsgálatok

A csatlakozás előtti időszakhoz képest a jelenlegi KSH külkereskedelmi termékforgalmi statisztika már nem adja meg a lehetőséget, hogy a forgalmat részletes terméksztintű (HS-10 mélységű) bontásban vizsgáljuk. A legrészletesebb, a teljes élelmiszergazdasági importforgalmat átfogó képet HS-4 mélységű bontásban, azaz árucsoportok alapján tudjuk megadni, a HS-6, illetve HS-8 mélységű adatok már nem képezik le a teljes forgalmat.

Az árucsoportok szerinti importot a 2000-2006. évekre az 1. melléklet tartalmazza. A következő táblázatban a legfontosabb árucsoportok behozatalának alakulását mutatjuk be:

4. táblázat

Élelmiszergazdasági importunk fontosabb árucsoportok szerinti bontásában a 2000-2006. években

M.e.: ezer euró

	HS-4 kód	Termék rövid megnevezése	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
		Összesen	1 100,9	1 267,6	1 381,3	1 494,3	1 999,7	2 407,6	2 633,9
1.	2304	Szójadara	155,3	193,2	187,9	168,2	163,0	124,6	151,2
2.	1806	Csokoládé készítmény	35,2	43,4	46,7	56,6	82,6	105,5	126,3
3.	2106	Étrend-kiegészítők	34,0	41,6	55,9	66,9	85,4	103,1	125,7
4.	203	Sertéshús	33,6	48,0	53,8	35,0	98,2	151,5	124,2
5.	1905	Péksütemény	23,3	32,4	46,6	54,2	76,1	102,5	106,7
6.	406	Sajt	23,9	29,5	29,5	30,5	50,8	66,3	95,6
7.	103	Élő sertés	0,2	0,2	0,4	0,3	37,5	74,8	87,2
8.	2309	Hobbiállat-eledelel	37,7	46,2	55,7	59,8	63,3	80,2	84,5
9.	2402	Cigaretta	5,7	5,4	5,4	6,7	29,4	71,9	82,9
10.	2202	Alkoholmentes italok	7,5	10,4	19,2	25,5	35,8	61,6	67,7
11.	2101	Kávékészítmény	25,7	25,9	26,2	31,0	42,3	46,9	56,0
12.	901	Nyers kávé	55,4	41,8	32,1	33,8	34,0	46,0	55,1
13.	1701	Cukor	2,5	4,6	7,2	11,7	21,9	30,8	53,8
14.	2208	Szeszes ital	10,0	12,4	12,1	12,6	25,6	37,0	45,4
15.	1517	Margarin	15,6	13,3	17,3	23,0	34,9	38,0	43,7
16.	803	Banán	13,2	13,8	26,4	33,5	43,1	43,5	42,3
17.	805	Citrusfélék	20,7	23,0	35,4	46,3	45,0	46,7	39,7
18.	1901	Tápszert	17,0	19,7	22,6	24,7	34,3	35,1	37,7
19.	2009	Gyümölcsle	33,2	17,4	17,9	30,5	21,4	34,0	37,3
20.	401	Folyadék tej	1,1	0,8	0,8	2,9	17,3	35,8	35,5

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

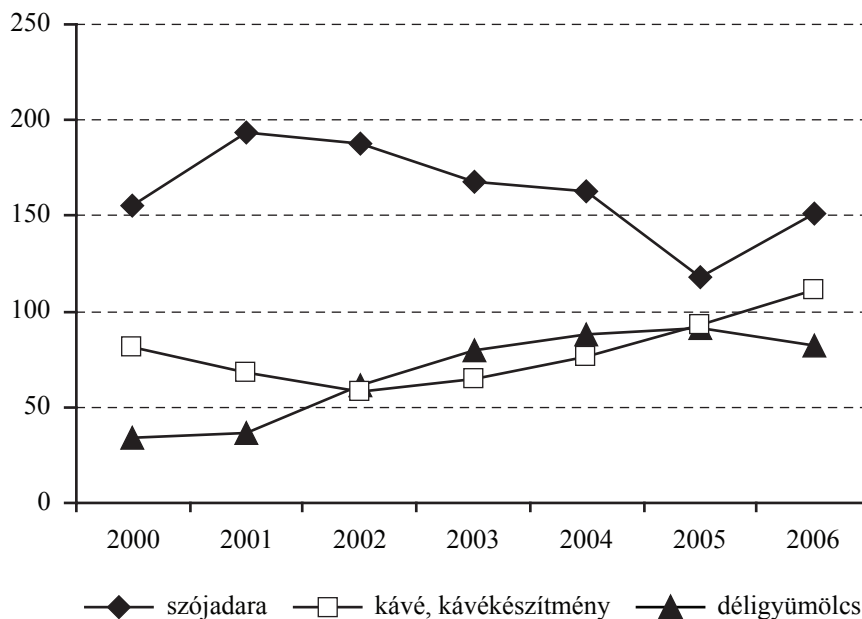
Az árucsoportok szerinti bontásban a nagy jelentőségű és nagy növekedési ütemű tételek (évi 50 millió EUR feletti tétel és 2000 és 2006 között több mint 2,4-szeres növekedés) a következők: csokoládé készítmények (126 millió EUR, illetve 358%), étrend-kiegészítők (126, ill. 370%), sertéshús (124, ill. 369%), péksütemény (107, ill. 458%), sajt (96, ill. 401%), élő sertés (87 millió EUR-ra gyakorlatilag nulláról), cigaretta (83, ill. 1460%), alkoholmentes italok (68, ill. 908%) és a cukor (54, ill. 2156%).

A lista élén 2005-ben már a **sertéshús** állt, importja 2000-2005 között több mint négy és félszeresére nőtt és 151 millió EUR értékben már importunk 6%-át képviselte. 2006-ban közel 15%-os visszaesés volt tapasztalható. Szójadara importunk viszont 2005-ben 2000-hez viszonyítva 76%-ra, és így a második helyre esett vissza. 2006-ban ismét nőtt a

szója utáni kereslet és a szójadara ismét az élre került. A nagy növekedést mutató termékcsoporthoz a **péksütemények** és az **élő sertés** is 2006-ban ott volt az első tízben. Jellemző az importszerkezet változására, hogy a csak importból fedezhető termékek (szója³, kávé, déligyümölcs) általában hátrébb kerültek a rangsorban, azaz importjuk a többi termékhez képest relatív arányban csökkent. Ezt a következő ábra is jól mutatja:

2. ábra

Néhány csak importból fedezhető termék behozatalának alakulása 2000-2006 között (millió EUR-ban)

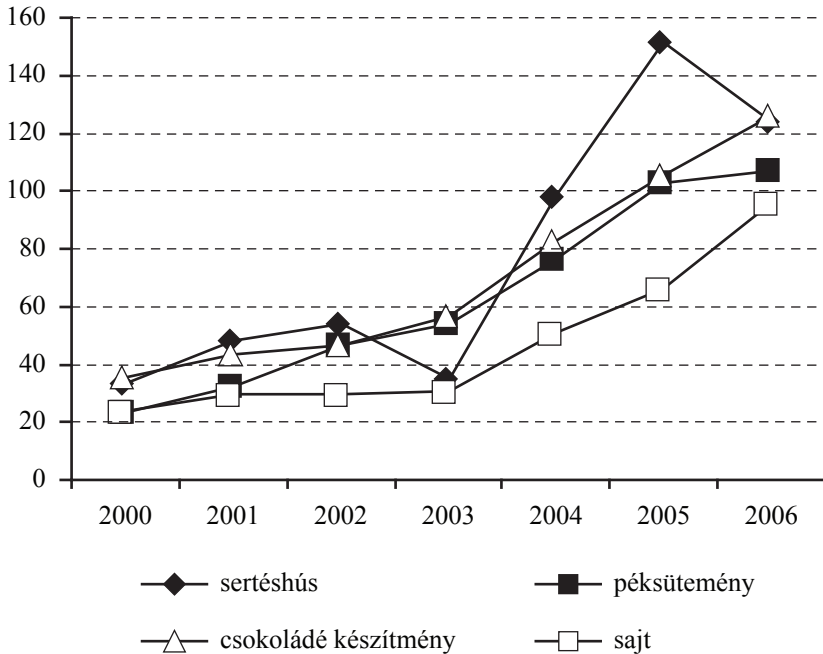
Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

A bemutatott termékcsoporthoz csak a banánimport nőtt közel háromszorosára, azaz az átlagos import-növekedést meghaladó ütemben, a citrusfélék importja „csak” megduplázódott, a nyers kávé, valamint a szójadara esetében visszaesés volt tapasztalható.

Más a helyzet néhány ún. választékbővítő, azaz a hazai termelés által is előállítható termékek esetében, ahol az adatok alapján a hazai versenytársak vereséget szenvedtek a külföldi konkurenciával szemben.

³ Szóját termelnek Magyarországon, de ez a takarmányszükségletnek csak egy részét fedezi.

Néhány választékbővítő termék behozatalának alakulása 2000-2006 között (millió EUR)

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

A sertéshús és a sajt esetében jól látható a csatlakozás utáni gyors importnövekedés, az élő sertés importgörbéjét azért nem mutatjuk, mert a csatlakozás előtt gyakorlatilag nem volt említésre érdemes behozatalunk.

Az import édesség növekedését az is befolyásolja, hogy a hagyományos nagy édesipari gyárak közül már csak egy tevékenykedik Magyarországon, a legtöbb cukorka és csokoládé Szlovákiából, Csehországból és Lengyelországból érkezik (Szabó, 2007).

Összefoglalóan az árufőcsoportok, illetve a termékszintű importunk elemzése után elmondható, hogy a sertésenyésztés – amint azt már csatlakozásunk előtt látni lehetett – a csatlakozás egyik vesztes ágazata lett. 2004 előtt a termelők jelentős támogatásban részesültek, a garantált árrendszer és a vámvédelem magasan tartotta a termelői árakat, ezért a csatlakozás – az Unióban a sertéságazat az ún. gyengén szabályozott ágazatok közé tartozik, ezért direkt támogatásban egyáltalán nem részesülhet – sokszerű hatást gyakorolt az ágazatra. A hazai termelők árban nem tudtak/tudnak versenyezni az importtal, ami az import előretöréséhez vezetett. Hasonló folyamat játszódott le a baromfiágazatban és tejtermelésben is. Ezért a folyadéktej és sajt import emelkedett (bár utóbbi termékcsoportnál a választékbővítésnek is lehet szerepe).

Más, magas importnövekedést mutató termékcsoportok esetében is lehet egyértelmű, vagy legalább valószínű okokat találni a növekvő behozatalra: A péksütemények importja valószínűleg a termékek magas élőmunka-igényével magyarázható. A hazai élőmunka-ter-

hek és minimálberek ugyanis magasabbak, mint néhány környező országban. A cigaretta import egyértelmű oka, hogy két nagy dohánygyár a közelmúltban kivonult az országból, ezért 2003 és 2006 között a belső termelés a felére esett vissza. A fogyasztás nagy részét ezért importból kellett fedezni. Cukorimportunk emelkedéséért szintén uniós csatlakozásunk okolható. Az EU ti. vámkedvezményt nyújt a Nyugat-Balkán-i országokból származó cukorimportra, amit déli szomszédaink ki is használnak. A banán- és citrusfélék emelkedő behozatala részben választékbővítéssel, részben a szintén problémákkal küzdő hazai gyümölcságazat versenyképességi problémáival magyarázható, ti. ezek a gyümölcsfélék helyettesítő termékei a hazaiaknak.

2. A beszerzési piac szerkezetváltozása

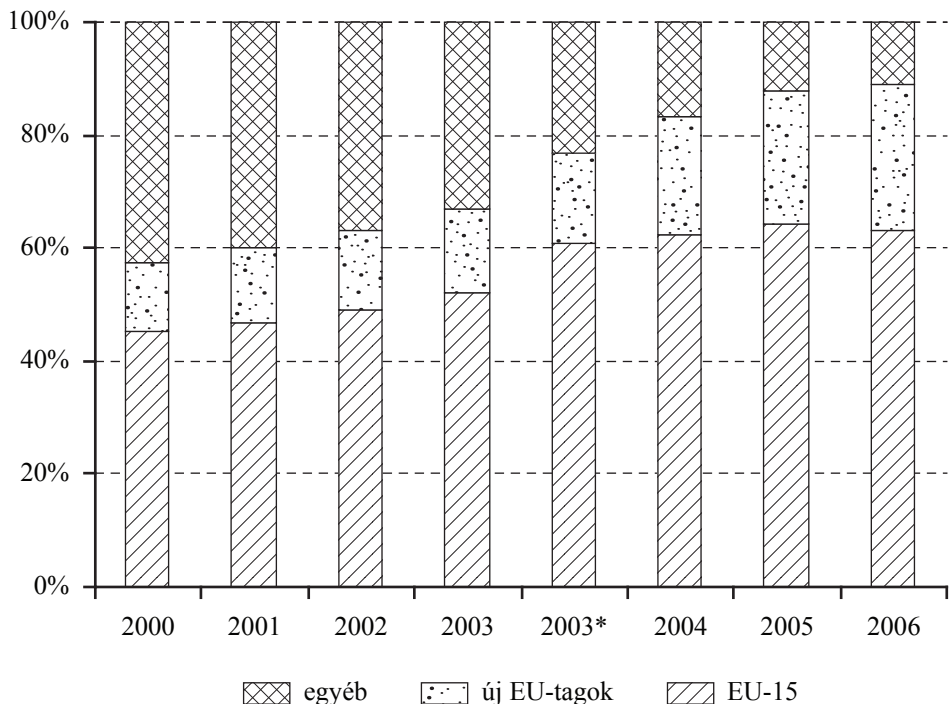
2.1. Az import piaci szerkezet alakulása fontosabb régiók és országok szerint

Az importpiacok szerkezetváltozásának elemzésénél komoly problémát okoz a csatlakozás előtti és utáni statisztikai adatsorok módszertani különbözősége, nevezetesen az, hogy a KSH 2004. május 1-jétől az importot már csak „feladó” és nem „származási” ország szerint regisztrálja. Ezért például a tengerentúlról érkező importáru a befogadó tengeri kikötő földrajzi helyétől függően EU-országból, vagy harmadik országból (pl. 2006-ig Romániából) érkező importnak minősül. Hasonló problémát okoz, hogy a jelenlegi statisztika segítségével az ún. közvetítő kereskedelem sem mutatható ki, amely jó néhány termék importjában 2004 előtt lényeges szerepet játszott. A változások miatt úgy döntöttünk, hogy a 2003. évre két adatot szerepeltetünk az ábrákban és táblázatokban: a „2003” adat a régi módszertan szerinti, a „2003*” az új módszertan szerinti besorolást mutatja.

Ennek ellenére az adatok világosan megmutatják, hogy importunkban 2000 után jelentősen nőtt az EU-15, illetve csatlakozásunk után az új EU tagországok részaránya is, az előzetes adatok szerint 2006-ben 89%-kal dominált az EU-n belüli import.

4. ábra

Az élelmiszergazdasági import szerkezete származási, illetve feladó régiók szerint 2000-2006 között

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

A legfontosabb importpiacaink ország szerinti rangsorát a következő táblázat tartalmazza. A sorrend 2000 és 2006 között nemigen változott, bár a közvetítő kereskedelem statisztikán belüli szerepének csökkenésével néhány ország (pl. Németország és Hollandia) részaránya jelentősen megnőtt.

5. táblázat

**Az élelmiszergazdasági import piaci szerkezete származási,
illetve feladó országok szerint 2000-2006 között**

	Ország	millió EUR				százalék			
		2000	2003	2003*	2006	2000	2003	2003*	2006
	Összesen	1 100,9	1 485,5	1 494,3	2 633,9	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Németország	124,5	202,3	232,3	597,9	11,3	13,6	15,5	22,7
2.	Brazília	137,0	152,1	62,0	8,1	12,4	10,2	4,1	0,3
3.	Hollandia	105,9	136,5	195,6	319,4	9,6	9,2	13,1	12,1
4.	Lengyelország	68,8	102,2	105,6	355,9	6,3	6,9	7,1	13,5
5.	Olaszország	57,5	100,5	101,1	154,8	5,2	6,8	6,8	5,9
6.	Ausztria	51,4	67,1	84,6	183,5	4,7	4,5	5,7	7,0
7.	Franciaország	33,3	65,7	73,4	118,5	3,0	4,4	4,9	4,5
8.	Spanyolország	21,3	63,8	58,4	79,0	1,9	4,3	3,9	3,0
9.	Csehország	26,8	59,8	63,7	117,9	2,4	4,0	4,3	4,5
10.	Szlovákia	35,8	55,3	60,5	162,7	3,2	3,7	4,0	6,2
11.	USA	43,2	49,7	30,6	26,5	3,9	3,3	2,0	1,0
12.	Belgium	22,3	34,7	62,6	72,5	2,0	2,3	4,2	2,8
13.	Dánia	28,8	32,1	32,1	38,1	2,6	2,2	2,1	1,4
14.	Görögország	18,2	29,1	29,0	20,1	1,7	2,0	1,9	0,8
15.	Románia	32,2	26,8	76,7	56,6	2,9	1,8	5,1	2,1
16.	Egyesült Királyság	20,4	26,4	25,5	53,9	1,9	1,8	1,7	2,0
17.	Argentína	11,8	20,7	9,9	7,8	1,1	1,4	0,7	0,3
18.	Törökország	13,1	18,0	16,0	27,2	1,2	1,2	1,1	1,0
19.	Malajzia	12,0	14,0	11,9	2,4	1,1	0,9	0,8	0,1
20.	Venezuela	9,8	13,8	9,3	8,2	0,9	0,9	0,6	0,3

Forrás: AKI adatbázis, illetve KSH előzetes adatok alapján saját számítások

A feladó országok sorrendjét 2006-ben Németország vezette, amely nemcsak legfontosabb export-, hanem importpiacunk is lett – a behozott termékek majdnem egynegyede jött onnan. 13% feletti részesedéssel rendelkezett Hollandia, Lengyelország, részaránya 2000 és 2006 között majdnem két és félszeresére nőtt.

2.2. Az import piaci szerkezetváltozása néhány fontosabb termékcsoport példáján

A fontosabb importrégiók és -országok változása mögött természetesen az a jelenség áll, hogy a legfontosabb importtermékeinket a statisztikákban már nem származási ország szerint regisztrálják. Mivel sok nagyobb tengerentúli exportőr európai székhellyel rendelkezik, a harmadik országokból érkező árut sok esetben oda szállítják. A változásokat három fontosabb termékcsoport, a szója, a sertéshús és a sajt importjának esetében mutatjuk be.

6. táblázat

Az élelmiszergazdasági import piaci szerkezete fontosabb termékcsoportoknál a származási, illetve feladó országok szerint 2000-2006 között (ezer EUR)

Sertéshús (HS-0203)	2000	2001	2002	2003	2003*	2004	2005	2006
Összesen	31 057	42 995	50 893	39 473	34 996	98 199	151 538	124 210
Németország	9 828	15 781	22 518	14 768	13 560	32 145	64 740	55 529
Hollandia	6 021	2 788	7 391	6 962	5 407	9 168	11 668	7 545
Franciaország	1 371	9 084	7 018	5 431	5 069	17 290	20 832	18 100
Dánia	6 299	10 103	8 004	5 127	5 003	8 487	12 918	6 966
Spanyolország	430	131	1 026	3 345	2 633	7 299	10 510	8 520
Ausztria	2 973	2 271	1 467	1 731	1 538	4 517	7 154	7 234
Szója (HS-2304)	2000	2001	2002	2003	2003*	2004	2005	2006
Összesen	155 282	193 193	187 851	167 411	168 155	163 045	124 610	151 250
Brazília	122 131	138 446	144 291	130 589	56 056	25 582	4 136	197
Hollandia	19 047	28 004	18 348	16 972	43 123	77 442	75 877	74 741
Belgium	1 270	8 757	5 898	7 302	7 475	762	417	5 788
Argentína	2 373	6 400	10 942	5 530	3 292	668	41	614
USA	2 173	8 755	3 615	4 810	3 088	1 026	164	449
Románia	1 367	259	2 070	1 388	51 352	41 440	14 360	10 858
Németország	446	711	93	49	1 282	13 077	20 397	7 227
Szlovénia	24	0	0	0	12	0	1 915	32 159
Olaszország	83	34	0	0	142	1 989	2 706	11 062
Sajt (HS-0406)	2000	2001	2002	2003	2003*	2004	2005	2006
Összesen	23 863	29 538	29 489	30 626	30 545	50 774	66 310	95 638
Németország	6 890	7 288	10 982	10 544	11 535	14 199	28 636	48 276
Szlovákia	4 886	6 378	5 993	5 585	5 639	10 073	8 874	11 392
Hollandia	297	543	848	2 142	3 747	8 169	2 341	1 805
Szlovénia	0	230	80	1 534	1 575	1 097	1 101	85
Franciaország	1 007	1 148	1 440	1 181	1 166	1 084	1 324	1 673
Ausztria	324	1 053	1 364	990	1 017	1 455	3 596	5 758
Lengyelország	579	890	898	831	840	8 603	13 042	19 561
Dánia	665	748	1 079	780	777	524	948	1 008
Olaszország	387	831	900	778	779	1 060	1 102	1 076
Csehország	308	328	569	709	706	1 995	2 208	2 438

Forrás: AKI és KSH adatbázis alapján saját számítás

A táblázat adataiból látható, hogy szójaimportunkban Hollandia átvette a stafétabotot Braziliától és az utóbbi két évben jelentősen nőtt még Németország szerepe is. Visszaesett ezzel szemben a 2003-ban a statisztikákban második legnagyobb szója beszerzési piacként feltűnő Románia szerepe. 2006-ban új, jelentős beszerzési piacként tűnt fel Szlovénia és Olaszország.

Sertéshús importunkban a Németországból származó behozatal játszik fontos szerepet, a többi ország a **magyar feldolgozó vállalatok tulajdonosi szerkezetében bekövetkezett változásoktól is függően** válik fontossá.

A sajtimportunknál is Németország dominál, részaránya megközelíti importunk felét. Jelentősen megnőtt mögötte Lengyelország szerepe, ahonnan 2006-ban már több sajtot importáltunk, mint Szlovákiából.

3. Példaértékű tapasztalatok: az import forrás országainak sikertényezői a különlegesen dinamikus növekedésű importoknál

3.1. Élelmiszergazdasági külkereskedelmünk alakulása a visegrádi országokkal

Csatlakozván az Európai Unióhoz Magyarország is tapasztalhatta a korábban már előrejelzett változást, miszerint a vámunióhoz való csatlakozásunk nyomán számos ország előtt megnyílt az út, hogy saját termékeit a korábbi kötétségektől mentesen értékesítse országunkban, ugyanakkor Magyarország számára is lehetőség adódott, hogy áruját az uniós piacon helyezze el. A szabad árucserre azonban – részben azért is, mert a belépésünket megelőző fokozatos liberalizáció nyomán már a belépés pillanatában EU exportunk 93, importunk 82%-ban liberalizált volt – hazánk számára inkább negatív változásokat hozott, külkereskedelmi egyenlegünk egyértelműen romlott, amelyben három korábbi CEFTA-országnak, Lengyelországnak, Csehországnak és Szlovákiának is nagy szerepe volt.

Az Európai Unió-s csatlakozással erőteljesen fellendült élelmiszergazdasági importunk, aminek nem pusztán a régi tagországok árujának Magyarországra vándorlása volt az oka, hanem az új tagországok közül Lengyelország, Csehország és Szlovákia is növelni tudta kivitelét hazánk irányába (7. táblázat).

7. táblázat

A visegrádi országokból származó élelmiszergazdasági importunk

		1997	2000	2003	2004	2005	2006
Import (millió EUR)	Összes ország	1 232	936	1 494	2 300	2 408	2 656
	Lengyelország	41	59	106	171	290	356
	Csehország	17	23	64	124	124	118
	Szlovákia	18	30	60	107	148	163
Import részesedés (%)	Összes ország	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Lengyelország	3,3	6,3	7,1	7,4	12,0	13,4
	Csehország	1,4	2,5	4,3	5,4	5,2	4,4
	Szlovákia	1,5	3,3	4,0	4,6	6,1	6,1
	<i>Visegrádi országok együtt</i>	<i>6,2</i>	<i>12,0</i>	<i>15,4</i>	<i>17,4</i>	<i>23,4</i>	<i>24,0</i>

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

A három ország együttes részesedése importunkból 1997-ben még csupán 6,2% volt, ez az érték 2006-ra 24%-ra kúszott. Legkiemelkedőbb Lengyelország részesedése a magyar behozatalból, 2006-ban elérte a 13,4%-ot, ezzel 1997-hez képest több mint négyszeresére nőtt részesedése a magyar élelmiszergazdasági importon belül, s a növekedés abszolút értékben még számottevőbb, közel kilencszeres. A Csehországból és Szlovákiából származó importunkban is hasonló jelenségnek lehetünk tanúi: **arányaiban egyre nagyobb szeletet hasítanak ki a magyar élelmiszergazdasági importból**, s ez a változás nemcsak arányaiban, hanem abszolút értékben is számottevő. Bár a jelenség pontos leírásához az is hozzátartozik, hogy Csehországból származó importunk 2005-ről 2006-ra némileg csökkent.

8. táblázat

Magyarország exportja a visegrádi országokba

		1997	2000	2003	2004	2005	2006
Export (millió EUR)	Összes ország	3 238	2 082	2 855	3 098	3 324	3 650
	Lengyelország	176	109	103	131	124	152
	Csehország	100	68	98	115	116	144
	Szlovákia	54	39	54	65	113	163
Export részese	Összes ország	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Lengyelország	5,4	5,2	6,9	5,7	5,2	5,7
	Csehország	3,1	3,3	6,5	5,0	4,8	5,4
	Szlovákia	1,7	1,9	3,6	2,8	4,7	6,1
	<i>Visegrádi országok együtt</i>	<i>10,2</i>	<i>10,4</i>	<i>17,1</i>	<i>13,5</i>	<i>14,7</i>	<i>17,3</i>

Forrás: KSH adatok alapján számítás

Míg a visegrádi országokból származó importunk erőteljesen növekedett, addig exportunk tekintetében nem büszkélkedhetünk hasonlóan jó eredményekkel (8. táblázat). Bár az export abszolút értékben növekedett, az ezen országokba irányuló kivitel részese az összes kivitelből csak kis mértékben emelkedett. Ha országonként szemléljük az exportot, akkor látható, hogy ennek oka nagyrészt az, hogy Lengyelországba való kivitelünkben nem tudtunk jelentős eredményeket elérni.

9. táblázat

Élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenlegünk a visegrádi országokkal

M.e.: millió EUR

	1997	2000	2003	2004	2005	2006
Összes ország	2 006	1 146	1 360	798	916	995
Lengyelország	135	50	-3	-40	-166	-204
Csehország	83	45	34	-9	-8	26
Szlovákia	36	8	-6	-41	-35	0

Forrás: KSH, AKI

Mivel az import növekedése arányaiban és abszolút értékben is nagyobb volt, mint az exporté, így külkereskedelmi egyenlegünk is romlott a térség országaival. 2006-ban Lengyelországgal szemben negatív volt külkereskedelmi egyenlegünk, Csehország esetében azonban a 2005-ös negatív egyenleg után 2006-ban pozitívan zártuk az évet, s a Szlovákiával szembeni negatív egyenlegünket is 0 szintig tornáztuk fel (9. táblázat).

3.1.1. Lengyelország

A magyar-lengyel élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenleget a 90-es évek végén erőteljes magyar pozitív szaldó jellemezte, a helyzet azonban már a csatlakozás előtt, 2003-ban megváltozott, negatív tartományba fordult az egyenleg főként, az erőteljesen növekvő lengyel export hatására, s a helyzet 2004-2006 között tovább súlyosbodott.

A KSH statisztikái szerint Lengyelországból 2003 és 2005 között arányaiban a legnagyobb az izocukor, egyes fűszerek (HS-0910), a dinnye, a savanyúságok és a baromfihús behozatalának növekedése. A növekedés fokozott üteme azonban jobbra csak a kis kiindulási értékeknek volt köszönhető.

Ha abszolút értékben nézzük a növekedést, akkor a szivar, cigaretta behozatal emelkedett legjobban (55 millió euróval) míg a második legnagyobb növekedést (45 millió eurónyit) az élő sertés produkálta. Mindkét termék behozatalára jellemző, hogy 2003-ban még egyáltalán nem importáltuk ezeket a termékeket Lengyelországból. Pékáru esetén a 2003-as 20 milliós import után 19 millió euróval nőtt importunk, míg a sajt esetében ugyanennyivel nőtt a behozatal, de jóval kisebb kiindulási értéket követően. Az ötödik legnagyobb növekedést produkáló termék az étrend-kiegészítők csoportja, amelynek importja 12,6 millió eurós növekedés után 13,7 millió eurón állapodott meg. Ezzel a növekedéssel mind az öt termék a legnagyobb 10 importtermékünk közé került, ahol az öt terméken kívül a csokoládé- és kakaótartalmú készítmények, a gyümölcsle, a kávé- és teakivonat, az ásványvíz és az állatledel található.

3.1.2. Csehország

A cseh-magyar élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenleg fokozatosan romlott a 90-es évek végétől kezdve, s bár a három visegrádi ország közül egyedülként ezen ország irányába pozitív a szaldónk.

Értékben a legnagyobb növekedést 2003-hoz képest az ásványvizeknél tapasztalhatjuk, ahol 12 millió euróval növekedett a behozatal, az alacsony 1 millió eurós kiindulási érték után. Második legnagyobb (11 millió eurós) növekedést a margarinoknál tapasztaltuk, ahol a kiindulási 1,7 millió eurós érték után 12,7 millió eurón tetőzött a behozatal. A csokoládé- és kakaótartalmú készítmények importja viszonylag magasabb (6,1 millió eurós) kiindulási érték után produkált 7 milliós növekedést. A mártások és ételízesítők, valamint az étrend-kiegészítők rendre 4,4, illetve 4,5 millió eurós növekedést produkáltak, előbbieknél alacsony, utóbbinál 2,7 millió eurós 2003-as értékek után. Ezzel mind az öt termék bekerült a 10 legnagyobb Csehországból származó importtermékünk közé.

Arányaiban a legnagyobb növekedést produkáló termék a joghurt, tejföl kategória, ahol nagyarányú növekedéshez viszonylag nagy (3,6 millió eurós) abszolút értékbeli növekedés is társult, így e termék is a 10 legnagyobb importtermék között van a cukorkával, a pékáruval, a befőttel és a sörrel egyetemben.

3.1.3. Szlovákia

Szlovákiával folytatott élelmiszergazdasági külkereskedelmünk egyenlege szintén jelentősen romlott a 90-es évek vége óta, olyannyira, hogy értéke 2004-re -41 millió euróra csökkent, ezután azonban javulni kezdett, s mára már ugyanannyit exportálunk Szlovákiába, mint amennyit importálunk onnan.

A Szlovákiából származó élelmiszergazdasági import szerkezetét megvizsgálva látható, hogy a tej, tejszín behozatala növekedett a legjobban, 13 millió euróval a 2003-as 1 millió alatti teljesítmény után. Az élő sertés behozatala is hasonlóan (12,2 millió euróval) növekedett úgy, hogy 2003-ban még egyáltalán nem volt behozatal ezen árucikkből. A csokoládé- és kakaótartalmú élelmiszerkészítmények importja hatszorosára (12 millió euróval)

nőtt, elérve a 14 millió eurós értéket 2006-ra. Nem csak az élő sertés, de a sertéshúsimport is emelkedett, utóbbi valamivel lassabban, a növekmény csak 8 milliós volt. Ötödik legnagyobb növekedést produkáló termékcsoport a szója-olajpogácsa, melynek importja a 2003-as 0 érték után 2006-ra 6,4 millió euróra kúszott fel.

Mind az öt legnagyobb növekedést elért termék ezzel a 10 legfontosabb importtermékünk közé tartozik szlovák viszonylatban. E termékeken kívül a húskonzervnél tapasztalt növekedést figyelemre méltó, ahol 5,1 millió euróval nőtt Szlovákia kivitele hazánkba, ezzel arányaiban is rendkívül magas növekedést érve el. E termék is a sajt, a maláta, a cukor és a levespor mellett a tíz legfontosabb importtermékünk közé tartozik.

3.2. A lengyel, cseh és szlovák exportnövekedés

A visegrádi országok nemcsak hazánkba tudták növelni kivitelüket, hanem más piacokon is sikereseknek bizonyultak. A magyarországi exportsikerek belesimulnak abba a képbe, miszerint ezen országok jelentősen növelték kivitelüket élelmiszer-gazdasági termékekből.

Lengyelország, Csehország és Szlovákia együttesen 2005-ben 11 Mrd. euró értékben exportált, szemben a 2000-es 4,7 Mrd. eurós értékkel. Bár az export-növekedés mindhárom országban megfigyelhető volt, legjobban mégis Lengyelországot jellemezte, ahol az időszakban mintegy 4,3 Mrd. euróval nőtt a kivitel.

Csehország teljes élelmiszer-gazdasági kivitelét 2000 és 2005 között 1,3 Mrd. euróval növelte, ami 97%-os növekedést jelent. Így az élelmiszer-gazdasági export értéke 2005-ben elérte a 2,6 Mrd. eurót. HS-4-es szinten vizsgálva az ország kivitelét mezőgazdasági és élelmiszeripari termékekből megállapíthatjuk, hogy a vizsgált 195 termékből 133 esetben abszolút értékben nagyobb növekedést (vagy kisebb csökkenést) ért el Csehország, mint Magyarország. Ebből 50 esetben olyan termék vonatkozásában tudták nagyobb mennyiségben növelni kivitelüket, mint Magyarország, amelyből a kivitelük már 2000-ben is meghaladta a 2,5 millió eurót, vagyis a kiindulási érték nem volt alacsony, nem ennek tudható be a nagyobb növekedés. Csehország esetén a legnagyobb abszolút exportnövekedést elért termékek a cukor, a tej, a cukorka, a banán és az élő szarvasmarha voltak.

Lengyelország teljes élelmiszer-gazdasági kivitelét 2,5-szeresére növelte 2000 és 2005 között, ez mintegy 4,3 Mrd. euró növekményt takar, így a 2005-ös évben teljes élelmiszer-gazdasági exportjuk 7,2 Mrd. eurós szinten állapodott meg. HS-4-es szinten nézve a termékek exportját megállapíthatjuk, hogy ha az abszolút növekményt nézzük 197 termékből 148 termék esetében Lengyelország jobban növelte (vagy kisebb mértékben csökkentette) kivitelét, mint Magyarország. Ez részben – de csak részben – a két ország közötti méretkülönbségből adódik, hiszen, ha arányaiban nézzük az exportnövekedés alakulását, akkor is 120 olyan terméket találunk, amelynél gyorsabban növekedett, vagy kisebb mértékben csökkent a lengyel export. Lengyelországban a legnagyobb abszolút exportnövekményt elért termékek a 2000-2005-ös időszak vonatkozásában a baromfihús, a pékáru-keksz, a sajt, a marhahús és a sertéshús voltak.

Szlovákia élelmiszer-gazdasági kivitele 2000-ről 2005-re 420 millió euróról 1,1 Mrd. euróra nőtt, ami 163%-os növekedést jelent. Szlovákia esetén is összehasonlítottuk HS-4-es szinten az élelmiszer-gazdasági termékek exportjának változását a magyarországi változással. Ennél az országnál 113 terméknél volt nagyobb a növekedés, vagy kisebb a csökkenés,

mint Magyarországon. Szlovákiában érdekes tendencia, hogy 44 olyan termékkategória volt, amelynél 2000-ben még egyáltalán nem volt kivitele az országnak, 2005-ben ezzel szemben már exportáltak. Szlovákiát kisebb abszolút exportnövekmény jellemzi, mint az előző két vizsgált országot. Legnagyobb értékben a cukor, a csokoládé, a tej, a sajt és a búza kivitele nőtt. A három országra legnagyobb exportnövekedést elért termékeire vonatkozó adatokat a 10. táblázat szemlélteti.

10. táblázat

**A legnagyobb exportnövekedést elért termékek
Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában**

	Export	Exportnövekedés		Nagyobb-e a termék		Célországok, melyekbe a legnagyobb exportnövekedést érték el
	2005	2005/2000	2005-2000	relatív	abszolút	
	Millió EUR	%	Millió EUR	exportnövekedése, mint Mo.-on?		
Csehország						
Cukor	154,7	823	135,9	NEM	IGEN	DE, AT, SK
Tej, tejszín	123,2	1 539	115,2	NEM	IGEN	DE, SK, IT
Cukoráru	110,5	295	73,0	NEM	IGEN	DE, GB, SK
Banán	59,2	4 830	58,0	Ø	IGEN	DE, SK, HU
Élő szarvasmarha	68,1	514	54,8	IGEN	IGEN	AT, IT, GR
Lengyelország						
Baromfihús	379,5	459	296,9	IGEN	IGEN	DE, HU, RU
Kenyér, keksz	343,0	429	263,1	NEM	IGEN	DE, GB, CZ
Sajt, túró	275,0	459	215,1	IGEN	IGEN	DE, CZ, IT
Szarvasmarhahús	232,4	1 248	213,8	IGEN	IGEN	IT, NL, DE
Sertéshús	249,7	430	191,6	IGEN	IGEN	BS, CZ, DK
Szlovákia						
Cukor	71,4	2 715	68,8	NEM	NEM	CZ, AT, HU
Csokoládé kész.	88,7	372	64,8	NEM	IGEN	PL, HU, GB
Tej, tejszín	54,2	682	46,2	NEM	IGEN	CZ, HU, IT
Sajt, túró	60,4	263	37,4	IGEN	IGEN	CZ, IT, HU
Búza	39,8	1 456	37,0	NEM	NEM	MA, JO, IT

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

Megvizsgáltuk mindhárom országnál azt, hogy HS-4-es szinten az egyes termékek export-változását véve hova esik a változások mediánja, illetve mi az átlagváltozás. Lengyelország méreteinél fogva kilóg a sorból mind az átlag, mind pedig a medián tekintetében. Míg Magyarország az átlag tekintetében nagyjából egy szinten van Csehországgal, és kicsit magasabb értéket ért el, mint Szlovákia, addig – meglepően – az exportváltozások mediánja jóval alacsonyabb, mint a két hasonló méretű országban. Ez azt jelenti, hogy van pár olyan termékünk, amelyben jelentős exportnövekedést tudunk elérni, így az export-változások átlaga nem lóg ki a sorból, azonban a kisebb, az adott ország exportjában kevésbé jelentős termékek esetén a csehek és a szlovákok jobb eredményeket értek el nálunk (kevésbé csökkent kivitelük, vagy jobban nőtt a kivitelük). Ennek oka lehet az, hogy ezen termékekből

Magyarország már korábban elérte növekedésének határait, míg a csehek és szlovákok csak most fedezték fel piacaikat a kis termékekből.

3.3. A növekedést befolyásoló tényezők

Az exportnövekedés oka rendkívül sok tényezőre vezethető vissza. Ezek közül egyik legfontosabb az ár kérdése, mint a piaci cserefolyamatokat alapvetően meghatározó tényező.

A 11. táblázatban néhány olyan termék exportárát szerepeltettük, amelyek vagy a három vizsgált visegrádi ország exportjában fontosak, vagy amelyeket nagyobb mennyiségben exportálnak hazánkba. Kiemeléssel jelöltük azokat az eseteket, amelyben az exportárak alacsonyabbak voltak a magyar exportáraknál.

Látható, hogy számos esetben alacsonyabb exportárat tudtak elérni versenytársaink, mint Magyarország, így különösen a húsfélék⁴, illetve a kekszek, nápolyik behozatalánál. Néhány esetben azonban (pl. egyes sajtoknál) ez a jelenség nem tapasztalható. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a bizonyos termékcsoportokon belül jelentős minőségbeli eltérések lehetnek, ezekben az esetekben még a vámtarifaszámok 6-jegyének mélységig történő vizsgálat sem bizonyul elegendőnek ahhoz, hogy teljes képet kapjunk. Így például ha a sajtokat 8-jegy mélységig vizsgáljuk látható, hogy a három ország exportszerkezete jelentősen eltér egymástól. Mert míg Magyarország a 11. táblázatban szereplő 040690-es kategórián belül a juh és tehéntejből készült más sajt, illetve a feta sajt kivételében jeleskedik, addig pl. a csehek legnagyobb értékben ementáli sajtot, a lengyelek cheddart, edamit, goudát, illetve a 04069087 és 04069099 kategóriát, míg a szlovákok edamit, illetve a 04069099 kategóriát exportálják. Ilyen heterogén összetétel mellett nehéz a kapott exportárak összehasonlítása, az inkább csak a homogénebb termékcsoportok esetében lehetséges.

⁴ A visegrádi országok húsfélék esetében mutatkozó ár-versenyelőnyét a termelői árakban meglévő különbségek is alátámasztják (2. melléklet).

Néhány fontosabb termék exportára 2005-ben a visegrádi országokban (EUR/t)⁵

		PL		CZ		SK		HU	
		2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
10392	Sertés, legalább 50 kg súlyú	912	993	1 160	1 177	..	3 658	979	949
20311	Sertés egészben vagy félben, frissen vagy hűtve	1 219	1 451	1 399	1 612	3 632	3 301	1 370	1 771
20319	Más sertéshús frissen vagy hűtve	2 702	2 472	1 796	2 189	2 758	2 775
20329	Más sertéshús fagyasztva	1 445	1 658	2 188	2 216	2 392	2 440
20713	Tyúkfélék darabolva, frissen vagy hűtve	2 771	2 870	2 033	1 801	2 470	2 635	3 264	3 331
20714	Tyúkfélék darabolva, fagyasztva	1 327	1 418	1 698	1 355	3 494	3 972	1 022	1 083
20726	Pulykadarabok frissen vagy hűtve	2 489	2 746	2 964	2 911	2 821	4 823	2 907	3 023
20733	Kacsa, liba és gyöngytyúk nem darabolva, fagyasztva	2 021	2 171	1 838	1 978	1 821	2 111
40120	Tej, tejszín nem sűrítve, nem édesítve	319	293	321	303	360	330	323	302
40610	Friss sajt és túró	1 261	1 973	1 865	2 192	3 026	2 319	2 182	2 548
40690	Sajt (kiv. friss, a reszelt, az ömlesztett és a kék erezetű sajt)	2 608	2 791	2 981	3 009	2 647	1 758	1 947	2 142
180610	Kakaópor cukorral vagy más édesítőszerrel	1 512	1 176	279	2 173	415	809	1 472	1 052
180690	Más kakaós és csokoládés termék	3 522	3 373	2 491	2 441	4 142	4 918	3 712	3 228
190520	Mézeskalács	1 868	2 122	2 338	2 434	2 127	2 381	2 692	3 357
190532	Goffri és ostya	2 624	2 925	2 112	2 457	2 747	4 146	3 707	4 647
190590	Más kenyér, pékáru és cukrászsütemény	1 823	2 071	1 574	1 542	2 069	2 124	1 585	1 566

Forrás: Comext

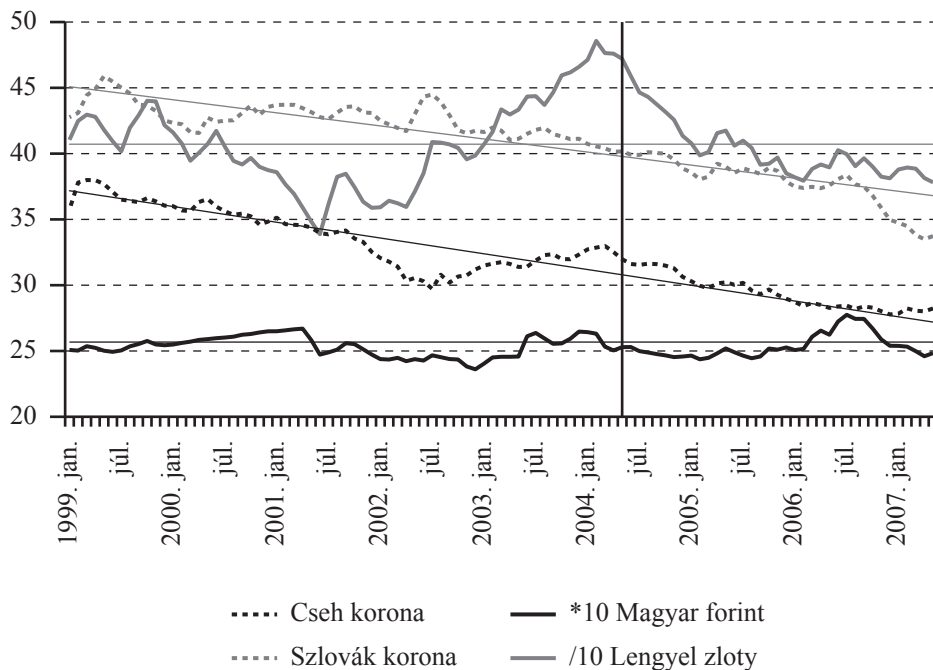
⁵ Néhány esetben az értékbeli és mennyiségbeli exportadatok segítségével kiszámolt exportárak a valóságtól igen elrugaszkodott képet mutathatnak. Az ilyen helytelen adatokat nem közöltük a táblázatban.

Az ár kérdése azonban önmagában nem ad módot arra, hogy megmagyarázzuk, hogy mi az, amiben fejlődni kéne a magyar élelmiszergazdaságnak, hogy hasonlóan sikeres utat találjon exportja növelésére. Mivel az ár csak egyéb versenyképességi elemek következménye, így elsődlegesen ezen versenyképességi tényezők vizsgálata nyújthat magyarázatot a keresett kérdésre.

Az **euró árfolyama** közvetlenül befolyásolhatja a exportteljesítményt. Az 5. ábrán az euró árfolyamának alakulását mutatjuk be. Látható, hogy ha 1999-től nézzük az árfolyamok alakulását, akkor két országban, Csehországban és Szlovákiában csökken az euró árfolyama (vagyis a helyi fizetőeszköz árfolyama nő az euróval szemben), ami az exportárak növekedését, így végeredményben az export csökkenését eredményezheti. Lengyelországban és Magyarországon ugyanebben az időszakban az euró árfolyama stagnált. Amennyiben az EU-csatlakozás időpontját választjuk összehasonlítási alapként, akkor elmondható, hogy Lengyelországban (Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan) is csökkent az euró árfolyama, amely exportcsökkentő hatású. Ezek alapján elmondható, hogy **nem az árfolyam az, amely a visegrádi országok által elért exportsikerek elsődleges forrása.**

5. ábra

Euró árfolyamok

A versenyképesség fontos mutatója a külföldi tőke jelenléte az országokban⁶. Önmagában a teljes **külföldi tőke beáramlása** is fontos tényező, de mi elsősorban a mezőgazdaságba és élelmiszeriparba beáramlott tőkét igyekeztünk számba venni vizsgálatunkkor ott, ahol erre lehetőségünk volt. Elsősorban az országban jelenlevő működőtőke állományra vonatkozóan végeztünk összehasonlító elemzést, bár ebben az esetben lehetnek eltérések az egyes országok számbavételi metodikája között.

A külföldi működőtőke beáramlásának hatásairól többféle elmélet született, azonban a legtöbb szerző egyetért abban, hogy az esetek többségében pozitív hatással van a versenyképesség alakulására, s mint ilyen pozitívan befolyásolhatja az adott ágazat exportteljesítményét, illetve az ágazat védettebbé válhat az importtal szemben. Castello et al. (1997) kijelenti, hogy a külföldi működőtőke-befektetések a kis országok esetén erősebben éreztetik hatásukat, mint a nagyoknál, és általában kereskedelemnövelő jellegűek. Éppen ezért tartottuk fontosnak megvizsgálni, hogy van-e különbség a visegrádi országok között e tekintetben. A külföldi működőtőke beáramlás mindhárom országban tovább folytatódott az elmúlt években. Miközben Lengyelország és Magyarország esetében az összes működőtőke állománya nagyobb mértékben növekedett, mint a mezőgazdaságban és élelmiszeriparban jelenlevő külföldi tőke, addig Csehországban viszonylag kiegyenlített a helyzet, az élelmiszeriparba befektetett tőke növekedési üteme csak kicsit marad el a gazdaságba összesen befektetett tőke növekedésétől.

A lengyel gazdaságba beáramlott tőke állománya 2003-ról 2004-re jelentősen emelkedett, 2004-ben már 84,5 Mrd. USD volt. Ebből az élelmiszeriparra 6,6 Mrd. USD, míg a mezőgazdaságra csak 76 millió USD jut. Ez 8, illetve 0%-os részesedést jelent a teljes állományhoz viszonyítva. A cseh gazdaságban az ország méreteihez képest, s kelet-európai viszonylatban igen magas a külföldi tőke aránya. A 2004. december 31-i állományadatok alapján az 57,3 milliárd USD-s állományból 108 millió USD jut a mezőgazdaságra, 2,5 milliárd USD pedig az élelmiszeriparra. Szlovákia bár abszolút értékben némileg le van maradva a többi visegrádi országtól, azonban arányaiban itt a legnagyobb a növekedés a külföldi tőke tekintetében mind a mezőgazdaságban, mind pedig az élelmiszeriparban⁷.

Megállapítható tehát, hogy Csehország növekedése az FDI⁸ állományának tekintetében igen számottevő, várhatóan a következő években is jelentős lesz, ami versenyképességük további növekedését eredményezi. Lengyelország esetében bár a beáramlás arányaiban nem számottevő, abszolút értékben ugyanakkor jelentősnek mondható, s viszonylag koncentrált is. A PAIiZ⁹ adatai szerint Lengyelországban az 500 legnagyobb külföldi tőkebefektetés között néhány, az agráriumban szereplő cég is van, többek között pl. dán tőkével a sertés

⁶ A külföldi működőtőkének a fogadó ország gazdaságára tett hatásáról alapvetően kétféle elmélet létezik: a pozitív hatásokat hangsúlyozók szerint a hazai elégtelen megtakarításokat kiegészítve a külföldi tőkebefektetések intenzív növekedés útjára terelik a gazdaságot, felhajtják a béreket, a tőkebevonás csökkenti a tőke határtermékét ezáltal jövedelem-redisztribúciót indítva el. Az átglyűző technológiai, vezetés-szervezési stb. ismeretek a termelékenység és a hatékonyság növekedéséhez vezetnek. Ezzel szemben a negatív vonásokat hangsúlyozók szerint a külföldi tőke eleve a tökéletlen piaci verseny közegében érzi jól magát, s így abban érdekelt, hogy megakadályozzon minden olyan lépést, amely a versenytársak megjelenéséhez vezet, ill. ellenérdekelt a saját tevékenységét korlátozó, de egyébként a társadalomnak hasznos törvények meghozatalában. A kívánatos jövedelem-redisztribúció helyett növeli az egyenlőtlenségeket, a munkanélküliséget, s nincs rákényszerítve legkorszerűbb termelési eljárások alkalmazására, így végső soron akár a felzárkózási folyamat akadályozójává is válhat (Oszlay, 1999).

⁷ Meg kell említeni, hogy a külföldi tőkebefektetéseket nagyban meghatározza a privatizáció előrehaladottsága, s ez jelentős eltéréseket mutat a régióban. Szlovákiában például a 2000 utáni fejlődés a teljes külföldi működőtőkebefektetések tekintetében jelentős részben a privatizációnak köszönhető.

⁸ Foreign Direct Investment – közvetlen külföldi tőkebefektetés

⁹ Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych – Lengyel Információs és Külföldi Befektetési Ügynökség

ágazatban történtek befektetések, s a lengyel burgonya ágazatban is jelentős (főként holland) befektetések valósultak meg. Ráadásul a lakosság korábbi ellenérzése a külföldi tőkével kapcsolatban enyhülni látszik, a lakosság egyre nagyobb része gondolja, hogy az előnyös a lengyel gazdaság számára (Wisniewski, 2005).

12. táblázat

A külföldi működőtőke állománya a visegrádi országokban

M.e.: millió USD

		2000	2001	2002	2003	2004
Lengyelország	Összesen	45 772	53 152	61 447	69 441	84 477
	Mezőgazdaság	45	40	45	50	76
	Élelmiszeripar	5 168	5 506	5 984	6 247	6 625
Csehország	Összesen	21 644	27 092	38 669	45 287	57 259
	Mezőgazdaság	34	47	20	11	108
	Élelmiszeripar	1 039	1 197	1 632	2 098	2 450
Szlovákia	Összesen	3 738	4 836	7 973	10586	13 940
	Mezőgazdaság	4	14	18		60
	Élelmiszeripar	239	287	380	474	631
Magyarország	Összesen	19 756	21 959	27 209	38 793	49 030
	Mezőgazdaság	160	235	337	225	217
	Élelmiszeripar	1 388	1 618	1 849	2 309	2 540

Forrás: PAIIZ, MNB, Česká Národní Banka, Worldbank

A külföldi működőtőke abszolút nagysága bár eligazítást nyújt az egyes iparágak helyzetéről, pontosabb képet kapunk azonban akkor, ha az egy főre jutó működőtőkét is görcső alá vesszük.

Mind az egy főre jutó mezőgazdasági, mind pedig az egy főre jutó élelmiszeripari működőtőke tekintetében Magyarországnak vezető szerepe van. Előbbi értéke 21,4 USD, utóbbié pedig 251 USD. Szorosan mögöttünk a vizsgált országok közül Csehország áll, ahol az egy főre jutó élelmiszeripari tőke 240, a mezőgazdasági pedig 10,6 USD, ráadásul az élelmiszeriparba befektetett külföldi tőke egyre nő. Szlovákiában egy lakosra 117 USD élelmiszeripari tőke jut, ami a vizsgált országokhoz képest rendkívül alacsony, az egy főre jutó mezőgazdasági tőke tekintetében azonban nincsenek annyira elmaradva, annak értéke 11,1 USD/fő. Lengyelországban bár az élelmiszeriparban jelen lévő külföldi tőke aránya magasabb, egy főre 172 USD jut, a mezőgazdaságban viszont pusztán 2 USD ugyanez a szám, ráadásul mindkét esetben csak igen lassan növekszik a befektetett külföldi tőke aránya.

A külföldi tőke visegrádi országokba való áramlása azonban nem csak a közvetlen élelmiszergazdaságba történő befektetések révén hathat a versenyképességre, hanem közvetve pl. az **infrastrukturális befektetések** révén is eredményezhet pozitív változásokat. A külföldi tőke állományára vonatkozó adatok a 12. táblázatban láthatók.

A külföldi tőke összetételéről el kell mondani, hogy a cseh, szlovák és lengyel befektetésekben számos magyar cég is szerepet játszik, s ezek között akadnak élelmiszer-feldol-

gozó cégek is. A Globus Rt.¹⁰ pl. az Elsner Poland négy, lengyelországi gyorsfagyasztott termékeket gyártó gyáranak megvételére írt alá szerződést 2003-ban. Az ilyen és hasonló jellegű befektetéseknél lényeges szempont az is, hogy az alapanyag-termeléshez közel essen az üzem, de a Globus esetében a gyártás helyszíne fontos piacokhoz, pl. a német vagy az orosz piachoz is közel van, ami szintén szempontként jelentkezhet egy-egy befektetés helyszínének kiválasztásakor. Az ilyen, **Magyarországról kihelyezett tőke közvetlenül csökkeneti exportunkat (amennyiben például egy adott termék gyártása kerül kihelyezésre), de akár importunkat is növelheti.** Ehhez a folyamathoz nagyon hasonló, amikor külföldi multinacionális cégek magyar és egyéb kelet-európai élelmiszeripari cégeket vásárolnak meg piac-vételi céllal, majd a gyártást áthelyezik egy országba, a többi üzemet pedig megszüntetik. Így a piac megmarad, és a termelési költség is a lehető legalacsonyabb. Bár a 90-es évek elején még a piacorientált külföldi tőkebefektetések áramlása dominált (a külföldi tőkebefektetések így részben az importot helyettesítették), a 90-es évek végétől azonban egyre inkább a hatékonyságnövelő exportorientált közvetlen külföldi működőtőke-befektetések domináltak a régióban (Hunya-Sass, 2006).

Az, hogy végül is melyik országot választják a külföldi tőke kihelyezésekor rendkívül sok tényező függvénye. Oszlay (1999) a következő szempontokat említi, mint a **külföldi tőkebefektetéseket meghatározó tényezőket:**

Makro-tényezők:

- A piac mérete
- A donor és fogadó országok közötti kereskedelmi kapcsolatok volumene
- Gazdasági növekedés üteme
- Regionális kereskedelmi egyezményekben való részvétel
- Devizaárfolyamok és a termelés költsége

Mikro-tényezők:

- Természeti és mesterséges környezet
- Infrastruktúra fejlettsége
- Munkaerő, főként a magasan képzett munkaerő koncentrálttsága
- A vállalati finanszírozásnak a megcélzott piacon kialakult jellegzetességei
- A fogadó ország kormánya által kialakított ösztönzőrendszer
- Idegen nyelvi környezetből, kulturális és institutionális környezetből adódó eltérések.

A fogadó ország legkönnyebben az adózási rendszert tudja befolyásolni, hogy közvetlenül elősegítse a tőke beáramlását. Szlovákia esetében pl. a 2002 júniusában életbe lépett szabályozás szerint 10 év társasági adó mentesség és egyéb adó-engedelmények járnak a külföldi tőke befektetőknek. Ezenkívül szubvenció jár a munkahely-teremtésért, amely a régió munkanélküliségének függvényében 650 és 3450 USD között mozoghat létrehozott munkahelyenként, valamint támogatják az újraképzést is. A minimális befektetésnek 4,3 és 8,6 millió USD között kell lennie szintén a munkanélküliség függvényében. Részben ennek a szabályozásnak köszönhető, hogy az elmúlt években jelentősen nőtték a befektetések a szlovák régióban. Szintén az ország versenyképességének növelése volt a célja a 2004-ben bevezetett adóreformnak, amely átláthatóvá tette a szlovák adórendszert bevezetve az egységesen

¹⁰ Mára a francia Union Fermière Morbihannaise (UFM) és a Centrale Coopérative Agricole Bretonne (CECAB) alkotta élelmiszeripari cégcsoport a többségi tulajdonosa a Globus Rt.-nek.

19%-os adókulesot. Ez a társasági adóra is igaz, amely jóval alacsonyabb, mint a nyugat-európai gyakorlatban megszokott 30-40% körüli értékek. Részben az átlátható adórendszer, részben pedig az Unió nyújtotta szabad mozgás eredményezte azt, hogy számos – elsősorban határmenti – magyar vállalkozás áthelyezi székhelyét Szlovákiába jelentős költségeket megtakarítva magának. (Jelenleg a kiáramló magyar tőke első számú célpontja Szlovákia.) Ez a mezőgazdasági és élelmiszeripari cégek esetében azt eredményezheti, hogy a korábban Magyarországon megtermelt árut szlovák áruként fogják nyilvántartani, s innen is kerül kereskedelmi forgalomba. Nyilvánvalóan ez a lehetőség elsősorban olyan üzemeket érinthet, ahol könnyen áthelyezhetők a termelőkapacitások (pl. szolgáltató-cégek), s jelenleg azért a folyamat nem jutott olyan szintre, amely érezhetően megváltoztatná a külkereskedelmi forgalmat, de jelenségként számolnunk kell vele. **Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a külföldi működőtőke áramlása különféleképpen hathat a kereskedelemre.** Pozitívan befolyásolhatja az exportot például, ha

- a tőkebeáramlás a versenyképesség növekedését eredményezi (nemzetközi szinten is), és nem piacvételei célzatú befektetés történt, vagy
- ha valamely kereskedelmi egyezményből (pl. szabadkereskedelmi egyezmény) fakadó előnyök kihasználása a befektetés fő oka.

Nem hat az exportra, amennyiben például:

- piacvételei célzatú volt a befektetés.

Negatívan hat a külkereskedelmi egyenlegre (exportcsökkentő, vagy importnövelő hatású) például ha:

- külföldről kell a továbbiakban fedezni a cég alapanyagigényét a megváltozott termékstruktúra, vagy az új vezetés eltérő preferenciái miatt, vagy
- a cég megváltoztatja a termékstruktúrát pl. a hazai multinacionális cég bizonyos termékeinek előállítását más országba helyezi. (Ugyanaz a jelenség eltérő előjelekkel exportnövekedést eredményezhet.)

Látható tehát, hogy igen összetett hatása lehet a külföldi tőkebefektetéseknek a külkereskedelmi forgalomra, s ráadásul a fenti kiragadott példák általában tisztán önmagukban ritkán fordulnak elő.

A gazdák versenyképességét befolyásolhatja az **adott ország adó- és járulékszerve**. Ennek mérése azonban nehézkes, mivel a mezőgazdaságra speciális adózási szabályok vannak érvényben számos országban, köztük Magyarországon és Lengyelországban is. Ezen kívül a kelet-európai államokban olyannyira elterjedt feketemunka is bonyolítja a helyzetet, hiszen annak statisztikai felmérése szinte lehetetlen feladat.

A havi **minimálbérek** tekintetében lényegében csak Szlovákiának van jelentősebb versenyelőnye Magyarországgal szemben, Csehország és Lengyelország lényegében Magyarországgal azonos minimálbér-szinttel rendelkezett 2004-ben¹¹ (13. táblázat).

¹¹ A havi minimálbérek nemzeti fizetőeszközben vannak meghatározva, ezért az euróban való összehasonlíthatóságot befolyásolja a mindenkori euró árfolyam is.

13. táblázat

Havi minimálbérek 2004-ben a visegrádi országokban

Ország	Minimálbérek nemzeti fizetőeszközben	Minimálbérek euróban
Csehország	6 700 CZK	210,09 EUR
Magyarország	53 000 HUF	210,60 EUR
Lengyelország	860 PLN	189,98 EUR
Szlovákia	6 500 SKK	162,41 EUR

Forrás: EIRO (European Industrial Relations Observatory)

Összehasonlítottuk a munkajövedelmet, a fogyasztást és a tőkét terhelő implicit adókulcsokat is (14. táblázat). A táblázatból kitűnik, hogy a fogyasztást terhelő implicit adókulcs Magyarország esetében a többi ország szintje fölött helyezkedik el. A munkajövedelem esetén Csehországot kivéve szintén meghaladja az implicit adórata szintje a többi visegrádi országot, így az újonnan csatlakozó országok élmezőnyében vagyunk a munkajövedelemre rakódó terheket szemlélve.

14. táblázat

A fogyasztást, munkajövedelmet és tőkét terhelő implicit adókulcs a visegrádi országokban 2000-2005-ben

		2000	2001	2002	2003	2004	2005
Fogyasztás	Lengyelország	18,0	17,4	18,0	18,5	18,7	19,8
	Csehország	19,4	18,9	19,3	19,6	22,0	22,1
	Szlovákia	21,8	18,8	19,9	19,4	21,5	21,9
	Magyarország	27,5	25,7	25,4	26,0	27,7	26,5
Munkajövedelem	Lengyelország	36,1	35,6	35,2	34,7	34,7	35,5
	Csehország	40,7	40,3	41,2	41,4	41,7	41,3
	Szlovákia	38,7	39,1	38,8	38,0	35,7	33,7
	Magyarország	42,0	42,3	42,1	40,6	39,9	40,5
Tőke	Lengyelország	21,3	21,6	23,8	20,7	20,7	22,2
	Csehország	20,9	22,3	23,8	24,7	25,4	23,2
	Szlovákia	19,5	17,1	17,4	16,8	16,0	14,4
	Magyarország	-	-	-	-	-	-

Forrás: EUROSTAT

Amennyiben nemzetgazdasági szinten nézzük az adórést, akkor látható, hogy az Magyarország esetében 7-12%-kal a többi visegrádi ország szintje fölött helyezkedik el, mindemellett a munkabérlétszám szintje egyedül Csehországban magasabb a magyarnál.

Adórés, annak összetétele és a munkabéreköltség a visegrádi országokban 2006-ban

	Adórés	Jövedelem adó	Társadalombiztosítási hozzájárulás		Munkabéreköltség
			Alkalmazott	Munkáltató	
<i>A munkabéreköltség %-ában</i>					<i>USD PPP</i>
Magyarország	51,0	14,6	10,6	25,8	19 685
Csehország	42,6	7,4	9,3	25,9	21 777
Lengyelország	43,7	5,3	21,4	17,0	19 130
Szlovákia	38,5	7,1	10,6	20,8	16 828

Forrás: Country Submissions; OECD Economic Outlook 79, June 2006

A fenti adatok nemzetgazdasági szinten értendők. Ezek végiggondolása ugyan támpontként szolgálhat a mezőgazdaság adórendszerének elemzéséhez, azonban a speciálisan mezőgazdaságra vonatkozó adózási szabályok figyelembe vétele is szükséges.

Lengyelországban például a gazdák **saját egészségbiztosítási alappal** rendelkeznek (**KRUS**), melyet eredetileg azért hoztak létre, hogy a gazdák számára nyugdíjat biztosítsanak. A gazdák által fizetett egészségügyi hozzájárulás csak töredéke annak, amit végül visszakapnak a gazdák; a különbözetet (~90%) állami költségvetésből fedezik. Lengyelországban az 1 ha-nál nagyobb mezőgazdasági területtel vagy erdővel rendelkező rezidensek regisztrálhatják magukat a KRUS-ban, ahol a hozzájárulás alacsonyabb, mint a hagyományos egészségbiztosítási rendszerben. Ennek ellenére a gazdák hasonló előnyöket élvezhetnek mind az egészségügyi szolgáltatások, mind pedig az oktatási és a szociális területeken, bár néhány juttatás a KRUS-rendszerben alacsonyabb (nyugdíjak). 2004 végén 1,54 millió fő volt regisztrálva e rendszerben. A gazdák által negyedévente fizetendő hozzájárulás mértéke 40 euró a rokkantsági, az öregségi nyugdíjra és a rokkantsági biztosításra, valamint 16 euró baleseti, betegség- és anyasági biztosításra.

A lengyel gazdáknak ezen kívül a **mezőgazdasági termelés esetében** (kivéve néhány speciális ágazatnál¹² vagy azoknál, akik szerződéssel dolgoznak) **nem kell jövedelemadó fizetni. A társasági adó megfizetése alól is mentesülnek az erdészeti tevékenységet folytatók, valamint a nem feldolgozott élelmiszereket előállítók**, kivétel ez alól azonban néhány mezőgazdasági ágazat (pl. néhány állattenyésztési ágazat, gombatermesztés).

Speciálisan a mezőgazdaságra vonatkozik az ún. **mezőgazdasági adó**, melyet a törvény által mezőgazdasági farmlak nevezett földek után kell fizetni a tulajdonosnak vagy az önálló bérlőnek. Az adó kiszámításának alapja az ún. „átszámított hektár” (conversion hectare), ami a termőföld területe és egy a föld típusa, termékenysége, regionális elhelyezkedése¹³ alapján létrejött koefficiens szorzata. Az adó mértéke 1 átszámított hektárra vonatkozóan 2,5 mázsa rozsnak megfelelő érték, az egyéb területekre pedig 5 mázsa rozsnak megfelelő érték, melynek árát a Központi Statisztikai Hivatal elnöke határozza meg. Az önkormányzat azonban csökkentheti az adó mértékét. A föld tulajdonosai és bérlők adócsökkentésben részesülhetnek bizonyos esetekben. Így például a rossz minőségű földek

¹² Például baromfitartás, sertésenyésztés nagy méretben, gombatermesztés, üvegházi növénytermesztés, selyemhernyó tenyésztés, méhtartás (van der Veen et al., 2007).

¹³ 4 zónát különitettek el gazdasági és termelési viszonyok alapján

esetében nem kell adót fizetni. Abban az esetben, ha a mezőgazdasági birtok területét 100 ha-ra növelte 5 évig adómentességben részesül, akkor is, ha a földet a Mezőgazdasági Földhivataltól vette vagy bérelte. Iskolák, egyetemek, kutatóintézetek, csökkent munkaképességűeket foglalkoztatók, önkormányzatok szintén mentesülnek az adófizetés kötelezettsége alól. (<http://ec.europa.eu/taxations-customs>)

A mezőgazdaságra vonatkozó speciális adózási szabályokról Magyarország vonatkozásában is számos példát lehet említeni: ilyen például az őstermelők jövedelemadózáására vonatkozó szabályok vagy a kompenzációs felár.

Számos esetben maga a **fogyasztási adóról** szóló törvény is tartalmaz mezőgazdasági termékekre, szolgáltatásokra vonatkozó kitételeket. Így pl Magyarországon a mezőgazdasági szolgáltatások és számos mezőgazdasági termék ÁFA-ja 15%, sőt a gyógynövények esetében 5%-os. Lengyelországban 3%-os adókulcsa van számos mezőgazdasági és halászati termékeknek, 7%-os fogyasztási adó terheli az élelmiszeripari termékeket, a mezőgazdasági és halászati termeléshez szükséges gépeket, eszközöket (Nouel, 2005). A 3%-os adókulcs csak átmenetileg, 2008. április 30-ig érvényes (PAIIZ, 2006).

A **jövedéki adóban** is eltérések vannak az országok között. Egyrészt az élelmiszeripari termékeket (alkoholos italok) terhelő adó mértéke is változik országonként. Azonban az input-oldalon jelentkező gázolajat terhelő adónak bizonyos része visszaigényelhető egyes országokban (pl. Magyarországon és Csehországban, igaz más-más mértékben), ez a lehetőség azonban nincs meg Lengyelországban.

Megállapítható tehát, hogy Magyarország versenyhátrányban van az adók tekintetében Lengyelországgal szemben, különösen ami a jövedelemadót és a társasági adót illeti.

Rendkívüli fontosságú a mezőgazdaság szempontjából a **versenyképes méretű gazdaságok létrejötte** is. Az persze, hogy mekkora ez a méret ágazati specifikum is. A speciális kézimunka-igényes kertészeti termékek szempontjából például a kisebb, családi gazdaságok is versenyképesek tudnak lenni, míg szántóföldi növénytermelés esetében már nagyobb méretű gazdaságok tudnak hatékonyan piacra termelni.

Lengyelország esetében bár a farmok átlagos mérete az elmúlt másfél évtizedben lezajlott koncentrációs folyamat ellenére még mindig igen kicsi, ez azonban a rendkívül sok egyéni gazda miatt van, akik az átlagot erőteljesen lehúzzák¹⁴, s nem azt jelenti, hogy nincsenek versenyképes méretű gazdaságok. Az 50 ha feletti gazdaságok száma 20700, s ezek az összes termőterület 24%-át birtokolják. Mindemellett – ahogy már említettük – bizonyos iparágak számára, amelyek élőlátás igényes mezőgazdasági ágazatokra támaszkodnak elengedhetetlen a kis gazdaságok jelenléte. Ez szintén megtalálható Lengyelországban, részben a nagy munkanélküliségből következően, mivel a munkát nem találó emberek gyakran a mezőgazdaságban találják meg az egyetlen kiutat helyzetükből. Ezek a gazdák kis területtel rendelkeznek, ezért elsősorban intenzív munkaigényes kultúrák termesztésébe kezdenek.

Szlovákia esetén szintén nagy azoknak a farmoknak a száma, amelyek 5 ha-nál kisebb területen gazdálkodnak, gyakorlatilag a farmok 90%-a ebbe a kategóriába tartozik, ugyanakkor ezek a termőterületeknek csak 2,3%-át tudhatják magukénak, míg az 50 ha-nál nagyobb

¹⁴ Két intézkedés kedvezett annak, hogy nagy az 1-2 ha közötti gazdaságok száma: egyrészt csak a legalább 1 ha földdel rendelkező vidéki lakosok részesülhetnek mezőgazdasági nyugdíjban, másrészt pedig azok a vidéki lakosok, akik 2 vagy több ha földdel rendelkeznek, nem részesülhetnek munkanélküli segélyben, ha elvesztik a mezőgazdaságon kívüli munkájukat (Worldbank, 2001).

gazdaságok (az összes gazdaság 3,8%-a) a mezőgazdaságilag hasznosított területek 94%-át művelik.

Csehországban az összes gazdaságnak „csak” 53%-a gazdálkodik 5 ha-nál kisebb területen, ugyanakkor hasonlóan Szlovákiához az 50-ha-nál nagyobb gazdaságoké a mezőgazdaságilag hasznosított területek 93%-a (16. táblázat).

16. táblázat

Gazdaságok száma és a mezőgazdaságilag hasznosított terület méretkategóriáinként Szlovákiában, Csehországban és Lengyelországban 2005-ben

		Gazdaságok száma		Mezőgazdaságilag hasznosított terület	
		1000 db	Az összes gazdaság %-ában	1000 ha	Az összes terület %-ában
Csehország	0-5 ha	22,4	53,0	33	0,9
	5-10 ha	4,7	11,2	33	0,9
	10-20 ha	4,4	10,3	61	1,7
	20-50 ha	4,4	10,3	138	3,9
	≥ 50 ha	6,4	15,2	3 293	92,6
	össz.	42,3	100,0	3 558	100,0
Lengyelország	0-5 ha	1 750,9	70,7	2 592	17,6
	5-10 ha	370,2	14,9	2 635	17,9
	10-20 ha	237,9	9,6	3 268	22,1
	20-50 ha	96,8	3,9	2 789	18,9
	≥ 50 ha	20,7	0,8	3 472	23,5
	össz.	2 476,5	100,0	14 755	100,0
Szlovákia	0-5 ha	61,7	90,0	44	2,3
	5-10 ha	1,9	2,8	13	0,7
	10-20 ha	1,2	1,7	17	0,9
	20-50 ha	1,1	1,6	35	1,9
	≥ 50 ha	2,6	3,8	1 771	94,2
	össz.	68,5	100,0	1 897	100,0
Magyarország	0-5 ha	641,2	89,7	359	8,4
	5-10 ha	29,0	4,1	198	4,6
	10-20 ha	19,0	2,7	260	6,1
	20-50 ha	14,0	2,0	419	9,8
	≥ 50 ha	11,7	1,6	3 031	71,0
	össz.	714,8	100,0	4 267	100,0

Forrás: Európai Unió

A mérhetőkonyság azonban csak egyik összetevője a gazdaságok versenyképességének, emellett a technikai felszereltség és technológiai ismeretek, illetve ezen ismeretek alkalmazása is alapfeltétele a versenyképes áru termelésének. E tekintetben is különbségek vannak az egyes tagországok között.

Termelési szempontból természetesen jelentős különbségek vannak az egyes országok között, így pl. Lengyelországnak behozhatatlan előnye van egyes bogyósgyümölcsök (pl. ribiszke) termesztése szempontjából a kedvező éghajlati körülmények miatt, ugyanakkor Magyarországon a szántóföldi kultúrák termesztése számára kedvezőek az ökológiai adottságok. Ehhez természetesen többé-kevésbé alkalmazkodni fognak a feldolgozóipari kapacitások is. Ugyanakkor nagy szerepe van hagyományos termékeknek, az évszázadok alatt felhalmozott tudásnak is, így pl. a cseh sör esetében, ahol nem pusztán a helyi adottságoknak köszönhető a cseh söripar virágzása.

A fentiekén kívül jelentős befolyással bírhat az egyes termelési ágazatokra és az élelmiszergazdaság összességére is az, hogy milyen mértékű annak **támogatottsága**. Megvizsgáltuk néhány fontosabb ágazat esetén, hogy hogyan alakultak a **PSE-mutatók** az EU-csatlakozás előtt. (Jelenleg az EU-szabályozás Magyarország számára nézve is kötelező jellegű, ettől eltérni nem lehet. Ezért vizsgáltuk az EU-csatlakozás előtt a támogatottságot.)

17. táblázat

PSE-mutatók a főbb termékek esetén a visegrádi országokban

	Búza		Kukorica		Olajosmag		Tej		Marha		Sertés		Baromfi	
	2000	2003	2000	2003	2000	2003	2000	2003	2000	2003	2000	2003	2000	2003
Magyaro.	12	24	-1	26	-6	1	37	54	17	14	20	21	37	41
Lengyelo.	22	31	-5	5	25	18	-2	1	-9	9	-2	-5	13	5
Csehország	-13	1			7	8	24	45	39	43	26	24	37	54
Szlovákia	11	0	4	-1	15	2	30	45	13	23	30	31	35	43

Forrás: OECD

Magyarországon a kiválasztott termékek (kivéve az olajosmagvakat, és 2000-ben a kukoricát) támogatottsága igen magas volt a kiválasztott időszakban. Különösen igaz ez a baromfi és tejágazatra. Ezzel szemben ha az exportnövekedés vonatkozásában legsikeresebb visegrádi országot, Lengyelországot nézzük, akkor látható, hogy főként az állattenyésztésben a többi országhoz képest csak igen szerény mértékben támogatta a gazdákat. Feltűnő, hogy Lengyelország exportsikereit pont ezen termékek esetében (ld. 3.1.1. alpont) érte el. Ennek oka lehet, hogy míg a többi visegrádi országban nem tudtak kiszerelektálódni a nem hatékony termelők, addig ez a folyamat lejátszódott Lengyelországban.

A termelési tényezők mellett **elsődrendű szerepe van a közösségi marketingnek, valamint az exportcégek felkészültségének** és kapcsolatrendszerének. A közösségi marketing esetében nyilvánvaló előnyei vannak a nagyobb országoknak, hiszen ha relatíve nem is, abszolút értékben mindenképpen többet tudnak áldozni ilyen célokra, s ilyen módon például a lengyel élelmiszer, mint fogalom jobban beivódhat a köztudatba, mint a kisebb marketing-támogatással rendelkező cseh, szlovák vagy magyar élelmiszer. Természetesen az, hogy mennyit költ egy ország közösségi marketingre saját döntés, ugyanakkor sokkal könnyebb egy nagyobb régió reklámozása, mint egy kisebbé, s több termék jó hírneve nyilvánvalóan erősíti a többi, adott régióból származó termék hírnevét is.

Lényeges szerepe van a belföldi élelmiszerkereskedelemnek is az export alakulása szempontjából. Nemcsak Magyarországon, hanem a többi visegrádi országban is egyre jelentősebb a külföldi **kereskedelmi láncok tevékenysége, amely egyben a korábbiakhoz képest eltérő beszerzési politikát** is jelent. Ezen láncok a stratégiai termékek számító helyi termékeken kívül azt a terméket fogják előnyben részesíteni, amelyik olcsóbb, akkor is, ha ezzel a helyi termelőket hozzák rossz helyzetbe. Néhány kisebb, általában az adott országban alakult élelmiszerlánc beszerzési stratégiájában még szerepet játszik az, hogy hazai termelőtől vásároljanak, azonban ha fel akarják venni a versenyt a multinacionális cégekkel, előbb utóbb ők is rá fognak kényszerülni az olcsóbb beszerzési források – sok esetben az import – alkalmazására. A helyzet jellemzéséhez hozzátartozik az is, hogy a multinacionális cégeknek sokszor kialakult beszállítói körük van, amelybe nehéz betörni, ugyanakkor, ha sikerül ez egy-egy hazai cégnek, abban az esetben kijuthatnak nemzetközi piacokra is.

Az **infrastrukturális befektetések** közvetve nem csak a mezőgazdaság, hanem az egész gazdaság versenyképességét meghatározzák. Egy intézetünkben végzett másik elemzés a magyar élelmiszergazdasági exportot vizsgálta fuvarparitás szerint. Az országonkénti vizsgálatból kiderült, hogy „a velünk együtt csatlakozó Lengyelország, Szlovákia és Csehország is abba az országcsoportba tartozik, ahonnan inkább a külföldi vevők jönnek a magyar áruért. Itt mutatkoznak azoknak az infrastrukturális fejlesztéseknek az eredményei, amiket ezek az országok még a csatlakozásuk előtt végeztek” (Wagner et al., 2006). Bár Magyarországon is számos előrelépés történt az infrastrukturális fejlesztések terén, ugyanakkor sokszor jellemző az átgondolatlanság, a fejlesztések nem valós igényekhez való igazítása (esetenként a lobbierdekek érvényesülése). Fleischer (2006) az uniós országokban a logisztikai központok számát vetítette a lakosokra. A következő megállapításra jutott: „A fenti példák alapján 3-4 intermodális logisztikai központnál többnek a központi támogatására aligha van szükség. Ezzel szemben az 1996-os közlekedéspolitika 10, majd 11 logisztikai központot jelölt meg, a későbbi dokumentumok és a jelenleg hivatalos előirányzatok is 11 körzetben 13 logisztikai központot emlegetnek...” Szükséges lenne tehát az infrastrukturális fejlesztések átgondolása, ésszerűsítése, s a valós igények felmérésén alapuló fejlesztéspolitika kidolgozása.

4. Az élelmiszergazdaság hazai szereplői körében végzett felmérések átfogó kiértékelése

4.1. A vizsgálat célja és a vizsgált minta

Intézetünk több mint másfél évtizede foglalkozik az élelmiszergazdaság kapcsolatszerkezetével, az élelmiszer nagy- és kiskereskedelemmel, a termelők (mezőgazdasági és élelmiszeripari) és a kereskedők kapcsolatával. 1994-ben készült „Az élelmiszerkereskedelem helyzete, szervezeti rendszere, privatizáció” című tanulmány az Agrárgazdasági Kutató Intézetben. A tanulmány keretében sor került két kérdőíves megkérdezésre, egyrészt az élelmiszerkereskedelem helyzetéről, másrészt az élelmiszeripari vállalatok és a kereskedők kapcsolatáról.

Jelen tanulmányban **három kérdőíves felmérés** eredménye szerepel, de felhasználjuk a lehetőséget arra is, hogy **összehasonlítsuk az 1994-es felmérés eredményeit** az azóta eltelt időszak történéseivel, hol történt változás és hol nem változott a helyzet azóta sem. Ezért bővebb tartalmilag a kérdőíves megkérdezés a tanulmány címében foglaltaknál. A három kérdőív a 2-4. mellékletben szerepel.

A kérdőíves megkérdezés „célcsoportjai”: a mezőgazdasági termelők, az élelmiszerfeldolgozók és az élelmiszerkereskedők.

A vizsgálat azért terjed ki az agribusiness szereplőire (az inputellátás kivételével), mivel nemzetközi tapasztalatok szerint a napjainkban már nem vállalatok versenyeznek, hanem az ellátási láncok, a termelőktől a fogyasztókig bezárólag és a siker a kooperáció erősségén is múlik.

A megkérdezés súlyponti kérdései a következők voltak:

- A vertikális kapcsolat (beszerzési csatornák, értékesítési csatornák, kapcsolatrendszer),
- Az importnövekedés okai (külföldi tulajdon, EU-csatlakozás hatása),
- Javaslatok (exportfokozás, a hazai élelmiszerfogyasztás bővülése).

Az importnövekedés okainak vizsgálatánál két kérdés külön hangsúlyt kapott tanulmányunkban:

- Az élelmiszeripar, valamint az élelmiszerkereskedelem tulajdoni szerkezetének, tulajdonosi összetételének esetleges hatása az importra, valamint
- Az importvédelem eszközei és a marketing alkalmazása a hazai termékek lehetséges fogyasztásbővítése céljából,

ezért az 5.1 és 5.3 fejezetben főleg a kérdőívek tapasztalatait írjuk le, de kicsit bővebben, a nyitott kérdésekre adott válaszokat összegezve.

A kérdőíveket a KSH Cég-kódtár címlistája alapján küldtük ki összesen 3000 cégnek (1000 mezőgazdasági termelő, 1000 élelmiszerfeldolgozó és 1000 élelmiszerkereskedő). A Cég-kódtárban szereplő, mezőgazdasággal foglalkozó cégek (növénytermelés, állattenyésztés, illetve vegyes gazdálkodás) száma összesen 7733 volt. A következő szűrési kritérium a megyék szerinti megoszlás volt, ez után következett az árbevétel szerinti szűrés,

illetve arányosítás. Mindezek után az egyes kategóriákban véletlenszerűen történt a mintaelemek kiválasztása. Az élelmiszeripari termelők (számuk összesen 4876 volt) szűrési kritériumai, illetve az arányosítás alapja: megye, szakágazat, valamint az árbevétel kategóriák. Az élelmiszerkereskedelmi cégeknél (számuk összesen 20767 volt) a szűrési, illetve arányosítási kritérium a következő volt: megyénként, TEÁOR szerint, valamint árbevétel kategória szerint.

A visszaküldött kérdőívek száma összesen 326 volt, az ágazati megoszlás:

- 112 db mezőgazdasági termelő vállalat
- 140 db élelmiszeripari cég és
- 74 db élelmiszerkereskedő cég.

Ez összességében 11%-os visszaérkezési arányt jelent, ami jónak mondható. Pozitív tapasztalat az is, hogy sok visszajelzést kaptunk telefonon is, tehát a cégek nem tekintették legtöbb esetben zaklatásnak, felesleges időpocsékolásnak a kérdőívek kitöltését. Reméljük, hogy az eredmények interpretálása is hasznos lesz azon vállalatok számára, akik kérték a kérdőíves felmérés eredményeinek megküldését és így talán sikerül „áthidalni” az elmélet és a gyakorlat közötti szakadékot. Sajnálatos, hogy a visszaküldött élelmiszerkereskedő kérdőívek kitöltői között nem szerepelnek (1-2 kivételtől eltekintve) a nagy nemzetközi és hazai élelmiszerkereskedelmi láncok, pedig a mezőgazdasági és élelmiszeripari termelők jó része őket „célozza meg”, tehát a kapcsolatrendszer értékelése szempontjából elengedhetetlenül fontos a láncok véleménye. Ennek érdekében telefonos interjúk segítségével kérdeztük meg a nagy élelmiszerláncokat (5.2. fejezet).

A telefonos megkérdezés esetében kötetlen interjúkat folytattunk a témában, felvázolva az interjúalanyok a kérdőíves felmérés eredményeit, megkérve őt arra, hogy reagáljon erre és ossza meg velünk a tapasztalatait. Az interjú emellett a következő fő kérdésekre irányult:

- Valóban nőtt az élelmiszerimport a magyar kiskereskedelem egészében illetve az illető cégnél? Ha igen, mi ennek az oka?
- Mennyiben tehetők „felelőssé” ezért a hazai termelők, ha igen, hogyan tudnának javítani piaci lehetőségeiken?

Az eredményeket itt is összevetettük egy korábbi, még az EU csatlakozás előtti felméréssel, ami szintén az élelmiszerimport helyzetének feltárására irányult.

A megkérdezés teljes körű volt, bár önkényes módon választottuk ki, mely cégeket tekintünk „nagy” élelmiszer-kiskereskedelmi láncnak. (Kiválasztásunk módszere szerint a közvélemény által nagyknak tartott, ismert láncokat kerestük meg telefonon.) Sajnos néhány cég visszautasította a válaszadást, ennek ellenére sok értékes gondolatot sikerült rögzítenünk.

Primer vizsgálatok, összefoglaló táblázat

Felmérés módja	Célcsoport	Kiválasztás módja	Minta elemszáma	Válaszadók száma (válaszadási arány)
Kérdőíves felmérés (postai úton kiküldve)	Mezőgazdasági termelők	Rétegzett	1 000	112 (11,2%)
Kérdőíves felmérés (postai úton kiküldve)	Élelmiszeripari cégek	Rétegzett	1 000	140 (14%)
Kérdőíves felmérés (postai úton kiküldve)	Élelmiszerkereskedelmi cégek	Rétegzett	1 000	74 (7,4%)
Kötetlen telefonos interjú	Multinacionális kiskereskedelmi vállalatok	Önkényes	15	6 (40%)

A kérdőíves felmérés eredményeit a következőkben ismertetjük.

4.1. Mezőgazdasági termelők

A 111 válaszadó több mint fele kft. volt. Az **éves árbevételt** 110 válaszadó közölte. Az adatokból látható, hogy 96%-uk tartozott a kis- és középvállalati kategóriába. A **külföldi tulajdoni hányadra** a kérdőívet kitöltők közül 17-en adtak pozitív választ, és a 17 cég átlagában a külföldi részesedés 65% volt.

Beszerezési csatornák alakulása¹⁵

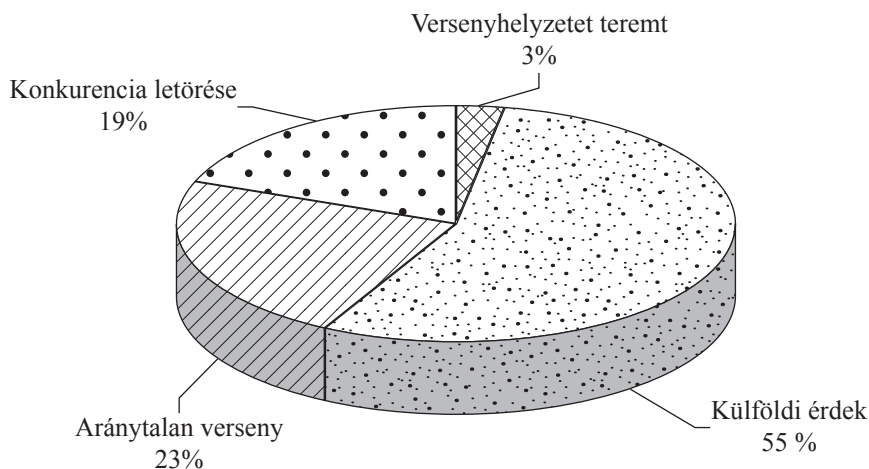
	1997	2000	2003	2004	2005	2006
Összes ország	2 006	1 146	1 360	798	916	995
Lengyelország	135	50	-3	-40	-166	-204
Csehország	83	45	34	-9	-8	26
Szlovákia	36	8	-6	-41	-35	0

A válaszadók több mint 60%-ánál **nem történt változás az EU-csatlakozás óta az import beszerzésben**. (Amennyiben a „nem tudja” válaszokat nem vesszük figyelembe, az arány 72%.) A válaszadók több mint kétharmada szerint **hatással van az import alakulására** a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban, illetve a mezőgazdaságban.

Amennyiben az előző kérdésre (változás az importbeszerzésben) igennel válaszoltak, kértük, hogy fejtsék ki kissé részletesebben. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében a nyitott kérdésre adott válaszokat kategorizáltuk, ezek a következők voltak:

¹⁵ Amennyiben a cég mezőgazdasági alapanyagot dolgoz fel, élelmiszeripari tevékenységet folytat.

Milyen hatással van az import alakulására a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban, illetve a mezőgazdaságban?

A kérdésre igennel válaszolók közül legtöbbször a külföldi érdek kategóriába sorolható választ adták. Az aránytalan versenyt és a konkurencia letörését közel azonos arányban említették. Egy válasz utalt a pozitív megítélésre – versenyhelyzetet teremt. A vélemények általában a külföldi tulajdon hatására vonatkoztak, nem az EU-csatlakozás és importnövekedés összefüggésére.

Az élelmiszergazdasági import növekedésének megakadályozására (így utólag a kérdésfeltevés túl kategorikusnak tűnik) a lehetséges eszközök kérdésre adott válaszként a válaszadók 65%-a említette a következő kategóriába sorolható válaszokat: piaci szabályozás, belső piacvédelem, hazai védelem fokozása, minőségi kontroll. (A piaci szabályozást, belső piacvédelmet, a hazai védelem fokozását az EU, illetve a WTO szabályok miatt csak igen korlátozottan lehet megvalósítani.) Jelentős szerepet tulajdonítottak a válaszadók a marketingnek összességében, valamint a promóciónak és a reklámnak. A marketing említésének súlya arra utal, hogy terjed a marketing szemlélet a mezőgazdasági termelők körében is. Mindössze 3% törődött bele abba a „helyzetbe”, hogy nem lehet az importnövekedés ellen védekezni. A következőkben az értékesítési csatornákat vizsgáltuk. Azokat a kérdőíveket vetjük számításba, ahol a részarányok összege 100% (97 db). Hat esetben a részarányok összege vagy több, vagy kevesebb volt 100%-nál, további 9 esetben pedig az összeg nulla volt. Az egyéb válaszként belföld és külföld is szerepelt említésként.

20. táblázat

Az értékesítési csatornák szerepének vizsgálata

Megnevezés	Résarány átlagosan % (a)	Szórás (b)	Relatív szórás (b/a)
Nagykereskedelem	40,7	38,8	1,0
Élelmiszeripar	35,3	39,6	1,2
Export	8,4	20,5	2,4
Kiskereskedelem	5,9	15,6	2,6
Saját bolthálózat	0,6	2,9	4,9
Egyéb	9,1	24,4	2,7
Összesen	100,0		

Az értékesítés átlagosan (nem súlyozott átlag) legnagyobb arányban a nagykereskedelem felé történt, ezt követte az élelmiszeripar. Megvizsgáltuk az értékesítési csatornák milyenségét is.

21. táblázat

**A cég kapcsolata az értékesítés vonatkozásában a többi piaci szereplővel
(Az említések darabszáma)**

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó	Kitöltve összesen	Kitöltöttség, %
Élelmiszeripar	31	25	9	10	75	67,0
Nagykereskedelem	31	23	13	5	72	64,3
Kiskereskedelem	13	8	10	8	39	34,8
Exportőr	15	6	8	5	34	30,4
Saját bolthálózat	10	2		4	16	14,3
Szállítók	30	11	6		47	42,0
Egyéb	6	5			11	10,0
Összesen	136	80	46	32	294	

Ha a válaszokat pontértékek szerint is csoportosítjuk 1-től 4-ig osztályozva (ahol a 4-es a legjobb kategória), akkor a következő eredményt kapjuk (pontértékek a relatív gyakorisággal szorozva).

A kapcsolatok értékelése pontszámok alapján

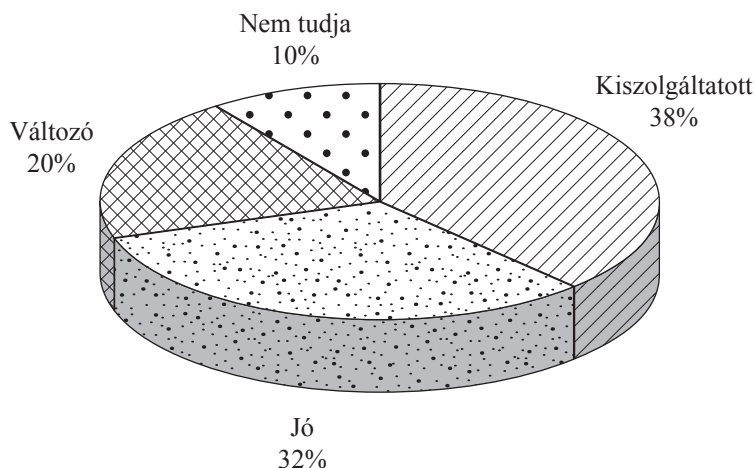
Megnevezés	Jó 4	Közepes 3	Elfogadható 2	Nem igazán jó 1	Átlagpontok az 1-4 osztályozásban
Szállítók	2,6	0,7	0,3	0,0	3,5
Saját bolthálózat	2,5	0,4	0,0	0,2	3,1
Nagykereskedelem	1,7	1,0	0,4	0,1	3,1
Élelmiszeripar	1,6	1,0	0,2	0,1	3,0
Exportőr	1,8	0,5	0,5	0,1	2,9
Kiskereskedelem	1,3	0,6	0,5	0,2	2,7
Egyéb	2,2	1,3	0,0	0,0	3,6

A legjobb volt a kapcsolat a szállítókkal, ez után következett a saját bolthálózat (ami érthető), valamint a nagykereskedelem, illetve az élelmiszeripar. A legrosszabb kapcsolat a kiskereskedelemmel volt, ami utalhat arra, hogy az ellátási láncban a mezőgazdasági termelők vannak legtávolabb a kiskereskedőktől, illetve a fogyasztóktól, vagy a rosszabb kapcsolat oka lehet az is, hogy a mezőgazdasági termelés elaprózott volta miatt sok esetben nem tudják a termelők a nagy élelmiszerláncok elvárásait teljesíteni.

A kapcsolatok minőségét szövegesen is kértük értékelni. A válaszokat az alábbi kategóriákba soroltuk:

7. ábra

A kapcsolatok minősítésének indoklása

A szöveges indoklás sokkal rosszabb képet mutat, mint az előző kérdésre bejelölt említések. A jó kapcsolatoknál kiemelkedő jelentőségű a kapcsolatok hosszú távú jellege, a kölcsönös odafigyelés.

Arra a kérdésre, hogy **véleménye szerint a mezőgazdasági termelők és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb”**, a következő válaszokat kaptuk:

1. A mezőgazdasági termelők, mert (7 válaszadó)

Összesen 7 válaszadó írta, hogy a termelők az erősebbek, érdekes módon azonban az indoklásból több esetben az derül ki, hogy éppen fordítva, a termelők a gyengébbek, a kiszolgáltatottak. Egy esetben olyan választ kaptunk, hogy „ez attól függ, hogy az adott termékből felesleg vagy hiány van. Megítélésem szerint a probléma nem valós.”

2. A kereskedők, a következők miatt (99 válaszadó)

- Ők határozzák meg az árakat
- Szervezettebbek, összefognak, kivárnak
- Olcsóbb import lehetősége
- Nagyobb volumenek mozgatása, ezáltal jobb alkupozíció
- Kínálati piac
- „A termelési költségek alakulásától függetlenül mindig érvényesíteni tudják az elképzelt felvásárlási árakat. A haszon zöme a kereskedelembe csapódik le.”
- Jobban összefognak, mint a mezőgazdasági termelők
- Nincs veszteségkockázatuk
- Egységes érdekképviselő

A következők válaszok véleményünk szerint a mezőgazdasági ágazaton belüli problémákat sorolják fel, tehát úgy gondoljuk, hogy erről nem a kereskedők „tehetnek”:

- Termelői összefogás hiánya
- Nincs tárolókapacitás a mezőgazdaságban
- Tőkehiány a mezőgazdaságban
- Termelési kényszer a mezőgazdaságban
- Értékesítési kényszer a mezőgazdasági termékek sajátos volta miatt (például tej).

Végül egy sommás vélemény: „Aki látja a mai magyar valóságot, az fel sem teszi ezt a kérdést!”

Az **élelmiszergazdasági export fokozásának lehetőségei**, módja kérdésre a válaszadók több mint egyharmada a kormányzati szerepvállalást tartja fontosnak az export fokozás szempontjából. Nem sokkal marad el ettől a reklám, marketing, piackutatás szerepe.

A hazai élelmiszerfogyasztás bővülésének segítése kérdésnél a válaszadók több mint egyharmada szerint a hazai élelmiszer-fogyasztás bővülését segítené a hazai áru védelme, reklámozása. Fontosnak tartották a vásárlóerő bővítését is.

4.2. Élelmiszer-feldolgozók

A válaszadók 42%-a **3 szakágazatban** tevékenykedett: kenyér, friss tésztaféle gyártása, húsfeldolgozás, bortermelés. Ennek oka valószínűleg az, hogy alulreprezentáltak a válaszadók között a nagy cégek. A válaszadók 91%-a a **kis- és középvállalat kategóriába** tartozott. A **külföldi tulajdon** aránya a pozitív választ beíróknál (összesen 14 db) átlagosan 67% volt. Összességében tehát a 140 válaszadó 10%-ánál volt külföldi tulajdon.

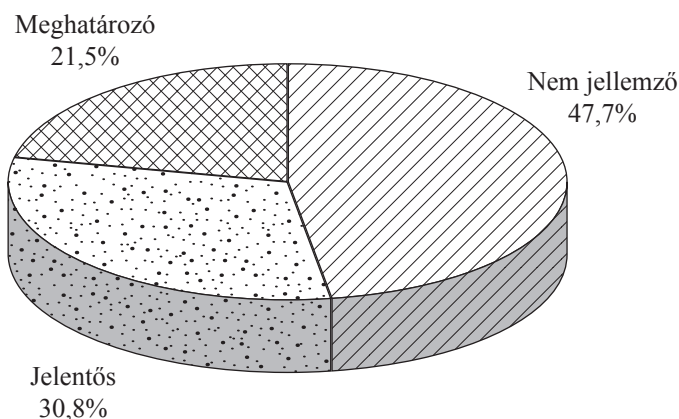
A beszerzési csatornák¹⁶

Megnevezés	Átlagos részarány %	Szórás	Relatív szórás
Közvetlenül a termelőtől	51,0	38,5	0,8
Nagykereskedelem	35,5	37,1	1,0
Import más EU országból	8,3	17,3	2,1
Import harmadik országból	1,2	6,9	5,5
Egyéb	4,0	15,2	3,8
Összesen:	100,0		

A válaszadók több mint kétharmadánál nem változott az import nyersanyag beszerzés az EU-csatlakozás után, de 24%-uknál nőtt.

8. ábra

Milyen hatással van az élelmiszergazdasági import alakulására az EU-csatlakozás után a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban

Az előző ábrában bemutatott kérdésre igennel válaszolókat kértük, hogy **fejtsék ki véleményüket kissé részletesebben**. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében a válaszokat kategorizáltuk, ezek a következők voltak:

¹⁶ Megjegyzés: Csak azokat a kérdőíveket vettük számításba, ahol a részarányok összege 100% (134 db). Öt hibás kérdőív volt, ahol az összeg kevesebb, illetve több volt, mint 100%, ezen kívül 1 esetben az összeg 0 volt.

24. táblázat

A külföldi tulajdon (élelmiszeriparban) hatása az importtal való összefüggésben

Megnevezés	db	%
Hazai termék diszkriminálása	8	22,9
Import gyenge minősége	7	20,0
Piacszerzés, cégfelvásárlás	6	17,1
Erőfölény	4	11,4
Anyacégtől vásárol	3	8,6
Kései fizetés	1	2,9
Egyéb	6	17,1
Összesen	35	100,0

A táblázatból látható, hogy a legtöbb válaszadó a hazai termékek háttérbe szorulását érezte, emellett a minőségromlást említették sokan. Nem tudjuk, hogy ez mennyire reális, de tény, hogy az import előretörésének oka elsősorban a jobb beszerzési árral függ össze, ami párosulhat minőségromlással is (ár/érték arány). Az élelmiszerbotrányok fogyasztókra gyakorolt lélektani hatása sem elhanyagolható (fogyasztók elbizonytalanítása, bár ez nem csak az importtal összefüggésben merül fel).

1994-ben a kérdőíves megkérdezéskor a külföldi tőke hatására kérdeztünk rá az élelmiszeriparban, tehát nem teljesen ugyanaz volt a kérdés, mint 2006-ban. Az akkori válaszok között pozitív (tőkeáramlás, technológia, minőség, termelékenység javulása, fejlesztési lehetőség stb.) és negatív (fogyasztói árnövekedés, piacszerzés, konkurencia kiiktatása, élelmiszerimport növekedése, kötődés a külföldi üzletláncokhoz, magyar termelés tönkretétele stb.) megítélés egyaránt szerepelt.

A következő kérdés az volt, hogy **az EU-csatlakozás után befolyásolja-e az élelmiszergazdasági importot a külföldi tulajdon az élelmiszerkereskedelemben**. A válaszadók (összesen 112) 44%-a azt válaszolta, hogy igen, 36%-uk pedig azt, hogy nem.

25. táblázat

**Az igennel válaszolók indokainak a megoszlása
(kategóriák a nyitott kérdésekre adott válaszok alapján)**

Megnevezés	db	%
Anyacég áruját forgalmazza	9	21,4
Erőfölény, árverseny	5	11,9
Import gyenge minősége	5	11,9
Hazai termék diszkriminációja	3	7,1
Kései fizetés	2	4,8
Alacsony ár	1	2,4
Egyéb	17	40,5
Összesen	42	100,0

Az 1994-es felmérésnél a pozitív elemek a következők voltak:

- Választékbővítés
- Korszerűbb kereskedelmi rendszerek
- Nagyobb lehetőségek is nyílhatnak a termelő üzemeknek
- „A volt magyar kereskedelmet változtatásra kényszeríti súlyának növekedésével”.

A negatív említések:

- Importnövekedés
- Hazai termék diszkriminációja
- Kemény beszállítói feltételek.

Az azóta eltelt években mondhatni a magyar tulajdonú élelmiszerkereskedelem is felzárkózott a külföldihez, nem csak arculatban, választékban, technikai színvonalban, de „jó tanulónak” bizonyult a termelőkkel (mezőgazdasági és élelmiszeripari) való kapcsolatában, ugyanolyan kemény feltételeket támasztva beszállítóinak, mint a nemzetközi élelmiszerkereskedelmi láncok.

A változás az import beszerzési politikában (amennyiben feldolgoznak import alapanyagot) kérdésre 83 válasz érkezett, ebből 19 igen (23%), 64 pedig nem (77%), tehát több mint **háromnegyed részben nem történt változás az import beszerzési politikában.**

Az alábbiakban a 19 igen válaszból idézünk néhány említést:

- „Szervezettebbé, kiszámíthatóbbá tettük”;
- „Nőtt az import friss és gyorsfagyasztott zöldség-gyümölcs felvásárlása”;
- „Minél olcsóbb legyen!”;
- „Szélesebb körű árajánlatkérés, több import beszállító”;
- „Lengyel nyersanyagot és félkész, elsősorban fagyasztott terméket, nagyobb arányban vásárolunk”;
- „Van olyan alapanyag, pl. uborka, amely beszállítva Németországból versenyképes a magyar termelők termékével”;
- „A csatlakozás óta igyekszünk minél nagyobb arányban EU-s alapanyagokat felhasználni”;
- „Cégcsoport szinten koordinált beszerzés történik”;
- „Egyszerűbb beszerzés a vámhatárok megszűnése miatt”;
- „A külföldi tulajdonú cégek igyekeznek a magyar termékek háttérbeszórásával az általuk külföldön vagy magyarországi üzemeiben előállított termékeiket előnyben részesíteni. Semmiképpen nem tartom ésszerűnek adókedvezményekkel vagy versenyelőnyökkel segíteni őket. A reklámra költhető kereteket is korlátozni kellene”;
- „Az alternatív beszállítók és az ajánlati felhívások köre bővült, szélesedett”;
- „Egyszerűbb ügyintézés”;
- „Nőtt az importból beszerzett alapanyagok mennyisége”.

A következőkben azt vizsgáltuk, hogy milyen lehetőségek léteznek **az import növekedésének megakadályozására.** (Itt szintén a nyitott kérdésekre adott válaszokat próbáltuk meg kategóriákba sorolni.)

26. táblázat

**Az élelmiszergazdasági import növekedésének megakadályozására
milyen eszközök léteznek Magyarországon?**

Megnevezés	db	%
Hazai termék/termelés védelme	27	26,5
Állami ellenőrzés fokozása	22	21,6
Multik szankcionálása	10	9,8
Import korlátozása	10	9,8
Hazai termék reklámozása	10	9,8
KKV-k támogatása	8	7,8
Nem lehet	3	2,9
Egyéb	12	11,8
Összesen	102	100,0

A válaszok közül a legtöbb kategória adminisztratív eszközök igénybevételére utal, amivel igen óvatosan kell bánni, egyrészt az integrációs, illetve WTO-s szabályok, előírások miatt, másrészt pedig azért, nehogy hiú reményeket ébresszünk a termelőkben (itt arra gondolunk, hogy az import visszaszorítása csak piacokonform eszközökkel lehetséges).

Indokolt azonban a fokozott minőség-ellenőrzés, az élelmiszerbiztonság, nyomonkövethetőség hangsúlyozása, illetve gyakorlati megvalósítása. Ugyancsak fontos a tisztességes verseny feltételeinek betartása, a hatékony közösségi marketing, a KKV-k támogatása.

A következőkben az értékesítési csatornákat vizsgáltuk az élelmiszeripari termelők körében.

27. táblázat

Értékesítési csatornák¹⁷

Megnevezés	Átlagos részarány, %	Szórás	Relatív szórás
Kiskereskedelem	38,3	36,4	0,9
Nagykereskedelem	32,7	33,7	1,0
Saját bolthálózat	8,2	19,0	2,3
Export	8,2	19,2	2,3
Egyéb	12,6	29,0	2,3
Összesen	100,0		

Az értékesítés átlagosan (nem súlyozott átlag) legnagyobb arányban a kiskereskedelem felé történt, ez után következett a nagykereskedelem. Az exportra és a saját bolthálózatnak történő értékesítés közel azonos súlyú volt. Ez érthető is, mert különösen a kis- és közepes vállalkozások számára nehézséget jelent a saját export bonyolítása, a saját bolthálózat fenntartása sem egyszerű, még a márkatermékek, márkás gyártók esetében sem, mert a fogyasztók inkább keresik azokat a bevásárlóhelyeket, ahol mindent, vagy legalábbis sok terméket találhatnak egy helyen.

¹⁷ Megjegyzés: Csak azokat a kérdőíveket vettük számításba, ahol a részarányok összege 100%, 134 ilyen van. Két kérdőív hibás volt, mert kevesebb volt az összeg 100%-nál, 4 esetben pedig az összeg nulla volt.

A cég kapcsolata a kereskedelem többi szereplőjével kérdésre adott válaszokat hasonlóképpen értékeltük, mint a mezőgazdasági termelők kérdőívek esetében.

28. táblázat

Az említések darabszáma

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó	Kitöltve összesen	Kitöltöttség %
Nagykereskedelem	51	29	19	11	110	78,6
Kiskereskedelem	69	29	14	6	118	84,3
Exportőr	26	15	7	3	51	36,4
Saját bolthálózat	47	3	1	2	53	37,9
Szállítók	51	12	5	2	70	50
Egyéb	15	4		2	21	15
Összesen	259	92	46	26	423	

Az említések darabszáma alapján a jó kapcsolat kategóriában a legtöbb említés a kiskereskedelemmel való kapcsolatról történt, ez bizakodásra adhat okot, hogy a termelők tudják teljesíteni a kereskedelem igényeit. A közepes kapcsolatnál viszony holtversenyben állt az első helyen a nagykereskedelem és a kiskereskedelem. Úgy látszik, hogy a nagykereskedelemmel nem felhőtlen a kapcsolat, mert az elfogadható és nem igazán jó kategóriában is első helyen állt az említések tekintetében. Az eredmények értékeléséhez azonban a válaszadók tevékenységi megoszlását is jobban kellene ismerni, mert vannak szektorspecifikus sajátosságok is a kapcsolatokban.

29. táblázat

Az egyes válaszoknak megfeleltetett pontértékek (pontértékek a relatív gyakorisággal szorozva)

Megnevezés	Jó 4	Közepes 3	Elfogadható 2	Nem igazán jó 1	Átlagpontok az 1-4 osztályozásban %
Saját bolthálózat	3,6	0,2	0,0	0,0	3,8
Szállítók	2,9	0,5	0,1	0,0	3,6
Kiskereskedelem	2,3	0,7	0,2	0,0	3,4
Exportőr	2,0	0,9	0,3	0,1	3,2
Nagykereskedelem	1,8	0,9	0,3	0,1	3,1
Egyéb	2,9	0,6	0,0	0,1	3,5

Az előző kérdésre adott válaszát 82 válaszadó indokolta. Közülük 38 (46%) korrekt kapcsolatról számolt be, 26-an említették az erőfőlényt (32%) és 18-an a fizetési morált (22%), mint problémát. Az erőfőlény kategóriában leginkább a kereskedelem diktáló pozícióját, valamint a kiszolgáltatottságot említették. A kiszolgáltatottság egy válaszadónál nem csak a „multikra”, hanem a magyar hálózatokra is vonatkozott.

Indoklás a kérdésre: **Véleménye szerint az élelmiszerfeldolgozók és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb”?**

1. Az élelmiszerfeldolgozók, mert (8 válaszadó)

Az erre a kérdésre adott 8 válasz közül 5-ből az derül ki, hogy az élelmiszerfeldolgozók nem erősebbek, hanem gyengébbek (valószínűleg nem tettük fel a kérdést eléggé értelmezhetően), 3 válaszadó pedig kiegyenlített, kiegyensúlyozott kapcsolatról számolt be, illetve azt írta, hogy „nincs itt alá-fölérendeltségi viszony”.

2. A kereskedők, mert (140 válaszadó; a nyitott kérdésre adott válaszokat kategóriákba soroltuk, ezek szerepelnek a következő táblázatban):

30. táblázat

A kereskedőkkel való kapcsolat milyenségének indoklása

Megnevezés	db	%
Erőfölény	46	32,9
Egyértelmű	29	20,7
Túlkínálat	29	20,7
Kiszolgáltatottság	27	19,3
Kései fizetés	4	2,9
Megosztottság	2	1,4
Korrekt kapcsolat	1	0,7
Kiegyenlített	1	0,7
Egyformán erős	1	0,7
Összesen	140	100,0

Az utolsó három említés (korrekt kapcsolat, kiegyenlített, egyformán erős) egy harmadik kategóriába tartozna: egyik sem. Ez kiegyenlített erőviszonyokra utal, vagy kényszerű alkalmazkodás a helyzethez. A válaszadók közel egyharmada említette az „erőfölény” kategóriát, valamivel több, mint 21%-a az „egyértelmű” kategóriát, ami talán szintén besorolható az erőfölény kategóriába.

Az élelmiszergazdasági export fokozásának lehetőségei, módja kérdésre a válaszadók 46%-a tartotta fontosnak a kormányzati szerepvállalást az exportfokozás lehetőségére, módjára vonatkozóan. Ez után legnagyobb arányban a marketinget említették az élelmiszeripari termelők (28%). Reméljük, hogy ez nem csak a marketing szemlélet, hanem a marketing gyakorlat fokozottabb térnyerésére is utal.

A hazai élelmiszerfogyasztás bővülésének segítésére a válaszadók közel egyharmada az importvédelmet tartotta megoldásnak. A válaszadók pontosan egyötöde jelölte meg a marketinget, mint lehetséges eszközt. A válaszok értékelését némiképpen torzíthatja, hogy igazából nem fogalmaztunk pontosan, tehát nem jelentettük ki, hogy a hazai élelmiszerfogyasztás bővülésénél kizárólag a magyar termékekre gondolunk, nem az összesenre, az import termékekkel együtt. Az is igaz viszont, hogy az átlagfogyasztó számára – erről nem is mindig a fogyasztó tehet, hanem a megtévesztő felirat, címkézés, vagy az információ hiánya vagy ellenkezőleg, túl sok információ – nem mindig derül ki egyértelműen, hogy magyar vagy külföldi termékről van szó.

4.4. Élelmiszerkereskedők

Gazdasági forma szerinti a válaszadók 49%-a kft. volt, 24%-a pedig szövetkezet. A válaszadók **56%-a mezőgazdasági termékek, illetve élelmiszerek nagykereskedelmével foglalkozott**, 32% élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelemmel. 11% foglalkozott szak kiskereskedelemmel, 1% pedig egyéb élelmiszer kiskereskedelemmel.

A válaszadók **87%-a a kis- és középvállalati kategóriába tartozott**. A **külföldi tulajdonra** pozitív választ adó (összesen 3 db) cégnél a külföldi tulajdoni részesedés átlagosan 70% volt.

31. táblázat

A beszerzési csatornák¹⁸

Megnevezés	Átlagos részarány, %	Szórás	Relatív szórás
Mezőgazdasági termelőtől	31,3	40,5	1,3
Nagykereskedőtől	22,8	29,4	1,3
Élelmiszeripari termelőtől	19,9	30,5	1,5
Beszerzési társulástól	15,7	29,3	1,9
Importortól	3,8	10,4	2,7
Kiskereskedőtől	0,9	3,1	3,5
Egyéb	5,5	20,3	3,7
Összesen	100,0		

A beszerzés legnagyobb arányban a mezőgazdasági termelőktől történt, ezt követte a nagykereskedőtől, illetve az élelmiszeripari termelőtől történő beszerzés.

32. táblázat

Kapcsolat a szállító cégekkel
(Az említések darabszáma)

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó	Kitöltve összesen	Kitöltöttség %
Mezőgazdasági termelő	33	5	2		40	54
Élelmiszeripari termelő	28	3	3		34	45,9
Nagykereskedő	32	13	5		50	67,6
Kiskereskedő	7	2			9	12,2
Beszerzési társulás	14	5	2		21	28,4
Importőr	13	5			18	24,3
Egyéb	4	2	1		7	9,5
Összesen	131	35	13	0	179	

¹⁸ Megjegyzés: Csak azokat a kérdőíveket vettük számításba, ahol a részarányok összege 100 (67 db). Két hibás kérdőív volt, tovább 5 esetben pedig az összeg nulla volt.

33. táblázat

**Az egyes válaszoknak megfeleltetett pontértékek
(pontértékek a relatív gyakorisággal szorozva)**

Megnevezés	Jó 4	Közepes 3	Elfogadható 2	Nem igazán jó 1	Átlagpontok az 1-4 osztályozásban
Mezőgazdasági termelő	3,3	0,4	0,1	0,0	3,8
Kiskereskedő	3,1	0,7	0,0	0,0	3,8
Élelmiszeripari termelő	3,3	0,3	0,2	0,0	3,7
Importőr	2,9	0,8	0,0	0,0	3,7
Beszerzési társulás	2,7	0,7	0,2	0,0	3,6
Nagykereskedő	2,6	0,8	0,2	0,0	3,5
Egyéb	2,3	0,9	0,3	0,0	3,4

A **kapcsolatok értékelésére vonatkozóan** 47 szöveges választ kaptunk, melyek túlnyomó része pozitív volt a beszállítók megítélésében. 13 esetben volt kifogásolható a kapcsolat, illetve a beszállítás minősége.

34. táblázat

**A kereskedelmi cég, vagy a beszállító cégek vannak-e
előnyösebb pozícióban? (Az említések darabszáma)**

Megnevezés	Szállítóim vannak előnyösebb helyzetben	Én vagyok előnyösebb helyzetben (kitöltő)	Kitöltve összesen	Kitöltöttség (%)	Átlag- pontok (-10-től +10-ig)
Mezőgazdasági termelő	17	16	33	44,6	2,9
Élelmiszeripari termelő	11	20	31	41,9	0,0
Nagykereskedő	26	18	44	59,5	-0,3
Kiskereskedő	4	2	6	8,1	-1,8
Beszerzési társulás	15	5	20	27,0	-3,3
Importőr	6	6	12	16,2	-5,0
Egyéb	2	2	4	5,4	0,0
Összesen	81	69	<i>150</i>		

A bejelölések alapján úgy tűnik, hogy a legkiegyenlítettebbek az erőviszonyok az importőrtől való beszerzés esetében. Egyértelműen a kereskedő van előnyösebb helyzetben a kereskedők megítélése szerint az élelmiszeriparral való kapcsolatban és valamennyivel kedvezőtlenebb helyzetben, mint a mezőgazdasági termelő beszállító. Feltűnő, hogy mennyivel kedvezőtlenebb helyzetben érzi magát a kiskereskedő a nagykereskedőtől történő beszerzésben. Ez utóbbi oka az lehet, hogy a válaszadók között nem szerepeltek a nagy élelmiszerláncok.

A táblázat utolsó oszlopában megkíséreltük a válaszokat, illetve bejelöléseket egy -10-től +10-ig terjedő skálán értelmezni: a -10 jelentése: az adott sort kitöltők mind a „Szál-

lítóim vannak előnyösebb helyzetben” állítást jelölték meg; a +10 jelentése: az adott sort kitöltők mind az „En vagyok előnyösebb helyzetben” (vagyis a kérdőívet kitöltő, azaz a kereskedő) állítást jelölték meg.

Az átlagpontok alapján kiegyenlítettnek (semlegesnek) tűnik az importőrrel való kapcsolat. A válaszadó kereskedők vannak előnyösebb helyzetben az élelmiszeripari termelőkkel való kapcsolatban, a többi esetben különböző mértékben, de a kereskedőnek szállítók vannak kedvezőbb pozícióban.

Az előző kérdésre összesen 49 db írásos indoklást kaptunk, nehéz volt azonban a válaszokat kategorizálni. A válaszadók ugyan kereskedők voltak, de a válaszok leginkább általánosak voltak, többnyire a beszerzésre vonatkoztak általában és nem különültek el markánsan az egyes beszerzési csatornák, azok értékelése.

A válaszadóknál a **forgalmazott áruk (átlagosan) 77%-ban magyar áruk voltak.**

35. táblázat

**Vélemény a külföldi tőke jelenlétéről az élelmiszerkereskedelemben
(a nyitott kérdésekre adott válaszok kategóriába sorolása)**

Megnevezés	db	%
Káros	24	43,6
Hazai ellenes	20	36,4
Kiszolgáltatottság	3	5,4
Pozitív	2	3,6
Növekszik az import	1	1,8
Egyéb	5	9,1
Összesen	55	100,0

1994-ben a pozitív megítélések a következők voltak:

- Szükséges, jótékony hatású, pénzt, technikát hoznak be, korszerűsítik a hálózatot, kultúrált körülményeket teremtenek
- Bővülő áruválaszték.

A negatív megítélések:

- Konkurencia
- Monopolhelyzet
- Import növekedése
- Kiszorulnak a hazaiak
- „Hosszú távon nagy árat fogunk fizetni érte”
- „Elhibázott, igen negatív gazdaságpolitikai döntés eredménye, az egyenlőtlen versenyhelyzet következtében a hazai élelmiszerkereskedelem marginális területen szorul”.

Úgy véljük, hogy (szerencsére) ez utóbbi elkeseredett vélemény nem vált valóra. Az is biztos, hogy a külföldi tőke jelenléte az élelmiszerkereskedelemben bizonyos húzóerőt gyakorolt a magyar tulajdonú élelmiszerkereskedelemben. Másrészt viszont némely területen

– a minőségellenőrzések tapasztalatai; a frissáruk (zöldség-gyümölcs, részben húsok és hentesáruk) „frissessége” – a külföldi színvonal romlott le a „magyar szintre”, e téren tehát nem történt előrelépés, bár az utóbbi időben azért akadnak pozitív példák is.

A válaszadók 96%-a gondolta úgy, hogy **a külföldi tulajdon az élelmiszerkereskedelemben meghatározó, illetve jelentős hatással van az élelmiszergazdasági importra az EU-csatlakozás után.**

A változás az import beszerzési politikában az EU-csatlakozás óta kérdésre 69-en válaszoltak, a válaszolók 80%-ánál nem történt változás. 16-an válaszoltak igennel, a változás főleg abból állt, hogy nőtt az import, de egyszerűbb lett az EU-n belüli beszerzés, választékbővítés, illetve piacmegtartás érdekében is vásároltak import árut a szezonális termékekből. Az „ellenpólus” (egy említés): „Hanyatlást észlelünk. Régebben több lehetőség és fantázia volt benne.”

Az élelmiszergazdasági import növekedésének megakadályozása kérdésre adott válaszoknál az említések több mint egyharmada tartozott a hazai áru védelme kategóriába, valamivel több, mint egynegyede az import korlátozása, adminisztratív intézkedések kategóriába. Közel húsz százalékot ért el az állami ellenőrzés fokozása kategóriába sorolható válaszok aránya. A pesszimista „nem lehet megakadályozni az importot” választ 8 válaszadó (8%) adta.

A véleménye szerint a termelők (mezőgazdasági és élelmiszeripari) és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb” kérdésre a következő indoklásokat kaptuk:

1. A termelők, mert (16 válaszadó)

A kérdésre 16 írásos választ, illetve indoklást kaptunk, de ebből 6 a jó kapcsolatra, illetve kölcsönösségre utal, tehát egy harmadik kategóriába kellene sorolni: „egyik sem”. Végül is 8 válasz volt, amely kimondottan arra utal, hogy a termelők az erősebbek, 2 pedig arra, hogy a kereskedők az erősebbek, tehát a 2. pontban kellene szerepelnie a válasznak.

2. A kereskedők, mert (55 válaszadó)

Az 55 válaszból tartalma szerint 4 a kölcsönösségre utal, tehát a harmadik kategóriába (egyik sem) sorolható. A többi válasz a kereskedők erősebb alkupozícióját, a helyzetet, az okokat írja le. Érdekes, hogy a megkérdezettek a kereskedők, mégis a válaszok túlnyomó többségében úgy nyilatkoznak, mintha harmadik félről lenne szó, tehát egyes, illetve többes szám harmadik személyben. Ennek nyilván részben az is az oka, hogy a válaszadók több mint fele nagykereskedelemmel foglalkozott. További ok lehet, hogy a vizsgált minta olyan szempontból nem homogén, hogy a válaszadók között nem tisztán csak klasszikusan élelmiszerkereskedelemmel foglalkozó cégek találhatók meg, hanem fogyasztási szövetkezetek, TÉSZ-ek és BÉSZ-ek is, amelyeknek „mindkét oldalhoz” van kötődése. Talán ebből fakad a nagyobb válaszadási hajlandóság is. Sajnálatos módon a válaszadók körében szinte fehér foltnak ítéltethők a nagy hazai és külföldi élelmiszerkereskedelmi láncok. Ezt azért sajnáljuk, mert a termelők (mezőgazdasági és élelmiszeripari) legfőbb problémája eddigi ismereteink szerint velük van, így szívesen meghallgattuk volna a „másik felet” is.

Az exportfokozás lehetőségeinél a válaszadók több mint egyharmada tartotta a kormányzati szerepvállalást fontosnak, ez után következett a minőségjavítás, valamint a marketing, egyaránt 27%-os részesedéssel.

A hazai gyártású élelmiszerek fogyasztásának bővülésénél az első „helyezett” a marketing volt (az említések 37%-a). Ez jelzésértékű, mivel a kereskedők állnak legközelebb a fogyasztókhoz. A hazai termékek védelme kategória érte el a második helyezést (32%). Fontos általános keretfeltétel volt továbbá a vásárlóerő bővítése.

36. táblázat

Az élelmiszerkereskedelem jövője

Megnevezés	db
A külföldi tőke további térnyerése	53
Tovább folytatódik a koncentráció	50
A globalizáció fokozódása	35
A sajátmárkás termékek további térnyerése	33
A diszkontok további térnyerése	28
Megoldatlan a vidéki (falusi) élelmiszerkereskedelem problémája	17
Elaprózódik az élelmiszerkereskedelmi hálózat	4
A magyar tulajdonú élelmiszerláncok további térnyerése	4
A magyar tulajdonú élelmiszerláncok további térnyerése külföldön	3
Egyéb	3

Megjegyzés: 68 esetben jelöltek be legalább 1 választ a 10 közül, a számítások erre vonatkoznak.

1994-ben ugyanezre a kérdésre a következő válaszokat kaptuk: „... leginkább az várható, hogy létrejönnek az önkéntes láncok, valamint az, hogy nő a külföldi tőke részaránya”. Nem sokkal kisebb súllyal szerepelt a válaszadó kereskedőknél az, hogy kialakulhatnak a valódi fiókhálózatos vállalatok, illetve az, hogy elaprózódik az élelmiszerkereskedelem. És nagyságrendben ezután következik az az említés, hogy koncentrálódik az élelmiszerkereskedelem.

2006-ban a külföldi tőke további térnyerése került az első helyre, ez után következett a koncentráció folytatódása, valamint a globalizáció fokozódása.

Ha az élelmiszerkereskedelem jövőjére adott válaszokat olyan aspektusból próbáljuk vizsgálni, hogy az **milyen hatással lesz/lehet az import növekedésre**, a következőket gondoljuk:

1. A külföldi tőke további térnyerése abszolút értelmében nem valószínűsíthető, mivel elég éles a piaci verseny, mozgás azonban várható (belépés, kilépés) és ez színesítheti az országfüggő beszerzési palettát.
2. A koncentráció további fokozódása nem kedvez a KKV beszállítóknak.
3. A globalizáció fokozódásának hatása kétirányú, egyrészt importot növelő, de lehet exportot fokozó is, amikor magyar beszállítók termékét szállítják a külföldön (is) tevékenykedő láncokba.
4. A sajátmárkás termékek további térnyerése nagy kihívás a gyártók számára, különösen az ismert gyártói márkát (is) előállító vállalatok számára. Ez a hatás is kétirányú, mert egyrészt importnövelő hatású, de (kisebb mértékben ugyan) esély lehet a hazai gyártók számára is.

5. Kérdés a diszkontok további térnyerése, különösen a Magyarországon még nem jelenlévő, de piacra lépni szándékozó külföldi láncok esetében. Nyilván ez is importnövelő hatással fog bírni.
6. A magyar tulajdonú élelmiszerláncok további terjeszkedése akár belföldön, akár külföldön fokozhatja az importot (közös beszerzési társaság például határon túli élelmiszerkereskedelmi láncsal), de a külföldi jelenlét a magyar exportra is bővítő hatással van.

Az alábbiakban egy összefoglaló táblázatban mutatjuk be a kérdőíves felmérés legfontosabb témaköreit, a megkérdezettek szegmentációját, valamint a válaszok irányultságát.

37. táblázat

A kérdőíves felmérés legfontosabb témakörei

Kérdés	Mezőgazdasági termelők	Élelmiszeripari termelők	Élelmiszer-kereskedők
Külföldi tulajdon hatása	Külföldi érdek Aránytalan verseny Konkurencia letérése	Hazai termék diszkriminálása Import gyenge minősége Piacszerzés, cégfélévadás	Káros Hazai ellenes Kiszolgáltatottság
Kapcsolat az értékesítés vonatkozásában a többi piaci szereplővel, illetve a szállítókkal (jó kapcsolat rangsorolása)	1. Szállítók 2. Saját bolthálózat 3. Nagykereskedelem 4. Élelmiszeripar	1. Saját bolthálózat 2. Szállítók 3. Kiskereskedelem	1. Mezőgazdasági termelő 2. Kiskereskedő 3. Élelmiszeripari termelő
Kapcsolat minőségének indoklása (kereskedőkkel); említések rangsorolása	1. Kiszolgáltató 2. Jó 3. Változó	1. Erőfölény 2. Túlkínálat 3. Kiszolgáltatottság	Általános válaszok, többnyire a beszerzésre vonatkoztak
A termelők és kereskedők kapcsolatában melyik fél az erősebb	Kereskedők (99) Mezőgazdasági termelők (7)	Kereskedők (140) Élelmiszerfeldolgozók (8)	Szállítók (89) Kereskedő (69)
Importnövekedés megakadályozása	Piaci szabályozás Piacvédelem Minőségi kontroll	Hazai termék/termelés védelme Állami ellenőrzés fokozása Multik szankcionálása Importkorlátozás Hazai termék reklámozása	Hazai áru védelme Import korlátozása Adminisztratív intézkedések
Exportfokozás lehetőségei, módja	Kormányzati szerepvállalás Reklám Marketing	Kormányzati szerepvállalás Marketing	Kormányzati szerepvállalás Minőség Marketing

5. Felméréseink szöveges eredménye három súlyponti kérdésben

5.1. Az élelmiszeripar, illetve az élelmiszerkereskedelem tulajdoni szerkezetének, tulajdonosi összetételének esetleges hatása az import alakulására

A globalizációról, globális világgpiacról, mint napjaink feltartóztathatlan és megállíthatatlan folyamatáról sokan beszélnek, számos tanulmány, könyv jelenik meg a témakörben. Ezzel kapcsolatos a transznacionális, multinacionális vállalatok tevékenysége is. A szakirodalmat figyelve az a tapasztalatunk, hogy nem egységes a fogalmak definíciója, egyesek egyenlőségjelet tesznek a transznacionális és multinacionális vállalat fogalma közé, mások ezt hibának tartják, mert a transznacionális vállalatok csak nemzetközi szinten tevékenykednek, míg a multinacionális vállalatnál a tulajdonosok is „nemzetköziek”, azaz nem egy országból kerülnek ki.

Bernek (2004) szerint a transznacionális vállalatok „globális optimalizációnak” nevezett üzleti stratégiájának két típusa létezik:

1. Horizontális globális optimalizáció: a különböző típusú, márkájú termékek, fogyasztási cikkek párhuzamos gyártását felölelő termelési szerkezet
2. Vertikális globális optimalizáció: egyazon termék előállításának különböző munkaszakaszait más és más országokba telepítik a minél alacsonyabb költség-ráfordítások függvényében.

A transznacionális vállalatok nemzetközi üzletpolitikája révén új fogalom a „kompetitív előny”¹⁹, amely a gazdasági tevékenység egészére vonatkoztatott komplex versenyképességben nyilvánul meg.

Véleményünk szerint a fent említett két típus közül az élelmiszeriparra inkább a horizontális globális optimalizáció a jellemző, de azért a második típusra is találni példákat: Kanadából évi 6 millió sertés megy az USA-ba feldolgozásra; a Dániában, Hollandiában előállított sertéshúsból sok kerül feldolgozásra Németországba.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a **transznacionális vállalatok működésével nő a nemzetközi kereskedelem** és a hatás különbözőképpen nyilvánulhat meg egy adott ország vonatkozásában. Importot növelő lehet az alapanyag beszerzésben (saját szakágazattól, illetve más szakágazattól). Az előbbire példa a húsipar, az utóbbira pedig amikor a tejipari vállalat importja nő a tartósított gyümölcsökből, tejből (gyümölcsjoghurt gyártása). Nőhet az élelmiszer import abban az esetben, ha a Magyarországon működő külföldi tulajdonú cég anyacégének késztermékét importálja és tovább értékesíti a kereskedelem felé. Nő az import akkor is, ha egy csokoládégyár anyacégétől importálja a csokoládémasszát és csak a további feldolgozás, csomagolás történik Magyarországon.

Nő az import abban az esetben is, ha a magyarországi termelést feladja egy külföldi tulajdonú cég és más országba (országokba helyezi). Erre példa a hagyományos magyar

¹⁹ Török (2003) a versenyképességi elméleteket aszerint különbözteti meg, hogy azok kínálati, vagy keresleti oldalról kísérik meg a versenyképesség értelmezését, ezen túlmenően különbséget tesz a közgazdaságtan, illetve a vezetéstudomány koncepciói között. Eszerint a komparatív előnyök elmélete a közgazdaságtan tárgykörébe, a kompetitív előny elmélete pedig a vezetéstudományhoz tartozik (Bakács, 2004).

édesipari termékek gyártása: Sport csoki, Piros mogyorós (Szlovákia), Győri Kismackó és Delissima (Lengyelország), illetve a Jacobs kávé (Ausztria).

A **mezőgazdasági termelőknek** kiküldött kérdőív tapasztalatai:

A **mezőgazdaságban, illetve az élelmiszeriparban jelenlévő külföldi tulajdon hatásával kapcsolatban** 30 írásos válasz érkezett (ezek közül egy volt véleményünk szerint pozitív – versenyhelyzetet teremt), de a megítélés általánosságban a külföldi tulajdon hatására vonatkozott, nem az importnövekedésre az EU-csatlakozás után, illetve erről három említés történt, de abból csak egy hozta összefüggésbe az importnövekedést és a külföldi tulajdont.

Az **élelmiszerkereskedelemben jelen lévő külföldi tulajdon hatására vonatkozó kérdésre** adott válaszok egy része nem az élelmiszerkereskedelemben, hanem az élelmiszeriparban működő külföldi tőke hatásáról szólt. A válaszok között elvétve volt, amely az EU-csatlakozás és az importnövekedés összefüggésére utalt.

A válaszok igen markáns módon import ellenesek, illetve úgy gondolják, hogy szinte kizárólag minden import termék gyengébb minőségű, mint a magyar termékek. Nyilván a válaszadók sokszor személyes tapasztalataikra is támaszkodnak, de azért véleményünk szerint nem ennyire „elkeserítő” a helyzet. Kérdés az is, hogy milyen objektív kritériumok alapján dönthető el, hogy egy import termék minősége alacsonyabb, mint a magyaré, illetve, hogy ez hogyan jelentkezik a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség vizsgálataiban. Ezen kívül nem tudjuk, hogy mennyi az élelmiszerkereskedelmi láncok közvetlen importja, ami nekik lenne esetleg „felróható” és mennyi az a hányad, amelyet már a magyar importtól szereznek be.

Az **élelmiszeripari termelőknek** kiküldött kérdőívek tapasztalatai:

Arra a kérdésre, hogy **milyen hatással van az élelmiszergazdasági import alakulására a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban**, 34 írásos indoklás érkezett. Ezek egyike sem volt pozitív. A válaszok döntő része azonban általánosságban szólt a külföldi tulajdon hatásáról az élelmiszeriparban, tehát nem konkrétan az EU-csatlakozás utáni helyzetre, változásra vonatkozott. Volt néhány olyan válasz is, amely inkább az élelmiszerkereskedelemben jelen lévő külföldi tulajdon hatását foglalta össze, illetve általában az importnövekedésre vonatkozott. Az egyes válaszokat megpróbáltuk néhány kategóriába besorolni, erről a kérdőív kiértékelésnél volt szó.

A **külföldi tulajdon élelmiszerkereskedelmi hatására vonatkozóan** az élelmiszeripari termelők válaszai szintén általánosságban érintették a problémakört, jöllehet a kérdés kimondottan az EU-csatlakozásra helyezte a hangsúlyt (a kategorizálást lásd szintén az előzőekben). Az alábbiakban néhány választ idézünk:

- „Jelentősen befolyásolja, mert a külföldi tulajdonú élelmiszerkereskedelmi egységek – elsősorban áruházláncok – a már eddig is meglévő beszerzési forrásaiból látja el a magyar piacot is. Ezek a források pedig túlnyomó többségben nem magyarok. A hazai élelmiszergazdaság helyzetét ennek következményeként nagymértékben rontják.”
- „Beszállítók kiválasztásával az áruházláncok előnyben részesítik a külföldi tulajdonlású termelő vállalkozásokat – elsősorban saját nemzeti termékeiket forgalmazzák – a saját termékellátással is jelentős mennyiségben foglalkoznak (például). Helyzeti előnyüket a beszállítói árak letörésére használják.”

Az élelmiszerkereskedői kérdőívek tapasztalatai:

Az élelmiszerkereskedői kérdőívekben **a kérdés csak az élelmiszerkereskedelemben jelen lévő külföldi tulajdon hatására vonatkozott** (az élelmiszergazdasági import alakulása az EU-csatlakozás után). A válaszok itt is általánosságban a külföldi tulajdon hatására, illetve általában az importra, az import növekedésére vonatkoztak. Idézünk néhány választ:

- „Mert azokat a termékeket részesítik előnyben, amelyek számukra nagyobb nyereséget biztosít Pl. a cseh tej 109.- Ft volt, magyar tejet is lehetett volna ennyiért venni, de nagyobb marketinget kapott a cseh tej.”
- „Vannak olyan piaci szereplők pl. a Lidl, akik szinte csak import árut forgalmaznak. Ha belép az 'Aldi' a magyar kereskedelembé, az ő egész forgalma szintén csak importból áll. Ezek katasztrófálisak a magyar termelőkre nézve makrogazdaságilag.”
- „A láncok sok esetben a magyar beszerzőjüket utasítják az egyes import termék beszerzésére. Sok esetben a folyamatos szállítást külföldi cégek biztosítják, így ha van egy időszakban olcsó magyar áru, az nem kerül bele a láncba.”
- „Nyugat-Európában szakosodott regionális gyártóbázisok alakultak ki, ahol a diszkont láncok részére gyártják nagy hatékonysággal és olcsón a termékeket. A külföldön bevezetett termékeket a diszkont láncok (Lidl, Aldi), eljuttatják a magyar piacra is, ezáltal nő az olcsóbb import termékek részaránya és csökken a hazai előállításuké.”

5.2. Az élelmiszerkereskedelmi vállalatok (nemzetközi és hazai láncok) beszerzési politikája

A Magyarországon tevékenykedő élelmiszerkereskedelmi vállalatoknál az EU-csatlakozás előtt (nemzetközi és hazai egyaránt) jellemző volt a központi beszerzés, ez még tovább koncentráldott a beszerzési társaságoknál, amikor is a tagok a beszerzést tovább központosították (példa erre a PROVERA, ahol a tagok, a Csemege Match, a Cora és a Profi nem végzett önálló beszerzést). A központi beszerzés, illetve a közvetett import miatt az egyes cégek nem kísérték sok esetben figyelemmel, hogy mely országból származik az áru. Az is előfordul, hogy az import az anyacégen keresztül történik (például Auchan).

2004 márciusában, tehát még az EU-csatlakozás előtt, telefonos interjúkat folytattunk élelmiszerkereskedelmi láncok vezetőivel. Arra voltunk kíváncsiak, hogy

- mennyi a főbb termékcsoportokból (hús, tejtermékek, zöldség, gyümölcs, édességek, italok) az import részesedése;
- milyen módon (közvetlen, közvetett) történik az import, valamint
- milyen változások várhatóak az EU-csatlakozás után.

Sajnos a „találati arány” nem volt olyan magas, ahogy szeretnénk volna, de a válaszadó élelmiszerkereskedelmi láncoktól hasznos információkat kaptunk. Az alábbiakban ezeket ismertetjük:

1. **Tesco:** a húsnál csak 1-2 import termékük volt, olasz, német, spanyol termékek. A tejtermékeknel termék-alcsoportonként is változó, de általában 15-20%-os volt az importrészesedés. Véleményük szerint a sajtoknál kihasználatlan lehetőségek vol-

tak. Az egyéb import: primőrök, déli gyümölcsök esetében 30-35% a téli időszakban, nyáron ez erősen visszaesett.

Elmondásuk szerint ők „kinálati” pozícióban vannak, nem keresnek beszállítókat, hanem a beszállítók keresik fel őket, ha jó az ajánlat, akkor bárkivel kötnek szerződést. Az EU csatlakozás után a tagállamok cégei is közvetlenül megkereshetik őket, csökkennek az adminisztratív akadályok, ezért csupán az áron és minőségen fog múlni, kinek a termékét veszik meg.

2. **Co-op Hungary Rt.:** A bevezetőben felsorolt termékcsoportokból az import termékek a beszerzési forgalom 10%-át tették ki. Az importot közvetlenül bonyolították.
3. **Interfruct Kft.:** Leginkább zöldség-gyümölcs kereskedelemmel foglalkoztak, ezen kívül kis mennyiségben édesség és sör kereskedelem is jellemezte őket. A zöldség-gyümölcs import aránya erősen szezonfüggő, ezért az interjúalany nem tudott pontos becslést adni a százalékra vonatkozóan. Nyáron főleg magyar áru, télen az import dominált.
4. **Auchan Magyarország Kft.:** Úgy gondolták, hogy az élelmiszer-import 2004. május 1. után indul be. Összességében 2003-ban 25 millió euró értékben importáltak, de ebből a non-food termékek domináltak, mert élelmiszert főleg hazai termékeket vásároltak, a csatlakozás után szándékoztak bővíteni a választékot import termékekkel (pl. francia borok, szlovák élelmiszerek). Az importált élelmiszerek között nem volt egyáltalán hús és tejtermék, zöldség-gyümölcs. Import, déli gyümölcsöt, külföldi édességet, italokat is hazai nagykereskedőn vagy a franciaországi központjukon keresztül szereztek be. Hal importjuk viszont kiemelkedő, hal kínálatuk csaknem 100%-a francia import volt.

Az import módja közvetett és közvetlen is volt, 2004. május 1. után a közvetlent kívánták bővíteni.
5. **Honiker Kft.:** Az import arány minimális volt, 5-10 százalék közötti. Termékkörönként a válaszadó nem tudta részletezni, csak azt említette, hogy a legmagasabb import arány a konzervek, étolajok, rizs félék körében tapasztalható. A közvetlen importot 2004-ben kezdték el, ez még „gyerekcipőben járt”. Partnereik, akiket keresztül import termékeket szereztek be: Herba Hungaria Kft., VOG Kft., NOWACO Kft.
6. **Cora Magyarország (Magyar Hipermarket Kft.):** A PROVERA-n keresztül importáltak, nem volt önálló import.
7. **Csemege Match Kereskedelmi Kft.:** A PROVERA-n keresztül importáltak, nem volt önálló import.
8. **PROVERA:** A PROVERA importját a Hiperimpex bonyolította. A Csemege-Match-Profinak (ez rövidesen összeolvadt, ezért egy cégnek számított) és Cora-nak szállítottak. A cég francia, ezért a francia Cora központtól kapták az áruk 95%-át, ebből következően az áruk legnagyobb része francia volt. Amennyiben a központi (francia) Cora listájára más országok termékei is felkerültek, úgy azok is bejutottak rajtuk keresztül a magyar cégekhez, de ez nem volt jellemző.

Húsfélét elsősorban, halakat, sonkafélét, füstölt lazacot, libamáját, a tejtermékek közül sajtokat importáltak. Zöldség-gyümölccsel kevésbé foglalkoztak (azt inkább hazai nagykereskedőktől szereztek be a cégek), 2003-ban azonban volt nagyobb tételű citrom-narancs szállításuk (spanyol-görög).

Az italok közül nagyobb igény volt sör importra, az Németországból érkezett, de nem jellemző, hogy külön igénnyel jelentek meg a kiskereskedelmi cégek, inkább a központosítás, költségsökkentés irányába hatott a tendencia. Úgy gondolták, hogy a jövőben is a francia áruk fognak dominálni, valamint, hogy ez az EU csatlakozás után sem fog változni.

9. **DM Drogerie Markt Kft.:** Főleg hazai termékeket forgalmaztak az élelmiszerek között. Az import módja közvetett volt.
10. **Rossmann Magyarország Kft.:** Élelmiszert kizárólag hazai kereskedőktől vettek, nem tudták, ebből mi az import, vagy hazai termék.

A következőkben az **EU-csatlakozás utáni** „állapotot” mutatjuk be. Hovánszky László, a **Metspa** (a Metro és a Spar közös beszerzési társasága) ügyvezető igazgatója szerint az elmúlt években a következő változás történt a beszerzésben.

„Az Európai Unió-s csatlakozás kiszélesítette a 'frontvonalakat'. A globalizáció következtében a döntések egy része áttevődött a központokba. A saját márkás tenderek ma már nem egy országról, hanem régiókról, vagy egy hálózat egészéről szólnak. Ez az egyik oldalról lehetőség egy magyar beszállítónak kilépni a nemzetközi szintre, másrészt a versenyzők számának növekedése miatt sokkal nehezebb kihívást jelent. A kereskedelemben azok kerülnek előnybe, akik a nemzetköziségből adódó szinergikus hatások előnyeit és a helyi sajátosságokat a legoptimálisabban ötvözní tudják” (Takács, 2006).

Mivel a **kérdőíves felmérésekben az élelmiszertermelők és feldolgozók a meg-növekedett élelmiszerimportért kiskereskedelmi láncokat (ezen belül is elsősorban a multinacionális láncokat) „tették felelőssé”,** különösen fontosnak tartottuk megismerni ezeknek a cégeknek is a véleményét.

Sajnos néhány cég kifejezetten elzárkózott az interjútól (pl. CBA, Plus, Metro), de a Spar, Auchan, Penny Market, Interfruct, PROVERA, Co-op Hungary munkatársai megosztották velünk véleményüket a kérdéstről.

A **Spar Magyarország Kft.** képviselője kifejezetten visszautasította a „vádakat”, hiszen elmondása szerint cégük törekszik rá, hogy hazai termékeket forgalmazzanak. A hús-árut pl. saját feldolgozóüzemben állítják elő, beszállítóik kizárólag magyar termelők. A friss áruk körében is kb. 90% a magyar beszállítók részesedése, csak választékbővítés céljából (elsősorban déligyümölcsökből, primőr árukból) forgalmazznak külföldi termékeket.

Az **Auchan Magyarország Kft.** közvetlenül nem folytat importot, hazai nagykereskedőktől szerzik be az áruikat. Korábban kísérleteztek közvetlen importtal (friss halat hoztak be), de ez nem volt gazdaságos. Arra nincs se pontos rálátásuk, se befolyásuk, hogy az őket ellátó nagykereskedők növelték vagy csökkentették importbeszerzésüket.

A **Penny Market Kft.**, mint diszkont lánc közvetlen beszerzést folytat. A cég fő törekvése, hogy minél olcsóbb termékeket szerezzen be megfelelő minőségben, ezért ha az

importáru ilyen tekintetben jobb paraméterekkel rendelkezik, akkor azt forgalmazzák. Az EU csatlakozás kétségkívül megkönnyítette az importot. Csökkent az adminisztráció, megszűntek a mennyiségi kvóták, így sok esetben olyan termékeket is közvetlenül be tudnak szerezni, amelyeket korábban importőrökön keresztül hoztak be, ami előnyösebb. Mindez valóban növelte az import mennyiségét, gyakorlatilag minden termékcsoportban. Az, hogy az egyes termékekből a hazait vagy importártut forgalmazzanak, mindig egyedi mérlegelés eredménye, még termékcsoportokat sem lehet megnevezni, ahol magasabb, vagy alacsonyabb az import. A hazai beszállítókkal kapcsolatban fő kritikaként az fogalmazódott meg, hogy gyakran árkartell hoznak létre, ami indokolatlanul magasán tartja az árakat. Sokszor viszont nem a hazai termelők „hibája”, hogy az import előnyösebb a cégük számára, erre a legjobb példa a dél-európai zöldség- és gyümölcsfélék, amelyek egyszerűen a kedvezőbb klimatikus viszonyok miatt olcsóbbak (különösen az idény elején) a hazainál.

Az **Interfruct Kft.** munkatársa elismerte, hogy a termelőknek sok tekintetben igazuk van, vannak olyan cégek, amelyek olcsó import árukkal helyettesítik a magyar termékeket (a Plus-t és Lidl-t említette fő példaként), de az Interfruct, elmondása szerint, más politikát folytat. Cégük elsősorban olyan termékeket szerez be külföldről, amelyek a választékot bővítik (pl. tengerentúli borok, prémium minőségű sörök, csokoládék, sütemények, olíva olaj, olíva bogyó). Van néhány olyan termék, ami hazai termelőnél is elérhető, de vagy irrálisan drágán (pl. paradicsomsűrítmény), vagy nem megfelelő minőségben (pl. őszibarack befőtt). Ennek ellenére az EU csatlakozás cégük számára hozott fontos változást: az egyszerűbb import miatt ma már nem kell importőrök közreműködését igénybe venniük, gyakorlatilag a beszerzés ugyanolyan, mintha hazai termelőtől vennének árut, leszámítva az árfolyamkockázatot. Ez csökkentette a tranzakciós költségeiket, ami kedvezőbb fogyasztói árakat eredményez.

A **PROVERA** képviselője főleg a friss áru beszerzésről tudott nyilatkozni, de úgy vélte, ezek a tapasztalatok nagyrészt általánosak az élelmiszerszegmens egészére. Az EU csatlakozás utáni importnövekedés a szakember elmondása szerint ténykérdés. A csatlakozás új lehetőségeket teremtett, olcsóbban, egyszerűbben lehet beszerezni más országokból származó élelmiszereket, és ezt az adódó lehetőséget a fogyasztói igények és a versenytársak nyomása miatt ki is kell használniuk. **A hazai fogyasztók általában nem keresik kifejezetten a magyar árut.** Az ár, minőség, biztonság a legfontosabb a számukra, és ezek a tulajdonságok gyakran kedvezőbbek a külföldi termékeknél. Példaképp az éghajlati adottságokból eredő olcsóbb primőr zöldség-gyümölcsök hozhatók fel leginkább. A hazai termelőknek sajnos gondot okoz a megfelelő minőség betartása is. Náluk már alapkövetelmény a minőségbiztosítási rendszereknek való megfelelés (EUREPGAP), amit a hazai kistermelők többsége még nem alkalmaz, ezért ki is esnek a rostán. Azok a nagyobb termelők, amelyek beruháztak, volt tőkéjük fajtaváltásra, post-harvest technológiára, minőségbiztosításra meg tudnak felelni az igényeknek és versenyben tudnak maradni, a tőkeszegény termelők viszont kiszorulnak a kiskereskedelmi láncokból.

A **Co-op Hungary Zrt.** munkatársa elmondta, hogy az **EU csatlakozás** összességében véleménye szerint **pozitív hatást hozott a fogyasztó szemszögéből**, hiszen bővülő választékkal, erősödő árversennyel találkozunk. Véleményüket az alábbiakban részletezte:

1. Az import részarányának növekedése leginkább a különféle élelmiszer-kategóriákban figyelhető meg, elsősorban ott, ahol a **gyártó ország vagy annak vállalata valamiféle komparatív előnyt élvez** a közös piacon. Az import növekedésének oka

a szabályozás is, hiszen pl. **a beszerzési ár alatti értékesítés tilalmát egy import termék esetében nehezebb számon kérni**, helyesebben ellenőrizni. Ugyanakkor azt le kell szögezni, hogy az import részarányának növekedése teljesen természetes folyamat és megfelel a várakozásoknak, a kérdés csak ennek mértéke. Amit ők aggasztónak tartanak – és ez vissza is köszönt az elmúlt időszakban a különféle élelmiszer botrányokban –, az az, hogy az import sok esetben alacsony minőségű vagy esetleg a szavatossági idő lejáratához közeli termékeket jelent.

2. A gyártói oldalt tekintve **a hazai szereplők**, (ez alatt a Magyarországon termelő magyar vagy multinacionális vállalatokat érti) **részben okolhatók az import erősödéséért**, de nem tekinthetők teljes mértékben ezért felelősnek. A kereskedelmi láncok tekintetében ők azt tapasztalták, hogy főleg a nemzetközi láncok igyekeznek meglévő külföldi kapcsolataikat tovább erősíteni, ezzel mintegy kiszorítva a magyarországi beszállítókat.
3. A hazai termelők fogalmát először is definiálni kellene, azt tekintjük hazai termelőnek, aki többségi magyar tulajdonban van, vagy azt, aki Magyarországon állít elő, magyar munkaerővel termékeket, de ez lehet akár egy multinacionális cég is. Az utóbbit feltételezve azt mondaná, hogy alapvető kérdés a versenyképesség, a rugalmasság, a gyors piaci alkalmazkodás. Ugyanakkor **a mezőgazdasági termelőkre értelmezve a kérdést fontos, hogy képesek legyenek jó minőségben, megfelelő mennyiségben folyamatos kínálatot nyújtani az üzletláncoknak, ehhez azonban jelenleg túlságosan elapróztak.**

Az élelmiszerkereskedelmi láncokkal folytatott interjúk alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az EU csatlakozás jelentősen megváltoztatta a kiskereskedelmi láncok beszerzési gyakorlatát. Az import adminisztrációja, korlátai (pl. mennyiségi kvóták) megszűntek, így a korábban importőrökön keresztül folytatott behozatalt sok cég ma már közvetlenül végzi, bár a kiskereskedelmi láncok egy része (pl. Auchan, Cora, Profi, Csemege-Match) továbbra is nagykereskedőkön keresztül szerzi be az áruinak (így az importált cikkeknek is) egy részét vagy egészét. Az árverseny előtérbe állító kiskereskedelmi hálózatok, így különösen a diszkont láncok (pl. Lidl, Plus, Penny Market) erősen kihasználják az egységes belső piac előnyeit, lehetőség szerint a legolcsóbb terméket szerzik be, amennyiben a minőség „még elfogadható”. Magyarországon még nem vált egyértelműen ketté a minőségi élelmiszerkínálatot, magasabb fogyasztói igényeket megcélzó és az alacsony árakat előtérbe állító élelmiszer-kiskereskedelmi láncok csoportja, bár megjelentek ennek csirái. Néhány kiskereskedelmi lánc (pl. Spar, Interfruct), legalábbis kommunikációjukban, nagyobb hangsúlyt fektetnek a minőségre, megbízhatóságra, esetükben találkozhatunk olyan értelemben vett tudatos beszerzési politikával, ami előnyben részesíti a magyar beszállítókat. A jelenlegi fogyasztói preferenciák viszont rákényszerítik ezeket a cégeket is arra, hogy az ár-kérdést is kiemelten kezeljék.

A magyar fogyasztók élelmiszervásárlási szokásai

Rövid fejezetünk elsősorban azért született, mert primer kutatásaink során számos alkalommal hivatkoztak – különösen az élelmiszer-kiskereskedelem szereplői közül – **a magyar fogyasztókra, vásárlási magatartásukra, mint az egyik fő kiváltó okára a hazánkban tapasztalható éles árversenynek az élelmiszerpiacon.**

Sajnos az élelmiszerfogyasztással, vásárlási szokásokkal foglalkozó piackutató cégek nem publikálják teljes felmérésük eredményeit, azok tartalma ingyenesen nem hozzáférhető, de néhány „információ-morzsa” olykor publikálnak az élelmiszerkereskedelemmel, marketinggel foglalkozó szaklapokban. Ezeknek a cikkeknek a tartalmát foglaljuk össze az alábbiakban.

Az AC Nielsen elnökhelyettesével folytatott egyik interjúban a szakember úgy fogalmazott, hogy **az ár inkább a vállalatok döntéshozói körében áll a középpontban, és csak kevésbé a fogyasztók számára.** A fogyasztó szeret olcsón vásárolni, de nem mindent és nem mindig, hiszen együttáll hajlandó megfizetni a kényelmet és a prémium minőséget is.

Ugyanakkor az AC Nielsen kutatásai is alátámasztják, hogy **az akciós árak hatnak a fogyasztókra.** A cég 2004-2005-ben végzett nemzetközi, több országra kiterjedő vizsgálata szerint a fogyasztók 10-20%-a hajlandó másik boltba elmenni egy akciós termékért, Magyarországon ez az arány 12%. A magyarországi eredmények más tekintetben is alátámasztották a hazai fogyasztók érzékenységéről elterjedt közvélekedést: a magyar fogyasztók háromtöride jól ismerte az – általa is vásárolt termékek esetében – élelmiszerárakat, 38%-uk rendszeresen kereste az akciós termékeket, a vásárlók háromnegyede pedig észrevette az árváltozásokat. Ennek ellenére a diszkont boltok sikereit az elnökhelyettes csak részben tulajdonítja a kedvező áraknak. Legalább ekkora szerepe van ebben szerinte a sűrű bolthálózatnak és az aktív promóciónak is.

Az ÉFOSZ (Élelmiszer-feldolgozók Országos Szövetsége) szerint **a magyar fogyasztók rendkívüli érzékenysége is közrejátszott a múlt évben bekövetkezett sorozatos élelmiszerbotrányok kialakulásában.** Bár az átcímkezés, élelmiszerhamisítás nemzetközi probléma, Magyarország azért is kiváló terep erre, mert a hazai fogyasztó kevésbé körültekintő és „nem tud ellenállni” a különösen jutányos áron beszerezhető áruknak. A botrányos esetek nyilvánosságra hozatala viszont egyértelműen javított a helyzeten.

A Szent István Egyetem és a Cognative Kft. közös, 2006. novemberében-decemberében elvégzett felmérése szerint **a magyar fogyasztók egészségkockázat-észlelési szintje megnőtt,** az egészségre negatívan ható tényezők közül az élelmiszerfertőzéseket, szennyeződéseket tartja a legfontosabbnak (a válaszadók 72%-a említett ilyen tényezőket), míg az egészségtelen életmódot 65, az egészségtelen táplálkozást csak 43% jelölte meg. Vagyis a külső kockázatterkézés megnőtt a fogyasztók körében! A védekezés tekintetében a következő stratégiákat említették a megkérdezettek:

- Nem vásárol illegális beszerzési helyen, fekete piacon (64%);
- Nem vásárol gyanúsán olcsó élelmiszert (43%);
- A magyar termékeket előnyben részesíti (37%).

A szakemberek véleménye szerint ezen kívül jellemző, hogy a fogyasztók jobban odafigyelnek a szavatossági időre, származási helyre, bár sokukat elbizonytalanítja az átcímkezési botrány, amikor a kereskedő cégek átjavították az élelmiszerek lejáratási dátumait. Egyelőre nem lehet megjósolni, hogy az óvatosabb fogyasztói magatartás, a minőség, élelmiszerbiztonság előtérbe kerülése hosszabb távon beépül a fogyasztói magatartásba, vagy csupán a botrány okozta sokk rövid távú hatása. Sajnos a romló-stagnáló életkörülmények valószínűleg ellentétes hatást fejtenek ki, vagyis ismét előtérbe kerülhet az érzékenység.

5.3. Az importvédelem eszközei és a marketing alkalmazása a hazai termékek lehetséges fogyasztásbővítése céljából (a kérdőíves felmérés tapasztalatai)

Jelen fejezetben szintén a kérdőívek tapasztalatait írjuk le részletesebben, idézve a nyitott kérdésekre adott válaszokból.

A mezőgazdasági termelői kérdőívek tapasztalatai: arra a kérdésre, hogy milyen eszközökkel lehetne megakadályozni az élelmiszergazdasági import növekedését Magyarországon, összesen 71 választ, illetve indoklást kaptunk. Az egyes kategóriák, illetve a hozzájuk tartozó említések a 4. pontban szerepelnek, itt csak néhány választ idézünk. **A válaszokból azokat emeltük ki, amelyek véleményünk szerint „önkritikusak”, de egyben előremutatóak, mivel a belső gyengeségek felismerésével egyben megoldást is kínálnak, nem kívülről, kizárólag felülről várják a kormányzati beavatkozást, adminisztratív intézkedéseket:**

- „Versenyképes hazai kínálatlal azonos áruféleség esetén. Fellépni az eddiginél komolyabban a minőségtelen, olcsó „bóvli” áruk piacra kerülése, vagyis import ellen. Az Unión belül jobban kellene védeni a piacot az ellenőrizhetetlen, olcsó, harmadik országból való beszerzett áruk piacra kerülése ellen. Több propagandát kifejteni a hazai áruk fogyasztásáért.”
- „Belső piac fellendítésével. Árak mesterséges csökkentése, illetve importtermékek árának mesterséges megnövelése vámokkal. Termelői szerveződések további erős támogatása révén erősebb lobbitevékenységgel. Mezőgazdasági támogatások mielőbbi 'EU-15 szint'-re juttatásával. Szállítási költségek csökkentése. A mi exporttevékenységünk fellendítése, ami némileg kompenzálná az importtevékenységet. De ez a szállítási költségek miatt kevésbé jövedelmező.”
- „A honi termelők megerősítésével (adókedvezmények, kedvezményes hitellehetőségek, marketing).”
- „Szigorúbb élelmiszerbiztonsági ellenőrzésekkel, termelői demonstrációkkal, a vevők szemléletének befolyásolásával – 'magyar termék – magyar munkahely' stb. Összességében 'határozottabb' fellépéssel mind állami, mind termelői, mind személyes vonatkozásban.”
- „Hatékonyabb marketing. A minőség fokozott ellenőrzése az importtermékeknél.”

A magyar élelmiszergazdasági export fokozására irányuló kérdésre összesen 78 válasz érkezett, a legtöbb említés a kormányzati szerepvállalás kategóriában volt, utána következett a reklám, marketing, piackutatás említése, majd a minőség. Az alábbiakban néhány választ idézünk:

- „Nagyon elhalványultak az exportot, piacra jutást ösztönző pályázatok. A kis- és közepes vállalkozások szóhoz sem jutnak e tekintetben. Nemzeti támogatás formájában, az EU által is elfogadott formában. Kiemelten kellene kezelni az exportot.”
- „Jobb logisztika, hatásosabb marketing, új piacok felkutatása állami segítséggel. Az orosz piac kiaknázása.”
- „Nyitni kéne a 3. világ felé. Arab országokkal élénkebb kereskedelmi kapcsolatot kellene kiépíteni.”
- „Minőségi termékek szervezett, összefogott közös értékesítésével, jó marketinggel, termelői csoportokkal, szövetségekkel, ezek szövetségével.”
- „Jelentős külföldi marketing akciókkal.”

A **hazai élelmiszerfogyasztás bővülésének segítésével kapcsolatban** összesen 86 írásos válasz érkezett, döntő részben a hazai áru védelme, reklámozása kategóriába volt sorolható. A vásárlóerő bővítése, illetve az import szabályozása is sok említésben szerepelt. Több válaszadó írta, hogy nincs szükség az élelmiszerfogyasztás bővítésére, mivel csökken a népesség (a cél az élelmiszerfogyasztás szerkezetének a megváltoztatása), a felesleget külföldön kell elhelyezni; sok a pazarlás stb.

Az **élelmiszeripari kérdőívek tapasztalatai: az importnövekedés megakadályozása** kérdésre érkezett válaszok indoklás (összesen 102) közel fele a hazai termék/termelés védelme, illetve az állami ellenőrzés fokozása kategóriába volt sorolható. Idézünk néhány választ:

- „Szigorúbb minőségi és állategészségügyi ellenőrzésekkel.”
- „Forint gyengítése; élelmiszerellenőrzés rendszerének megerősítése import élelmiszerekre, ahogy azt a cseh hatóságok teszik.”
- „Az EU miatt nincs lehetőség protekcionista intézkedésekre, legalábbis csak nagyon szűk térben. A silány minőségű élelmiszerek behozatalát szigorúbb higiéniai és élelmiszerbiztonsági előírásokkal lehetne némileg megsabályozni. Több támogatást kell nyújtani a magyar tulajdonú KKV-k részére, fejlesztési célra, versenyképessé válhatnának.”
- „Amíg a belföldi alapanyag árak áringadozása nagy és a belföldi árak magasabbak az import alapanyag árától, addig a gyártó kénytelen az olcsóbb beszerzési lehetőséget vállalni, hogy a termékeinek az ára versenyképesebb legyen. Tehát: kiegyensúlyozott, stabil hazai volumen és versenyképes hazai árszínvonal szükséges.”
- „Segédanyagok, adalékanyagok nélkül a gyártás szinte lehetetlen. Az élısertésnél talán a hazai előállítóknak kellene gazdaságosabban és hatékonyabban termelni. A többirányú beszerzés némi versenyhelyzetet teremt.”
- „A termelők árjaikat nem a fogyasztói árakkal hasonlítanák össze. Tudatosítani a termelőkben, feldolgozóknak, hogy ne alkalmi, egyszeri kapcsolatban álljanak egymással, hanem hosszú távú tartós kapcsolat legyen köztük és ez eredményes hosszú távon.”
- „Magyar termékek nagyobb marketingjével; magyar vásárlókat tudatosabban kell ösztönözni a magyar termékek vásárlására; korszerűbb gépekkel, technológiával olcsóbbá tenni a termelést, a magyar áruk ára is alacsonyabb lenne.”
- „Adócsökkentéssel, mely a fogyasztói árban jelenik meg (belföldi termékekre); a média közbenjárásával, mely jelentős befolyással bír a fogyasztókra, más országokban nagy hangsúlyt fektetnek a hazai termék melletti kampányolásra.”
- „Csak a hazai termelés hatékonyságának növelésével. Ez természetes, azonban ahhoz, hogy így legyen, az államnak feltétlenül segítenie kell. Ellenkező esetben jövőkép nincs.”

A magyar **élelmiszergazdasági export fokozásának lehetőségeire, módjára adott válaszok** (összesen 99) döntő részben a kormányzati szerepvállalás kategóriába voltak sorolhatóak, de kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a marketingnek is.

A **hazai élelmiszerfogyasztás bővülésének segítése** kérdésre érkezett 110 válasz közel egyharmada az importvédelem kategóriába volt sorolható. Jelentős számú említés történt a marketing, illetve a hazai védelme kategóriában is.

Az **élelmiszerkereskedői kérdőívek tapasztalatai: az importnövekedés megakadályozása kérdésre** 62 válasz érkezett, az említések főleg a hazai áru védelme kategóriába tartoztak, illetve az importkorlátozás, adminisztratív intézkedések, állami ellenőrzés fokozása típusba. Idézünk néhány választ:

- „Szigorúbban ellenőrizni kellene, hogy a behozott termékek minősége megfelel-e a csomagoláson feltüntetett értékeknek és erről a fogyasztókat folyamatosan a médián keresztül tájékoztatni.”
- „TÉSZ-ek megerősítésével, feltőkésítésével, konszolidációjával. Belföldi TÉSZ üzletlánc létrehozását, állami szerepvállalással. TÉSZ-ek feldolgozóipari létesítményekhez való juttatásával.”
- „Megfelelő marketing munkával. Minőség további javításával. Megfelelő kereskedelmi munkával, export fokozásával.”
- „Protekcionista, de EU konform agrárpolitikával. Meg kell ismerni és alkalmazni minden olyan legális eszközt, amely gátat vet az importdömpingnek.”
- „Bizonyos termékcsoportokban koncentrálni kell az erőforrásokat és a támogatásokat, így európai mértékűre lehet majd fejleszteni a kapacitásokat, ezáltal versenyképes és hatékony költség szerkezetet lehet elérni. Másik lehetőség a hazai termékek népszerűsítésének támogatása.”
- „Támogatni kéne a hazai cégeket, nem pedig ellehetetleníteni őket.”
- „Elsősorban a magyar termelők mentális fejlődésével, a minőség/megbízhatóság kifejlesztésével. Versenytörvény szigorúbban térjen ki az áron aluli értékesítésre, mivel a multinacionális cégek/áruházak versenye befolyásolja az importot leginkább.”
- „Teljes nyomonkövethetőség betartása; hatósági ellenőrzések szigorítása; 'átcsoomagolások' szigorú büntetése, zöldség, gyümölcs importálással foglalkozó cégek havi jelentési kötelezettség a behozott import árujáról és annak értékesítési módjáról; saját logó használatának megtiltása import áruk forgalmazásánál; marketing, hogy a magyar termék biztonságosabb, fogyasztók megnyerése, hogy magyar terméket vásároljanak!”
- „Már nincs olyan eszköz, amivel korlátokat lehetne állítani (ugyanis ez a hajó már elment!)”
- „A legtöbb eszköz (pl. vám) az Unió miatt tiltott. Ugyanolyan minőséget alacsonyabb áron nem tudunk előállítani. Hiába kisebb a szállítási költség, kisebb a széria is. Amíg árérzékeny a fogyasztó és uniós tagok vagyunk, nem gátozhatjuk az importnövekedést. Cél inkább az export növelés.”

Az **exportfokozás lehetőségeire** vonatkozó kérdésre a 68 válaszadó több mind egyharmada a kormányzati szerepvállalás kategóriába sorolható választ adta. Egyenlő arányban (18-18 említés) válaszolták, hogy minőségjavítással, illetve marketinggel lehetne fokozni az exportot.

A **hazai gyártású élelmiszerek fogyasztásbővítése** kérdésre 68 választ kaptunk, ezek több mint egyharmada a marketing, közel egyharmada a hazai termék védelme kategóriába volt sorolható.

Figyelemre méltó, hogy **általában nem különültek el markánsan a válaszok az importnövekedés megakadályozása, az exportfokozás lehetőségei, a belföldi fogyasztás bővítése témakörökben attól függően, hogy termelő (mezőgazdasági, élelmiszeripari), vagy kereskedő a válaszadó.** Természetesen árnyalta a képet, hogy amennyiben import

alapanyagot dolgozott fel a termelő, akkor nem tartotta eleve „megakadályozandónak” az importot.

Szintén fontos tény, hogy a **kereskedők közül csak egy válaszadó volt, aki kategorikusan kijelentette, hogy „nem kell megakadályozni” (mármost az importot)**. Annak alapján, ami talán a köztudatban él, hogy az élelmiszerkereskedőknek kell/lehet felróni az élelmiszer import növekedését, nem erre számítottunk. Lehet azonban, hogy a válaszok milyensége részben abból fakadt, hogy a termelők által sokat említett és bírált nemzetközi kereskedelmi láncok egyike sem szerepelt a válaszadók között.

Kérdés, hogy egyáltalán beszélhetünk-e importvédelelről, hiszen a WTO tiltja a nemzetközi kereskedelem akadályozását. Erre csak speciális esetekben, lásd NTB (non-trade barriers – nem kereskedelmi akadályok), TBT (technical barriers of trade – a kereskedelem technikai akadályai) van lehetőség, de ezek fennállását bizonyítani kell. Hosszú távon azonban és általánosságban csak azzal lehet az import előretörését korlátozni, ha a **magyar termék előállítók a belföldi piacon versenyképesebbek a külföldi szállítóknál**.

A kérdőíves és telefonos felmérésekből az import növekedésének okaira vonatkozó tanulságokat röviden az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Az élelmiszer-kiskereskedelmi cégek a magyar fogyasztókat különösen ár-érzékenyek tartják, ezért a versenytényezők között az olcsó eladási árnak nagy jelentőséget tulajdonítanak. A minőség tekintetében igyekeznek a törvényileg elvárt kritériumokat teljesíteni, de ezt meghaladó prémium minőségre csak elvétve, tömegesen nem törekszenek. Ebből következik, hogy az élelmiszer-nagykereskedőktől, élelmiszeripartól és a mezőgazdasági termelőktől is olcsón kívánnak vásárolni.
- Az EU-csatlakozás után megszűnt adminisztratív terhek nagyon megkönnyítették az EU-ból származó termékek beszerzését. Ez még olyan árucikkekre is igaz, amelyeket minimális vagy nulla vám terhelt, ugyanis maga az adminisztráció tranzakciós költséget jelentett a vállalatok számára, így némi visszatartó erővel bírt. A vámunió – ebből eredően – megnövelte a többi EU tagállamból származó áru versenyképességét a hazai piacon.
- Az élelmiszergazdaság többi szereplője (nagykereskedők, feldolgozók, mezőgazdasági termelők) nem alkalmazkodtak eléggé a megváltozott feltételekhez. Sok válaszból, véleményből az derül ki, hogy az importtól való védelmet passzívan, „felülről” várják, sokszor irreális igényeket megfogalmazva (amelyek tagállamként nem is teljesíthetők.) A reálisabban az élelmiszervertikum felsőbb részein elhelyezkedő szereplők látják a helyzetet, a mezőgazdasági termelők viszont importkorlátozást, hatósági beavatkozást várnának el, ami nyilvánvalóan lehetetlen.
- Az aktív alkalmazkodási módszerek (technológiai fejlesztések, beruházások, koordináció, összefogás a piac többi szereplőivel, vertikális terjeszkedés – pl. saját feldolgozás, értékesítés) sajnos csak elvétve valósul meg a hazai termelők között.

Összefoglalás

Tanulmányunkban az élelmiszergazdasági import növekedését, a növekedések okait többféle módon közelítettük, elemeztük:

- külkereskedelmi statisztikai adatok
- Lengyelország, Csehország és Szlovákia agrárexport növekedésének okai
- empirikus felmérés (kérdőív, telefonos interjúk).

Az alapvető célkitűzés annak feltárása volt, hogy **miért nőtt az élelmiszergazdasági import az EU-csatlakozás óta.**

Várható volt – s be is következett –, hogy az EU-tagországok piaci fölénye a csatlakozásunk után is érvényesülni fog, azaz importunk tovább növekszik. Az importnövekedés azonban csökkenő tendenciát mutat, mert 2004-ben még 33%-kal, 2005-ben 20%-kal és 2006-ban már csak 10%-kal nőtt a behozatalunk az előző évhez képest. **A magyar belpiac a tények szerint tehát lassan telítődik az importáru számára, az importnövekedés a jövőben lassulni fog.**

Az importnövekedés pontos elemzését csatlakozásunk óta módszertani problémák nehezítik meg. Míg 2004. április végéig a Kopint-Datorg által feldolgozott teljes körű, a vámhatáron történő számbavételen alapuló vámstatisztika alapján készült adatforrás állt rendelkezésünkre, csatlakozásunk pillanatától az adatok forrása és módszertana megváltozott: az adatgyűjtés részben átkerült a KSH-hoz, ahol az EU-25 tagországain belüli forgalom tekintetében statisztikai jelentésen, vagyis vállalati önbevalláson alapuló adatgyűjtést végeznek, és csak a harmadik országokkal folytatott áruforgalom megfigyelése történik a hagyományos vámstatisztika formájában.

Az élelmiszergazdasági import részaránya az összimporton belül – szemben a korábbi években tapasztalt csökkenéssel – nőtt és 2005-ben elérte a 4,5%-ot, 2006-ban pedig 4,4%-ra csökkent. **A mezőgazdasági import 2000 és 2006 között közel két és félszeresére, az élelmiszeripari import pedig több mint kétszeresére nőtt.** A mezőgazdasági import részaránya az importon belül ezzel tartósan 20% fölé nőtt, csak 2006-ban esett vissza 18%-ra. Ezen belül az állattenyésztés részesedése elsősorban a csatlakozás után nőtt jelentősen.

Az árufőcsoportok adatai alapján látható, hogy **elsősorban az élő állat, illetve a hús és hústermékek, a tejtermékek, valamint az ital- és dohánytermékek** esetében bővült látványosan a behozatalunk a csatlakozás után. Ennek okai különböző tényezőkre vezethetők vissza: versenyképességi problémák; a nemzetközi, illetve multinacionális vállalatok termelés áthelyezése, választékbővítés. A többi főcsoport esetében már a csatlakozás előtt is nagyobb importnövekedés volt tapasztalható.

Az árufőcsoportok, illetve a termékszintű importunk elemzése azt mutatja, hogy a sertésenyésztés lett a csatlakozás egyik vesztes ágazata, mert nagymértékben nőtt az élő sertés és a serteshús importunk. Hasonló folyamat játszódott le a baromfiágazatban és a tejtermelésben is. Más magas importnövekedést mutató termékcsoportok esetében is lehet egyértelmű, vagy legalább valószínű okokat találni a növekvő behozatalra, mint például a cigaretta importnál a két nagy dohánygyár kivonulása az országból, a péksütemények importja valószínűleg a termékek magas élőlétszám-igényével magyarázható. Cukorimportunk emelkedéséért szintén Uniós csatlakozásunk okolható. A banán- és citrusfélék emelkedő behozatala

résben választék bővítéssel, részben a szintén problémákkal küzdő hazai gyümölcságazat versenyképességi problémáival magyarázható.

Az importpiacok szerkezetváltozásának elemzésénél komoly problémát okoz a csatlakozás előtti és utáni statisztikai adatsorok módszertani különbözősége, nevezetesen az, hogy a KSH 2004. május 1-jétől az importot már csak „feladó” és nem „származási” ország szerint regisztrálja. Ennek ellenére az adatok világosan megmutatják, hogy **importunkban 2000 után jelentősen nőtt az EU-15, illetve csatlakozásunk után az új EU tagországok részaránya is**, az előzetes adatok szerint 2006-ban 89%-kal dominált az EU-n belüli import. A feladó országok sorrendjét 2006-ban Németország vezette, amely nemcsak legfontosabb export-, hanem importpiacunk is lett – a behozott termékek majdnem egynegyede jön onnan. 11% feletti részesedéssel rendelkezik Hollandia és Lengyelország.

A statisztikai adatok, illetve a kérdőívek tanúsága szerint is erőteljes az import felfutása néhány velünk együtt csatlakozott országból (Lengyelország, Csehország, Szlovákia). Ezen országok a kérdőívekben szereplő válaszokban is többször előfordultak.

Az Európai Unió-s csatlakozással erőteljesen fellendült élelmiszergazdasági importunk, amelynek oka részben **a visegrádi országokból származó importunk emelkedése**. A három ország együttes részesedése behozatalunkból 1997-ben még csupán 6% volt, ez az érték 2006-ra 24%-ra kúszott. Legnagyobb sikereket Lengyelország ért el. Exportunk ugyanebben az időszakban bár növekedett, de korántsem olyan mértékben, mint a behozatal.

Az exportárakban meglévő különbségek – különösen a húsfélék esetén – **alátámasztják, hogy versenyhátrányban vagyunk a többi visegrádi országgal szemben**. Ezt a húsfélék esetén a termelői árak alakulása is alátámasztja.

Az árfolyamok alakulását vizsgálva megállapítható, hogy **elsődlegesen nem az árfolyamok mozgása okozta** azt, hogy a többi visegrádi ország exporttevékenysége sikeresebb volt.

Az említett országok exportjának növekedése számos tényező függvénye. A külföldi **tőkebefektetéseket, mint versenyképesség-befolyásoló tényezőt vizsgáltuk**, s megállapítottuk, hogy Magyarország **nincs elmaradva a többi országtól**, sőt ha **az egy főre jutó élelmiszeripari és mezőgazdasági FDI-t nézzük, akkor kedvezőbb helyzetben van** a három visegrádi országnál.

Bár a havi minimálbérek tekintetében az országok közötti különbségek nem jelentősek, jobbára csak Szlovákia lóg ki a sorból e tekintetben, mindazonáltal **a munkabérek terhei Lengyelországban és Szlovákiában alacsonyabbak, mint Magyarországon**, amennyiben nemzetgazdasági szinten nézzük az adatokat. Ugyanakkor a mezőgazdaságra sok esetben speciális adózási szabályok érvényesek, amelyek a közvetlen összehasonlítást nehezítik. Az azonban bizonyos, hogy **Lengyelországban a jövedelem és a társasági adó alól való mentesség** (kivéve néhány állattenyésztési ágazatot vagy a gombatermesztést) nagymértékben **tehermentesíti a gazdákat**.

A gazdaságok méretében országonként jelentős eltérések lehetnek. Csehországban a legkedvezőbb a helyzet, ahol az összes gazdaságnak csak 58%-a gazdálkodik 5 ha-nál kisebb területen, míg ugyanez az érték Lengyelországnál 67%, Magyarországon 90%, Szlovákiában pedig 98%. Lengyelországban a legkiegyenlítettebb a helyzet, ha mező-

gazdaságilag hasznosított területeket a gazdaságok méretkategóriáinként nézzük. **Magyarország e tekintetben tehát nem különbözik Csehországtól és Szlovákiától, ugyanakkor eltérő képet mutat, mint Lengyelország.** Az azonban, hogy ez az eltérő birtokstruktúra mely ágazatokban okoz hátrányt, melyekben előnyt, további vizsgálatokat tesz szükségessé.

A támogatottság szintje a vizsgált országok közül különösen az állattenyésztési ágazatokban **Lengyelországban volt a legalacsonyabb az EU-csatlakozás előtt.** Megfigyelhető, hogy Lengyelország exportsikereit az utóbbi időszakban pont ezen termékekből érte el. Véleményünk szerint **az alacsony támogatások egyfajta kiválogatódást okozhattak a gazdák között,** s így a versenyképesebbek kellőképp meg tudtak erősödni ahhoz, hogy nemzetközi szinten is felvegyék a versenyt.

Az infrastrukturális fejlesztések terén bár történtek kezdeményezések az elmúlt időszakban, ugyanakkor sok esetben jellemző még az átgondolatlanság, a fejlesztések valós igényekhez való illesztésének hiánya. A visegrádi országokba áramló kivitelünk fuvarparitás szerinti elemzése is arra utal, hogy **hazánknak e téren van még mit fejlődnie.**

A közösségi marketing további fejlesztése is szükséges, s egyes, jelenleg még nem preferált országokba történő szállításokkal javítani lehetne a külkereskedelmi egyenlegünkön, ehhez azonban célzott programokkal elő kellene segíteni az ezen országokkal való kereskedelmi kapcsolatok kiépülését, ezek ugyanis alapvetően és hosszútávon segíthetik elő exportunk javulását.

Az országok hatáskörén sokszor kívülálló tényező **a multinacionális kereskedelmi láncok beszerzési politikája,** illetve a nagy élelmiszeripari cégek termelés-áthelyezési döntései, ezek azonban szintén **nagymértékben hatnak a külkereskedelmi viszonyokra.**

Magyarországnak továbbra is elő kell segíteni a külföldi cégek beruházásait, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a magyar kis- és középvállalkozások helyzetének előmozdításáról sem.

Az import rohamos felfutását főként a versenyképességünk növelésével tudjuk mérsékelni, mivel az importnövekedés döntő része a régi és új EU-tagoknak „köszönhető”, tehát nem a harmadik országoknak.

A nemzetközi, multinacionális vállalatok tevékenysége önmagában a gyártási folyamatban is a kereskedelem (cégen belüli kereskedelem) növekedését vonja maga után. A kereskedelmi saját márkás élelmiszertermékek esetében (a gyártás regionális gyártóközpontokba való áthelyezése) is eltolódhatnak az export-import arányok.

Az élelmiszergazdasági import növekedése leginkább az élelmiszeripari vállalatok alapanyag beszerzésében és az élelmiszerkereskedelemben, az élelmiszer üzletek polcain a legszembetűnőbb. Ezért is van talán az, hogy a mezőgazdasági termelők értékesítési problémáikért egyaránt okolják számos esetben az élelmiszerfeldolgozókat, de különösen az élelmiszerkereskedőket (ezen belül is leginkább a „multikat”).

A kérdőíves felmérésből számos hasznos és hasznosítható információt kaptunk. A feldolgozást nehezítette, de egyben a helyzetértékelést megkönnyítette a sok nyitott kérdés, illetve a kérdésekre érkezett válaszok.

A kérdőívek tanúsága szerint **az EU-csatlakozás után az import nyersanyagot is feldolgozó vállalatoknál** döntő részben (a válaszadók 72%-ánál a mezőgazdasági termelőknél, 66-67%-uknál az élelmiszeripari termelőknél) **nem változott a feldolgozott import nyersanyag mennyisége. A statisztikai adatokból levonható következtetések és a kérdőívek megállapításai az import/importnövekedés vonatkozásában nem mindig egyeznek, ez ellentmondásnak tűnhet.** Ez azonban a kétféle módszer sajátosságából fakad: a statisztika tényeket közöl, az adatfelvétel (kérdőíves felmérés) pedig véleményt, ami nyilván szubjektív, a válaszadó saját tapasztalatát tükrözi.

Igen gyakran szerepelt a kérdőívekre adott válaszokban az az állítás, miszerint a magyar áruk minden esetben kiváló minőségűek, a külföldi áru ezzel szemben silány minőségű, sőt sokszor még az egészségre is ártalmas. Nyilván erre is vannak példák, de úgy gondoljuk, hogy a média (a szakajtó is) a termelőket, fogyasztókat erőteljesen befolyásolja, és nem igazán objektív, bizonyítható kritériumokon alapulnak az állítások.

Szembetűnő volt a kérdőívek feldolgozása során, hogy az élelmiszergazdaság szereplői sokszor a lehetségesnél nagyobb mértékű kormányzati beavatkozást várnának el az import visszaszorítása érdekében.

Az adminisztratív eszközökkel megvalósított import-, fogyasztás-korlátozásnak nemzetközi kereskedelmi (WTO) akadályai vannak. Emellett fontos kiemelnünk, hogy egy „második szinten”, **EU tagállamként is erősen behatároltak a lehetőségeink, ami a többi tagállamból származó termékek importjának korlátozását illeti.** Ugyanakkor élelmiszerbiztonsági, egészségügyi kontrollra szükség van, és ez gátat szabhat a valóban gyenge minőségű, olcsó termékek beáramlásának.

Fontos megjegyeznünk, hogy az EU-csatlakozásról illúzió lenne azt képzelni, hogy „egyirányú utca”, tehát csak exportálni lehet, importálni pedig nem kell. Az a tény ugyanis, hogy az Európai Unió vámuniót is jelent, minden tagország számára a korlátozások nélküli áruforgalmat teszi lehetővé, de egyúttal kötelezővé is az Unión belül.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az importtermékek értékelésénél a fogyasztói magatartást sem, mivel a fogyasztó csak egy bizonyos szintig, a piackutató munka megkönynyítésére sorolható típusokba, de a valóság ennél sokkal árnyaltabb. Gondolunk itt arra, hogy nem csak az ár lehet a fogyasztás motivációja, hanem a fogyasztó kíváncsisága, új, vagy külföldi utazások során megkóstolt termékek újbóli fogyasztása, mintegy „nosztalgia vásárlás”. Természetesen pontos választ a fogyasztókra irányuló kérdőíves megkérdezés során kaphattunk volna.

A szakirodalom és az élelmiszerágazat szereplői szerint **a magyar fogyasztó árérzékeny, és ez meghatározza az élelmiszerkiskereskedelem döntéseit** is. A beszerzési politikában az ár nagyon fontos tényező, ezért ha az import termék beszerzése olcsóbb, akkor inkább ezt preferálják a magyar élelmiszerek helyett.

Az EU csatlakozás jelentősen megváltoztatta a kiskereskedelmi láncok beszerzési gyakorlatát. Az import adminisztrációja, korlátai (pl. mennyiségi kvóták) megszűntek, így **a korábban importőrökön keresztül folytatott behozatalt sok cég ma már közvetlenül végzi**, bár a kiskereskedelmi láncok egy része továbbra is nagykereskedőkön keresztül szerzi be az áruinak (így az importált cikkeknek) is egy részét vagy egészét. **Az import tranzakciós költsége tehát jelentősen csökkent, ami előnyösen érintette a külföldi (de EU tagállamokból származó) termékeket.**

Magyarországon még nem vált egyértelműen ketté a minőségi élelmiszer kínálatot, magasabb fogyasztói igényeket megcélzó és az alacsony árakat előtérbe állító élelmiszer-kiskereskedelmi láncok csoportja, bár megjelentek ennek csirái. Néhány kiskereskedelmi lánc (pl. Spar, Interfruct), legalábbis kommunikációjukban, nagyobb hangsúlyt fektetnek a minőségre, megbízhatóságra, esetükben találkozhatunk olyan értelemben vett tudatos beszerzési politikával. A jelenlegi fogyasztói preferenciák viszont rákényszerítik ezeket a cégeket is arra, hogy az ár kérdését is kiemelten kezeljék.

Vizsgálatainkat összefoglalva, az importnövekedéssel kapcsolatban az alábbiakat állapíthatjuk meg:

- Az import növekedésére hatnak az általánosságban is a kereskedelem bővülésére ható tényezők: az élelmiszeripar, az élelmiszerkereskedelem globalizálódása, gondolunk itt a relokációra, a termelés áthelyezésére, valamint a beszerzés nemzetközi színterére.
- Ezt a hatást erősíti az EU-csatlakozással az egységes belső piac lényegéből fakadó sajátosságok, az Intra-EU kereskedelem egyszerűbbé, olcsóbbá válása.
- Leginkább az adórendszer eltéréseit vizsgálva juthatunk arra a következtetésre, hogy Magyarországnak versenyhátránya van Lengyelországgal szemben. Ezen kívül az EU csatlakozás előtti, torzító hatású támogatások is negatívan befolyásolták versenyképességünket egyes ágazatokban.
- Ha a mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés oldaláról nézzük a kérdést, véleményünk szerint nem a magyar élelmiszergazdaság egészével van a „baj”, hanem bizonyos ágazatokkal, amelyek rosszul alkalmazkodtak az EU-csatlakozás utáni helyzethez (sertés, baromfi, tej, zöldség-gyümölcs). Ebben részben a termelők a hibásak (passzív segítségvárás, az összefogás hiánya). A nem megfelelő felkészítés a csatlakozásra (pl. a magas támogatottság fenntartása az EU csatlakozásig az Unióban nem támogatható ágazatok esetében) szintén hozzájárult a jelenlegi helyzet kialakulásához.
- Kérdés, hogy az importnövekedés hol és mennyiben veszélyezteti, lehetetleníti el a hazai termelőket, ez belső versenyképességi kérdéseket vet fel.
- Nem szerepelt a tanulmányban a fogyasztókra irányuló megkérdezés, hogy mit gondol a közvélemény az import növekedéséről, egyáltalán az importtermékek jelenlétéről. E tekintetben eddigi ismereteink eléggé ambivalensek, egyrészt a fogyasztó nyilván nem teljesen tudatos e tekintetben, nincs is megfelelő ismerete, illetve talán túlzottan befolyásolja a média, amikor is csak a negatív példák kerülnek felsorolásra, objektív bizonyítás nélkül. Másrészt viszont figyelembe kell venni, hogy ha nem is a régi, klasszikus választékbővítésről van szó, de a fogyasztók igénylik a külföldi termékeket is.
- Végső konklúzióink, hogy az importot nem lehet – és nem is kell – olyan módon megakadályozni, ahogy a megkérdezett piaci szereplők jó része kívánná (adminisztratív eszközökkel), vita tárgya lehet viszont, hogy ilyen mértékű importnövekedés szükséges-e, elkerülhetetlen, vagy milyen javulás szükséges a hazai termelés versenyképességében, a marketing, az infrastruktúra fejlesztésében.

Summary

The reasons of the dynamic increase of import in the Hungarian food economy

Our analysis of the growth of food economy import and the reasons behind that growth is based on various sources:

- statistical data on the external trade
- the investigation of reasons behind the growth of export in agricultural products in Poland and the Czech and Slovak Republics
- empirical survey (questionnaire and telephone interviews).

The essential objective of the study has been to reveal **the reasons of the growth of food economy import since Hungary's accession to the EU.**

It was expected (and has occurred since) that the market dominance of the EU member states would continue following the accession, i.e. that the Hungarian import would continue to increase. The rate of the growth of import, however, has slowed down. The annual increase was respectively 33 percent and 20 percent in 2004 and 2005, compared to a mere 10 percent in 2006. These facts indicate that **the Hungarian domestic market is becoming increasingly saturated for imported goods, i.e. the growth rate of import is expected to slow down in the future.**

Methodological problems have impeded the accurate analysis of the growth of import since the accession. Until the end of April 2004, customs statistics, processed by Kopint-Datorg, were based on a comprehensive recording of goods at the customs frontier. At the moment of the accession, however, the source and methodology of data changed: certain types data are now collected by the Hungarian Central Statistical Office (KSH), which collects data for trade within the EU-25 member states based on statistical reports, i.e. reports filed by companies, and only the trade with third countries is still monitored in the form of the traditional customs statistics.

Following a declining trend of the earlier years, the share of food economy import within the total goods import began to increase, reaching 4.5 percent in 2005 and falling back to 4.4 percent in 2006. **Between 2000 and 2006, the import of agricultural products grew almost two and a half times, while the import of processed food products more than doubled.** The share of agricultural import in the total import has thus steadily increased over 20 percent, with the single exception of 2006 when it dropped to 18 percent. Within that figure, the share of animal husbandry significantly increased following the accession.

The data for the product chapters (HS 2 digit) reveal that the import of **livestock, meat and meat products, dairy, beverage and tobacco products** has increased at the fastest rate after the accession. These trends have been the result of various underlying factors: problems of competitiveness; the relocation of production by international and multinational companies and the broadening of the product range. In the other main product groups, the substantial growth of import began well before the accession.

As our analysis of the product chapters and the import of individual products has revealed, pig-farming became one of the loser sectors of our EU-accession, as we found a substantial increase of Hungary's live pig and pork import. There has been a similar trend in

the poultry and dairy industries. Unambiguous or at least probable causes can also be identified underlying the substantial growth of import in other product groups, i.e. the withdrawal from the country of two major tobacco factories or the highly labour-intensive nature of the products may explain the increase of imports in the tobacco and bakery industries, respectively. The EU accession has also been the cause of Hungary's increasing sugar import. The increase of the import of banana and citrus fruits has been due to the increased product range and the competitiveness-related problems of the Hungarian fruit sector.

In the analysis of the structural changes of the import markets, the methodological difference between the statistical data series from before and after the accession, i.e. that, since May 1st 2004, imports have been registered by the Statistical Office according to the 'country of dispatch' instead of the 'country of origin', is causing a serious difficulty. Despite that fact, the data clearly show that, **after 2000, the share of the EU-15 and, following the country's accession, that of the new EU member states has increased substantially in our import;** according to preliminary data, imports from within the EU dominated with a share of 89 percent in 2006. In 2006, Germany headed the list of countries of dispatch, having become our biggest import as well as export market, nearly one-fourth of all imported products arriving from that country. Both the Netherlands and Poland had a market share over 11 percent.

Statistical data and questionnaires reveal the strong increase of imports from certain countries that joined the EU along with Hungary (Poland, Czech Republic and Slovakia). These countries were repeatedly mentioned in the answers in the questionnaires.

Since the country's accession to European Union, Hungary's food economy import has increased at a considerable rate, due partly to **the growth of import from the Visegrad countries.** While in 1997, the collective share of these three countries was only 6 percent, it grew to 24 percent by 2006. Of the three, Poland has had the highest growth rate. While our export also increased during the period, its rate lagged far behind that of import.

The differences of export prices, particularly for meat products, **corroborate the fact that Hungary is at a competitive disadvantage in comparison with the other Visegrad countries.** For meat products, this is also reinforced by the changes of producers' prices.

An examination of the exchange rates reveals that the higher export achievements of the other Visegrad countries was mainly due to other **reasons than the changes in exchange rates.**

The growth of export of these countries has been the result of various factors. Examining **foreign direct investment, as a competitiveness-affecting factor,** it has been ascertained that Hungary **has not fallen behind the other countries.** In fact, considering **per capita FDI into the food industry and agriculture, it is in a more favourable position** than the three other Visegrad countries.

While the differences between the monthly minimum wages in these countries are insignificant (Slovakia being the only exception in that respect), the **tax burden on labour is lower in Poland and Slovakia than in Hungary,** if data are considered on the level of the national economy. Agriculture, however, is often subject to special tax exemptions, which render direct comparison more difficult. Nevertheless, their **exemption from income and corporate tax** (with the exception of a few animal husbandry sectors and mushroom-growing), certainly greatly **relieves farmers' burdens in Poland.**

Holding sizes vary substantially in the various countries. The situation is best in the Czech Republic, where only 58 percent of all holdings are of a size smaller than 5 hectares, whereas that percentage in Poland, Hungary and Slovakia is 67, 90 and 98 percent respectively. As far as the areas under agricultural use are considered by holding size categories, Poland is in the most equilibrated position. **In that respect, the Hungarian situation is therefore similar to that of the Czech Republic and Slovakia and different from the Polish one.** Further analysis is required, however, in order to identify the sectors where this holding structure results in either an advantage or a disadvantage.

Of the countries under review, the **level of subsidies was lowest in Poland before the EU integration**, particularly in the animal husbandry sectors. It should be noted that the outstanding Polish export growth has been achieved recently exactly in these products. In our opinion, **the low level of subsidies may have lead to a kind of selection among farmers**, i.e. the more competitive ones were able to gain enough strength in order to become more remain competitive in the international markets.

As far as **infrastructure developments** are concerned, while there have been various initiatives during the recent period, they are still often carried out in an imprudent manner, without matching them to the genuine requirements. The analysis, by the terms of delivery, of our export into the Visegrad countries also indicates that **Hungary still has to improve its performance in this respect.**

Common marketing must be further developed, whereas exporting to various countries not yet preferred could improve our trade balance. That, however, would require targeted programs to further the establishment of trade relations with these countries, as such relations may support the growth of our export fundamentally and in the long run.

While the **purchasing policies of multinational retail chains** and the decisions of major food companies concerning the relocation of their production sites are often outside the control of governments, they **have considerable impact on foreign trade relations.**

Hungary should continue to facilitate investment by foreign companies, yet it must not forget to promote the cause of small and medium-sized Hungarian businesses.

The rapid growth of import can be moderated primarily by improving competitiveness, given that the overwhelming part of the increase of import can be attributed to the old and new EU member states rather than third countries.

The activities of international, multinational businesses result in the growth of trade (intra-company trade) in the production process. The export/import balance may also shift due to the own-brand food products of retail companies (due to the relocation of production to regional production centres).

The growth of food economy import is most striking in the purchases of basic material by food companies and in food trade, contemplating the shelves of supermarkets. This may be the main reason why agricultural producers tend to blame food producers and particularly food retailers (multinational ones above all) for the difficulties of marketing.

The questionnaire-based survey yielded a great deal of useful information. The high number of open questions and the answers received to these questions rendered the processing of the surveys more difficult but facilitated the assessment of the situation.

According to the questionnaires, at the overwhelming majority of **companies processing imported raw materials** (72 percent of the responding agricultural producers and 66-67 percent of food industry producers), **the quantity of imported raw materials processed has not changed since the EU integration. The conclusions resulting from the statistical data and the questionnaire-based findings do not always agree as far as the import/growth of import are concerned, which is an apparent contradiction.** This, however, is the result of the characteristics of the two methods: while statistics communicates facts, questionnaire-based surveys communicate subjective opinions that reflect the personal experiences of respondents.

The assumption that Hungarian products are always of an excellent quality, whereas foreign goods are of inferior quality, often even harmful to health was frequently repeated in questionnaire responses. While this must be true in some cases, in our opinion, the media (including the trade press) has had a powerful influence on producers and consumers alike, i.e. these assumptions are not based on truly objective and demonstrable criteria.

It became apparent during the processing of questionnaires, that operators in the food economy often have unrealistic expectations concerning the extent the government should intervene in order to curb imports.

International trade agreements (WTO) prohibit restrictions on imports and consumption through administrative measures. It should also be noted that, as far as **restricting the import of products from other EU member states, Hungary's possibilities are also considerably limited** at a 'second level', i.e. **as an EU member.** However, food safety and health control is necessary and that can be prohibitive on the influx of low-priced products of genuinely poor quality.

It would be an illusion to picture the EU integration as a 'one-way street' i.e. where the only way is to export, without the need to import. The fact that the European Union is also a customs union, not only enables but also imposes the movement of goods without restrictions for all member states within the Union.

Another thing you should not ignore on the assessment of imported goods is consumer attitudes. While consumers can be classified to a certain level in order to facilitate market surveys, the truth is much more complex than that. Price, for example, is only one factor of consumption among various other motivating factors, such as consumer curiosity, to try new products or products you met earlier on a trip abroad ('nostalgia shopping'). Obviously, a questionnaire targeting consumers would have yielded an accurate answer to that dilemma.

According to the literature and the operators in the food industry, **Hungarian consumers are price sensitive, which will determine the decisions in the food retailing sector.** Since price is a factor of paramount importance in purchasing policies, if the imported product can be obtained at a lower price, it will be preferred to Hungarian food products.

EU integration has considerably changed the purchasing practices of retail chains. Since import-related administrative restrictions (e.g. volume quotas) were abolished, **a lot of companies are now directly engaged in importing instead of buying through importers** as before, although certain retail chains continue to purchase some or all of their products (including imported goods) through wholesalers. **The transaction costs of importing has decreased substantially, which has had a beneficial effect on goods imported from EU member states.**

In Hungary, there is still no clear dividing line between the two categories of food retail chains, i.e. those targeting higher consumer requirements through a range of **quality foods** and retail chains whose main priority is to offer **low-priced products**, although the beginnings of that process are already visible. Certain retail chains (e.g. Spar, Interfruct) seem to lay greater emphasis on quality and reliability, often at the level of their communication, but also showing some signs of a conscious purchasing policy in the above sense. **Existing consumer preferences, however, have forced even these companies to treat price as a major priority.**

In summary, our surveys concerning the growth of import have yielded the following conclusions:

- The growth of import is affected by the factors that affect the growth of trade in general: the globalisation of the food industry and food trade, i.e. relocation, the removal of production and the emergence of the global supply marketplace.
- The EU integration has reinforced that impact through the inherent characteristics of the single internal market, the fact that trade within the EU has become simpler and cheaper.
- The differences of the taxation systems of the two countries are mainly responsible for the Hungary's competitive disadvantage compared to Poland. In certain sectors, the distorting subsidies before the EU accession have also negatively affected our competitiveness.
- As far as the production of agriculture and the food industry are concerned, we believe that, rather than the whole of the Hungarian food economy, only certain sectors are 'problematic', ones that have not been able to adapt to the post-integration situation (the pork, poultry, dairy, fruit and vegetable industries). The fault lies partly with producers (passively expecting that help would arrive, the lack of cooperation). The insufficiency of preparation for the EU integration (e.g. the maintenance of a high level of subsidies up to the accession in sectors not eligible for grants in the EU) has also contributed to the emergence of the current situation.
- The question is where and to what extent the growth of import poses hazard to Hungarian producers, which raises issues of internal competitiveness.
- We did not target consumers with questionnaires in our study in order to find out what people think of the increase of import and the presence of imported products in general. Our information in that respect is rather ambivalent. Consumers are obviously not completely conscious in that regard, lack of appropriate information or are maybe too much under the influence of the media, which tends to highlight negative examples, often without objectively demonstrating them. On the other hand, however, the fact that consumers also necessitate foreign products must also be taken into consideration, even if we are not talking about the extension of the product range in the classic sense of the word.
- As our final conclusion, while we believe that import cannot (and need not) be detained in the manner as the interviewed market operators consulted would desire (i.e. through administrative measures), it could be debated whether the recent rate of growth is either necessary or inevitable and how the competitiveness of domestic production and the development of marketing and infrastructure should possibly be improved.

Kivonat

A tanulmány az élelmiszergazdasági import növekedésének okait vizsgálja. Az import növekedés különösen az EU-csatlakozás után volt szembetűnő, bár a 2006-os évben lassulni látszott.

A vizsgálat több oldalról közelítette a kérdést: statisztikai adatok elemzésével, három visegrádi ország (Lengyelország, Csehország és Szlovákia) exportsikere bemutatásával, valamint egy kérdőíves felméréssel, mely célcsoportjai a következők voltak: mezőgazdasági termelők, élelmiszer-feldolgozók és élelmiszerkereskedők.

A tanulmány végső konklúziója, hogy az importot nem lehet – és nem is kell – olyan módon megakadályozni, ahogy azt a megkérdezett piaci szereplők jó része kívánná, vagyis adminisztratív eszközökkel. Vita tárgya lehet viszont, hogy szükséges-e, illetve elkerülhetetlen-e ilyen mértékű importnövekedés, valamint az, hogy milyen javulás szükséges a hazai termelés versenyképességében, a marketing és az infrastruktúra fejlesztésében.

Abstract
The reasons of the dynamic increase of import
in the Hungarian food economy

The study examines the causes of the increase of food economy import. The growth of import has become particularly conspicuous following Hungary's EU accession, although it seemed to slow down in 2006.

The study employed three methods in order to investigate the issue: the analysis of statistical data, the description of the export achievement of three Visegrad countries (Poland, the Czech Republic and Slovakia) and a questionnaire survey targeted to the following operators: agricultural producers, food processors and food retailers.

The final conclusion of the study is that import cannot (and need not) be detained in the manner a good deal of the market operators consulted would desire, i.e. through administrative measures. However, it could be debated whether the recent rate of growth is either necessary or inevitable and how the competitiveness of domestic production and the development of marketing and infrastructure should possibly be improved.

Irodalomjegyzék

1. 2005 a piackutatók szemszögéből, Élelmiszer, 2006. május
2. A kereskedőknek nem asztaluk? Élelmiszer, 2007. január – február
3. Dannenberg, A. (2003): Tax auditing in Poland
4. Árérzékenység – magyar látszat és valóság, Élelmiszer, 2006. január – február
5. Bakács A. (2004): Versenyképesség-koncepciók. MTA Világgazdasági Kutatóintézet Műhelytanulmányok 57. szám
6. Bernek Á. (2004): A globális világgazdaság térszerveződése. Regionális Tudományi Füzetek 4. kötet ELTE Regionális Földrajzi Tanszék
7. Bízna a fogyasztók a diszkontok termékeiben, Élelmiszer, 2006. július
8. Biztonságosabb a hazai, Élelmiszer, 2007. január – február
9. Castello, S. – Olienyk, J. – Ozawa, T. (1997): Nation size, outward and structural adaptibility: small versus large European economies. Development and International Cooperation. 13./24-25. 85-104. o.
10. EUROSTAT (2007): Taxation trend in the European Union. Data for the EU Member States and Norway. European Commission
11. Fleischer T. (2006): Logisztika – Trendek és mítoszok: Környezettudatos megfontolások a magyarországi logisztikai rendszer-elképzelésekről. <http://vki3.vki.hu/~tfleischer/PDF/pdf06/LOGREEN-cikk-060827.pdf>
12. Gábor J. – Stauder M. (1999): A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai, Agrárgazdasági Tanulmányok, 1. sz., AKI, Budapest
13. Gábor J. – Stauder M. (2002): Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre, Agrárgazdasági Tanulmányok, 2. sz., AKI, Budapest
14. <http://unstats.un.org/unsd/comtrade/>
15. <http://www.cnb.cz/en/>
16. <http://www.czso.cz/>
17. <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/>
18. <http://www.ksh.hu>
19. <http://www.nbs.sk/>
20. <http://www.paiz.gov.pl/index/>
21. <http://www.stat.gov.pl/>
22. <http://www.statistics.sk/>
23. Hunya, G. – Sass, M. (2006.): Nyer-e Magyarország a termeléskihelyezéssel. Külgazdaság 50./2.

24. Import élelmiszerek a hazai piacon, Kopint-Datorg Rt. Piac- és Stratégiakutatási Igazgatóság, 2002. november
25. Juhász A. – Kartali J. – Wagner H. (2002): A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után. Agrárgazdasági tanulmányok, 9. sz.
26. Juhász A. (szerk.) (2005): Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között, Agrárgazdasági Tanulmányok, 3. sz., AKI, Budapest
27. Kwiecinska-Zdrenka, M. (2002): Finding Farmers Country Surveys: Poland. Centre for Central and Eastern European Studies. Working Paper No. 57.
28. Mi lesz veled, kiskereskedelem? Cégvezetés, VIII. évfolyam 5. sz.
29. Nouel, G. D. (2005): Poland Tax Deskbook in Brasanti, J. R. – Jackson, R. L. (2005): Lex Mundi International Tax Deskbook. Armstrong Teasdale LLP, St. Louis.
30. OECD (2006): OECD Economic Outlook 79
31. Oszlay, A. (1999): Elméletek és tények a külföldi tőkebefektetésekről. MNB füzetek 11. sz.
32. PAliIZ (2006): The Tax on Goods and Services (VAT) '06.
<http://www.paiz.gov.pl/index/?id=b3e3e393c77e35a4a3f3cbd1e429b5dc>
33. Stankowsky, J. (1996): Direktinvestitionen in Osteuropa. Vienna, Bank Austria a.g.
34. Stauder M. (1994): Az élelmiszerkereskedelem helyzete, szervezeti rendszere, privatizáció. AKI, Budapest
35. Stauder M. (2000): Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára, Agrárgazdasági Tanulmányok, 8. sz., AKI, Budapest
36. Stauder M. (2003): Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban, Agrárgazdasági Tanulmányok, 6. sz., AKI, Budapest
37. Takács Zs. (2006): A koncentrált vásárlás kora, Mai Piac, 2006. október
38. Török Á. (2003): A versenyképesség elméleti és mérési kérdései. Kézirat. Elhangzott a Hazai közlekedési hálózatok hatékonysága és versenyképessége (HAVER) című konferencián.
39. Van der Veen, H – van der Meulen, H. – Van Bommel, K. – Doornewert, B. (2007): Exploring agricultural taxation in Europe
40. Wagner H. – Kartali J. – Kürti A. (2006): A magyar agrárexport hatékonyságának vizsgálata. AKI kézirat
41. Wisniewski A. (2005): Jöjjön a külföldi tőke, de mértékkel. Világgazdaság, május – Lengyelország melléklet
42. Worldbank (2001): Poland. The functioning of the Labor, Land and Financial Markets: Opportunities and Constraints for Farming Sector Restructuring
43. www.acnielsen.hu
44. www.gtm.hu

MELLÉKLETEK

Élelmiszergazdasági importunk alakulása 2000-2005 között HS-4 kód szerint (ezer EUR)

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0101	Ló, szamár, lószőr /muli/ és szamárószvér	479	1 312	1 339	840	350	216	180	37,6	21,4
0102	Élő szarvasmarhafélék	2 372	844	3 971	4 271	7 254	9 075	12 498	526,8	292,6
0103	Élő sertés	162	181	448	294	37 475	74 765	87 226	53 730,8	29 687,9
0104	Élő juh és kecske	6 649	9 260	7 123	4 662	4 848	3 653	9 147	137,6	196,2
0105	Baromfi; a házi tyúk fajba tartozó szárnycsok, kacsa, liba, pulyka és gyöngytyúk	9 947	11 457	10 627	6 286	7 824	9 718	7 482	75,2	119,0
0106	Élő állat (kiv. a patás állatok, a baromfiak, a halak, a rákfélék, a puhatestűek, más vízi gerinctelen állatok és mikroorganizmus baktériumtenyészetek)	860	890	1 167	2 520	1 577	1 492	2 139	248,6	84,9
0201	Szarvasmarhafélék húsa frissen vagy hűtve	1 617	1 555	4 332	1 001	4 365	8 377	9 017	557,8	900,7
0202	Szarvasmarhafélék húsa fagyaszta	4 666	2 665	4 135	5 390	12 534	14 960	18 741	401,6	347,7
0203	Sertéshús frissen, hűtve vagy fagyaszta	33 626	48 007	53 821	34 996	98 199	151 538	124 210	369,4	354,9
0204	Juh- vagy kecskehús frissen, hűtve vagy fagyaszta	567	372	596	816	764	768	1 342	236,7	164,4
0205	Ló, szamár, lószőr /muli/ vagy szamárószvér húsa frissen, hűtve vagy fagyaszta	315	1 048	851	696	635	697	873	276,9	125,5
0206	Szarvasmarhafélék, sertés, juh, kecske, ló, szamár, lószőr /muli/ vagy szamárószvér élelmiszeri célra alkalmas vágási mellékterméke és belsősége, frissen, hűtve vagy fagyaszta	5 821	10 888	10 854	6 815	10 687	12 194	10 966	188,4	160,9
0207	Baromfi élelmiszeri célra alkalmas húsa, vágási mellékterméke és belsősége frissen, hűtve vagy fagyaszta	6 160	13 493	9 688	9 987	22 759	33 874	29 672	481,7	297,1
0208	Élelmiszeri célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség frissen, hűtve	474	405	12	12	313	413	939	198,0	7 998,8

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0209	Sovány húsréteget nem tartalmazó sertézsiradék és baromfisziradék, nem olvasztott vagy másképpen nem kivont, frissen, hűtve vagy fagyasztva, sózva, sós lében tartósítva, szárítva vagy füstölve	271	1 064	1 188	694	4 879	9 323	8 003	2 950,5	1 152,4
0210	Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség sózva, sós lében tartósítva, szárítva vagy füstölve; élelmezési célra alkalmas liszt és őrlemény húsból, vágási melléktermékből vagy belsőségből	286	259	504	501	1 293	4 513	5 060	1 766,3	1 010,7
0301	Élő hal	596	1 181	1 264	1 156	1 248	1 005	869	145,8	75,2
0302	Hal frissen vagy hűtve (kiv. a filézett vagy nagy részben kicsontozott halhús)	703	1 018	1 451	1 847	1 500	2 034	1 607	228,6	87,0
0303	Fagyasztott hal (kiv. a filézett vagy nagy részben kicsontozott halhús)	3 111	3 073	3 488	2 702	3 092	3 077	3 669	118,0	135,8
0304	Halfilé és más halhús aprított is, frissen vagy hűtve vagy fagyasztva	6 812	9 741	9 172	8 491	9 583	10 426	11 483	168,6	135,2
0305	Szárított, sózott vagy sós lében tartósított hal; füstölt hal, a füstölési eljárás előtt vagy alatt főzött hal is; emberi fogyasztásra alkalmas liszt, dara és labdac pellet halból	2 580	1 528	1 070	829	747	823	941	36,5	113,5
0306	Rák és rákféle hejában is, élve, frissen vagy hűtve, fagyasztva, szárítva, sózva vagy sós lében tartósítva; rák és rákféle hejában gőzölve vagy vízben forrázva, hűtve, fagyasztva, szárítva, sózva vagy sós lében tartósítva i	721	733	791	1 041	1 302	1 064	1 505	208,8	144,6
0307	Puhatestű állat kagylóban is, élve, frissen vagy hűtve, fagyasztva, szárítva, sózva vagy sós lében tartósítva; (kiv. gerinctelen vízi állatok, a rák, rákfélék és puhatestűek élve, frissen vagy hűtve, fagyasztva, szárítva, s	964	991	1 205	2 164	1 463	2 521	3 456	358,6	159,7
0401	Tej és tejszín nem sürtítve, nem édesítve	1 100	776	796	2 929	17 330	35 776	35 508	3 227,7	1 212,4
0402	Tej és tejszín sürtítve vagy édesítve	6 537	4 712	6 603	7 698	8 010	9 304	12 403	189,7	161,1

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0403	Író, aludttej, tejföl, joghurt, kefir és más erjesztett vagy savanyított tej, tejföl sürtíve, cukrozva vagy más édesítő anyag hozzáadásával, ízesítve, gyümölcs, dió vagy kakaó hozzáadásával is	6 218	5 937	6 320	9 477	20 614	23 014	23 040	370,5	243,1
0404	Tejsavó sürtíve, cukrozva vagy más édesítőanyag hozzáadásával is; másutt nem említett, természetes tejalkotórészeket tartalmazó készítmény cukor vagy más édesítőanyag hozzáadásával is	1 764	1 246	2 568	2 886	3 951	3 891	4 774	270,6	165,4
0405	Vaj és tejből nyert más zsír és olaj; kenhető tejkészítmények /vajkrém/	1 485	1 299	1 368	3 733	11 347	10 754	13 637	918,2	365,4
0406	Sajt és túró	23 863	29 538	29 489	30 545	50 774	66 310	95 638	400,8	313,1
0407	Madártojás héjában, frissen, tartósítva vagy főzve	4 635	10 840	11 405	13 231	15 908	20 880	19 685	424,7	148,8
0408	Madártojás héj nélküli és tojássárgája frissen, szárítva, gőzben vagy forró vízben megfőzve, formázva, fagyaszta vagy másképpen tartósítva, cukor vagy más édesítő anyag hozzáadásával is	314	853	695	707	1 119	2 431	3 719	1 185,1	525,9
0409	Természetes méz	863	738	1 029	2 495	3 645	2 281	3 439	398,4	137,8
0410	Élelmezési célra alkalmas állati eredetű termék: étfécske ízesek, teknősbéka tojása, méhpempő	1	0	0	0	0	8	1	55,2	50 800,0
0501	Emberhaj nyersen, mosva és zsírtalanítva is; emberhaj-hulladékok	0	0	0	0	0	0	2	329,9	
0502	Sertés- és vadlisztnoszór, sörte; borzszőr és kefégyártásra alkalmas más szőr; a sörte és a szőr hulladéka	942	946	686	682	509	76	64	6,8	9,3
0503	Lőszőr és lőszőrhulladék, más anyagból való alátétlen is, megerősítő anyaggal is	131	117	117	98	159	155	51	38,5	51,7
0504	Állati bél, hólyag és gyomor (kiv. a halból származót), egészben vagy darabban, frissen, hűtve, fagyaszta, sózva, sós lében tartósítva, szárítva vagy füstölve	9 719	6 886	8 173	8 998	9 468	8 643	10 355	106,6	115,1

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0505	Madárbőr, madárírsz tollal vagy pehellyel, toll, tollrész /nyírt széllel is/ és pehely, legfeljebb tisztítva, fertőtlenítve, tartósításra előkészítve további megmunkálás nélkül; tollpor, toll- és tollrész-hulladék	5 260	4 721	3 800	3 439	5 698	4 684	10 454	198,7	304,0
0506	Csont és szarvmag megmunkálatlanul, zsírtalanítva vagy egyszerűen előkészítve /de nem alakra vágva/, savval kezelve vagy enyvetlenítve; mindezek pora és hulladéka	277	27	37	34	23	45	40	14,3	117,5
0507	Elefántcsont, teknősbekahéj, a bálnacsont és bálnacsont-szőr, szarv, pata, agancs, köröm, karom és csőr, megmunkálatlanul vagy egyszerűen előkészítve, de nem alakra vágva; ezek pora és hulladéka	15	15	14	64	102	67	73	480,1	113,9
0508	Korall és hasonló anyagok megmunkálatlanul vagy egyszerűen előkészítve, de tovább nem megmunkálva; puhatestű állat kagylója, rák, rákfélék és tüskésbőrű állatok héja és tintahal-csont megmunkálatlanul vagy egyszerűen előkés	262	114	204	601	437	472	176	67,0	29,2
0509	Állati eredetű természetes szivacs	16	25	30	15	8	5	3	17,1	17,8
0510	Ámbra, hódzír, cibet, és pézsma; körisbogár; epe szárítva is; mirigy és győgszerészeti termék készítésére használt más állati szerv frissen, hűtve, fagyaszta vagy más módon ideiglenesen tartósítva	135	153	154	44	30	322	376	279,1	862,1
0511	Különféle állati termék /sperma, embrió, állati vér, porc, in/ ; emberi fogyasztásra nem alkalmas, élettelen állat	4 797	5 928	5 568	6 138	5 944	8 806	5 112	106,6	83,3
0601	Hagyma, gumó, gumós gyökér, gyökérsíra és rizóma vegetatív nyugalmi állapotban, fejlődésben, növekedésben /vegetációban/, vagy virágzásban; cikória növény és gyökér	2 498	3 084	3 607	4 492	4 646	3 288	4 159	166,5	92,6
0602	Más élő növény /beleértve azok gyökereit is/, dugvány, oltvány és oltógally; gombacsíra	19 488	20 699	24 185	28 654	31 157	30 401	29 815	153,0	104,1

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0603	Díszítés vagy eszokorkészítés céljára szolgáló vágott virág és bimbó frissen, szárítva, fehérítve, festve, impregnálva vagy másképpen kikészítve	4 499	4 637	5 557	7 794	14 223	17 593	16 859	374,7	216,3
0604	Díszítés vagy eszokorkészítés céljára szolgáló lomboszat, ág és más növényi rész, virág vagy bimbó nélkül és fű, moha, zuzmó, mindezek frissen, szárítva, fehérítve, festve, impregnálva vagy más módon kikészítve	1 129	1 333	2 533	3 879	4 333	4 943	4 740	419,8	122,2
0701	Burgonya frissen vagy hűtve	4 002	7 481	6 782	14 016	12 439	3 677	8 780	219,4	62,6
0702	Paradicsom frissen vagy hűtve	2 594	3 433	4 298	5 704	10 006	19 074	17 779	685,4	311,7
0703	Vöröshagyma, gyöngyhagyma, fokhagyma, póréhagyma és más hagymaféle frissen vagy hűtve	2 849	1 959	2 861	6 202	4 664	3 017	5 633	197,7	90,8
0704	Káposzta, karfiol, karalábé, kelkáposzta és élelmezési célra alkalmas hasonló káposztaféle frissen vagy hűtve	1 370	960	2 207	4 114	3 379	6 965	6 625	483,6	161,0
0705	Saláta /Lactuca sativa/ és cikória /Cichorium spp./ frissen vagy hűtve	476	561	699	1 101	1 888	3 571	3 965	832,3	360,2
0706	Sárgarépa, fehérrepa, salátának való cékla, bakszakáll, gumós zeller, retek élelmezési célra alkalmas más hasonló gyökér frissen vagy hűtve	1 916	1 545	2 017	3 828	3 171	4 577	5 566	290,5	145,4
0707	Uborka és apró uborka frissen vagy hűtve	1 309	905	1 945	1 963	3 393	6 275	6 922	528,8	352,5
0708	Hüvelyes zöldség, hüvellyben vagy kifejtve, frissen vagy hűtve	21	4	15	31	96	265	495	2 310,1	1 580,3
0709	Zöldség frissen vagy hűtve (kiv. burgonya, paradicsom, hagyma-, káposzta- és salátafélék, élelmezésre alkalmas gyökerek, uborka és hüvelyes zöldségek)	1 344	2 595	4 761	7 113	11 602	16 384	16 575	1 233,1	233,0
0710	Zöldség /nyersen, gőzöléssel vagy vízben forrázással főzve is/ /fagyaszta	2 611	3 952	2 650	2 816	6 836	9 479	12 460	477,2	442,4
0711	Zöldségfélék ideiglenesen tartósítva /pl. kéndioxid gázzal, sós lében, kénis vízben vagy más tartósító oldatban/, de közvetlen fogyasztásra nem alkalmas állapotban	71	138	539	147	179	264	164	232,4	111,3

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0712	Szárított zöldség egészben, aprítva, szeletelve, törve vagy porítva, de tovább nem elkészítve (kiv. a hüvelyeseket)	7 127	8 375	7 842	9 875	9 762	7 654	9 973	139,9	101,0
0713	Szárított hüvelyes zöldség kifejtve, hántolva vagy felesen is	4 810	6 595	7 837	7 039	8 194	8 819	9 224	191,8	131,1
0714	Manióka, arrowroot, száplegyökér, csicsóka, édesburgonya és magas keményítő- vagy multintartalmú más hasonló gyökér és gumó frissen, hűtve, fagyaszta vagy szárítva, egészben, szeletelve vagy labdaacs /pellet/ formában tömör	11	7	14	27	30	55	65	571,9	245,3
0801	Kókuszdió, brazíldió és kesudió frissen, hűtve vagy szárítva, héjastól is	2 443	1 805	2 370	2 298	2 418	3 388	3 018	123,6	131,3
0802	Dióféle frissen, hűtve vagy szárítva, héjastól is (kiv. a kókuszdiót, a brazíldiót és a kesudiót)	11 061	12 350	14 695	12 962	17 523	21 301	16 273	147,1	125,5
0803	Banán, beleértve a plantains fajtát is, frissen, hűtve vagy szárítva	13 223	13 819	26 420	33 538	43 119	43 549	42 327	320,1	126,2
0804	Datolya, füge, ananász, avokádó, guajava, mangó és mangoszián frissen, hűtve vagy szárítva	1 204	1 501	1 867	2 324	3 571	5 350	4 753	394,8	204,5
0805	Citrusfélék frissen vagy szárítva	20 650	23 005	35 436	46 323	44 996	46 662	39 686	192,2	85,7
0806	Szőlő frissen, hűtve vagy szárítva	3 969	3 685	5 068	5 198	9 002	15 054	11 903	299,9	229,0
0807	Dinnye /beleértve a görögdinnyét is/ és papaya frissen vagy hűtve	1 580	1 423	2 095	3 050	4 684	7 447	6 876	435,1	225,4
0808	Alma, körte és birs frissen	1 928	1 985	4 231	5 285	6 165	10 124	12 642	655,6	239,2
0809	Kajszibarack, cseresznye, őszibarack /beleértve a nektarint is/, szilva és kókény frissen	996	941	4 812	3 860	4 316	9 831	7 714	774,7	199,9
0810	Gyümölcs frissen (kiv. banán, trópusi gyümölcs, citrusfélék, szőlő, dinnye, papaya, alma, körte, birs, barackfélék, cseresznye, meggy, szilva és kókény)	2 086	2 561	4 010	6 879	8 044	10 094	7 370	353,3	107,1
0811	Gyümölcs és dió /nyersen gőzöléssel vagy vízben forrással főzve is/ fagyaszta, cukor vagy más édesítő anyag hozzáadásával is	4 008	1 835	2 111	2 367	3 656	3 942	5 249	131,0	221,7

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
0812	Gyümölcs és dió ideiglenesen tartósítva /pl. kéndioxid-gázzal, sós lében, kénés vízben vagy más tartósító oldatban/, de közvetlen fogyasztásra nem alkalmas állapotban	41	3	8	0	25	78	97	235,0	82 077,1
0813	Szárított gyümölcs (kiv. a banánt, a trópusi gyümölcsöt, a citrusféléket és a szőlőt; diókeverék vagy szárított gyümölcsök keveréke)	921	1 564	2 013	1 968	2 489	4 148	4 846	526,3	246,2
0814	Citrusfélék és a dinnyefélék héja /beleértve a görögdinnye héját is/ frissen, fagyaszta, szárítva vagy sós lében, kénés vízben vagy egyéb tartósító oldatban ideiglenesen tartósítva	135	149	186	194	202	207	187	138,8	96,4
0901	Kávé nyersen, pörköelve vagy koffeinmentesen is; kávéhéj és burok; bármilyen arányban valódi kávé tartalmazó pótkávé	55 430	41 839	32 061	33 788	34 045	46 005	55 095	99,4	163,1
0902	Tea, aromásítva is	4 758	5 619	4 838	5 611	5 879	6 879	10 080	211,8	179,6
0903	Matétea	30	7	17	10	17	26	10	32,9	99,2
0904	Bors a Piper nemből; a Capsicum vagy Pimenta nemhez tartozó növények gyümölcse szárítva, zúzva vagy őrölve	6 303	3 348	2 913	4 001	7 289	5 641	7 227	114,7	180,7
0905	Vanília	137	190	115	203	277	154	126	92,0	62,3
0906	Fahéj és fahéjvirág	241	298	276	302	287	298	389	161,5	128,8
0907	Szegfűszeg /egész gyümölcs, kocsány és szár/	186	210	283	199	206	217	181	97,1	90,8
0908	Szerecsendió, szerecsendió-virág, kardamom	373	491	351	357	289	310	288	77,2	80,7
0909	Ánizsmag, badian-, édeskömény-, koriander-, kömény- rétiköménymag és borókabogyó	57	203	282	654	520	567	460	802,7	70,4
0910	Gyömbér, sáfrány, kurkuma, kakukkfű, babérlevél, curry, görögzéna-mag, kapormag, görögbab mag, kani vagy négerbors	3 888	3 277	2 554	2 595	2 569	3 116	2 960	76,1	114,0
1001	Búza és kétszerez	78	57	128	1 158	7 974	2 821	2 593	3 343,1	224,0
1002	Rozs	223	156	9	29	518	111	19	8,4	63,5

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
1003	Árpa	9 650	9 371	60	7 590	12 986	5 548	2 340	24,3	30,8
1004	Zab	38	457	1	123	593	32	49	129,3	40,0
1005	Kukorica	11 888	15 218	13 870	11 840	34 119	17 556	19 095	160,6	161,3
1006	Rizs	13 068	15 561	15 395	13 278	16 589	17 774	18 988	145,3	143,0
1007	Cirokmag	150	102	106	336	29	165	199	132,8	59,3
1008	Hajdina, köles és kanárímag; más gabonaféle (kiv. következők: búza, kétszeres, rozs, árpa, zab, kukorica és rizs)	131	413	484	647	233	154	164	124,6	25,3
1101	Búzaliszt vagy kétszeres liszt	132	18	51	492	3 159	3 873	3 289	2 494,9	669,0
1102	Gabonaliszt (kiv. búza- vagy kétszeres liszt)	71	28	14	105	1 677	732	1 338	1 876,5	1 277,9
1103	Durva őrlemény, dara és labdaacs /pellet/ gabonából	18	54	63	7	58	267	333	1 838,0	4 637,6
1104	Megmunkált gabonaféle /pl. hántolt, lapított, pelyhesített, fényezett, szeletelt vagy durván darált/; gabonacsíra egészben, lapitva, pelyhesítve vagy őrlőve	351	101	63	100	236	267	758	215,8	759,4
1105	Liszt, dara, por, pehely, granulátum és labdaacs /pellet/ burgonyából	1 245	266	646	464	728	613	917	73,6	197,7
1106	Liszt, dara és por szárított hüvelyes zöldségből, szágóból, magas keményítőtartalmú gyökérből vagy gumóból, gyümölcsből vagy dióból	187	82	76	102	59	84	90	47,8	87,5
1107	Maláta, pörkölte is	2 053	2 524	2 350	4 602	5 554	8 688	10 480	510,4	227,7
1108	Keményítő, inulin	1 240	1 167	1 222	1 573	2 233	2 449	2 538	204,7	161,4
1109	Búzasicér, szárítva is	340	694	990	1 143	1 456	1 255	808	237,8	70,7
1201	Szójabab, törve is	1 198	13 643	12 696	4 025	1 362	2 747	553	46,1	13,7
1202	Földimogyoró, nem pörkölte vagy másképpen nem főzve, héjában vagy törve is	7 634	7 497	6 259	6 336	5 842	5 745	6 406	83,9	101,1
	Kopra	0	0	0	0	0	0	0		
1204	Lenmag, törve is	57	38	67	119	165	151	105	185,4	88,3

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
1205	Repece- vagy olajrepcemag, törve is	52	278	424	718	922	2 113	3 306	6 394,8	460,6
1206	Napraforgómag, törve is	7 034	5 531	7 893	15 310	16 036	16 369	23 170	329,4	151,3
1207	Olajos mag és olajtartalmú gyümölcs, törve is (kiv. a következőket: szójabab, földimogyoró, kopra, lenmag, repace, napraforgómag)	3 681	5 093	6 746	9 254	6 830	5 971	12 528	340,4	135,4
1208	Olajosmag-liszt és -dara, olajtartalmú gyümölcsliszt és -dara (kiv. a mustárlisztet és -darát)	924	1 537	1 398	546	430	748	3 332	360,7	610,3
1209	Mag, gyümölcs és spóra vetési célra	15 251	16 462	17 019	18 611	24 096	28 460	25 301	165,9	135,9
1210	Komlótozoz frissen vagy szárítva, őrölve, porítva vagy labdacs /pellet/ alakban is; lupulin	1 548	1 928	1 587	1 306	1 562	915	964	62,2	73,8
1211	Növényi és növényrész, elsősorban illatszer, gyógszer, rovarirtó szer, növényvédő szer, gombaölőszer és hasonló gyártására, frissen vagy szárítva, vágva, zúzva vagy porítva is	2 572	2 986	3 014	2 811	3 086	3 251	3 527	137,1	125,5
1212	Szentjánoskenyér, tengeri moszat és egyéb alga, cukorrépa és cukornád frissen, hűtve, fagyaszta vagy szárítva, őrölve is; másutt nem említett, elsősorban emberi fogyasztásra szolgáló gyümölcsmag és más növényi termék /bele	40	67	242	276	218	522	348	871,5	125,9
1213	Gabonaszalma és -pelyva nyersen, vágva, őrölve, sajtoltva vagy labdacs /pellet/ alakban is	53	8	16	20	16	43	39	74,8	198,1
1214	Karórépa, marharépa, takarmányrépa, takarmánygyökér, széna, lucerna, lóhere, baltacim, takarmányköszta, csillagfűrt, búkkönyű és hasonló takarmánynövény labdacs /pellet/ alakban is	27	35	21	42	740	42	71	264,9	167,5
1301	Sellak; természetes mézga, gyanta, mézgyanta és oleorezin /például balzsam/	726	732	818	1 078	1 037	1 377	1 612	221,9	149,5
1302	Növényi nedv és kivonat; pektintartalmú anyag, pektinát és pektát; agar-agar és más növényi nyálka és dúsító modifikálva /átalakítva/ is	7 196	7 121	7 292	8 388	7 033	7 509	8 103	112,6	96,6

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2000 %
1401	Elsősorban fonatkészítésre használatos növényi anyag /pl. bambusz nád, rotangnád, nád, gyékény, kosárfűz, rafia, tisztított, fehérített vagy festett gabonaszalma és hárskéreg/	244	242	285	202	216	157	283	116,0	140,6
1402	Elsősorban töllelék- vagy párnázóanyagok használatos növényi anyag /pl. kapok, növényi szálak és tengeri fű/ rétegesen, megerősítő anyaggal is	37	20	33	162	15	12	0	1,0	0,2
1403	Elsősorban seprű és kefe készítésére használatos növényi anyag /pl. seprűcirok, piasvarost, kuszótarack és mexikói növényrost/, kötegelve vagy eszotmozva is	250	1 026	1 020	547	473	315	198	79,1	36,2
1404	Festésre, cserzésre vagy faragásra alkalmas növényi nyersanyag; gyapothulladék; alfafű, eszpartó, luiffatok, zuzmók, kérgek és iparban felhasználható bogycok	95	108	79	46	121	233	409	429,8	886,9
1501	Sertézsír /szalonna is/ és baromfiszír /olvasztott vagy másként kivont/	401	813	1 180	1 744	3 139	5 690	2 164	539,1	124,1
1502	Szarvasmarhafaggyú, birka- vagy kecskefaggyú	673	476	1 162	2 970	2 932	927	704	104,5	23,7
1503	Zsírstearin, zsírolaj, oleosztearin, oleoolaj és faggyúolaj nem emulgálva, nem keverve vagy más módon nem elkészítve	105	1	0	1	0	0	6	6,1	992,0
1504	Halból vagy tengeri emlősből nyert zsír, olaj és ezek frakciói finomítva is, de vegyileg nem átalakítva	211	340	601	478	436	472	836	396,5	174,8
1505	Gyapjúzsír és ennek zsíros származékai /beleértve a lanolint is/	381	381	354	370	301	346	278	73,2	75,2
1506	Állati zsír és olaj és ezek frakciói, (kiv. a sertésből, baromfiból, halból és tengeri emlősből származók, valamint a faggyú), finomítva is, de vegyileg nem átalakítva	1	1	1	0	0	0	0	6,2	22,0
1507	Szójababolaj és frakciói finomítva is, de vegyileg nem átalakítva	2 669	6 017	4 470	2 059	1 028	8 926	3 068	114,9	149,0

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
1508	Földmogyoró-olaj és frakciói, finomítva is, de végül nem átalakítva	24	33	32	50	68	29	59	246,2	116,4
1509	Olívaolaj és frakciói, finomítva is, de végül nem átalakítva	1 147	1 626	1 914	2 776	3 463	4 733	6 411	558,7	230,9
1510	Kizárólag olivabogyóból nyert olaj és frakciói finomítva is, de végül nem átalakítva, beleértve az olívaolajokkal vagy ezek frakcióival készült keverékeket is	170	302	515	861	1 348	1 148	1 017	598,2	118,2
1511	Pálmaolaj és frakciói, finomítva is, de végül nem átalakítva	6 820	8 446	12 819	12 775	11 367	10 050	9 587	140,6	75,0
1512	Napraforgómag-, porsáfránymag- és gyapotmagolaj és ezek frakciói finomítva is, de végül nem átalakítva	9 035	16 717	9 400	12 864	8 495	13 010	13 087	144,9	101,7
1513	Kókuszdió /kopra/-, pálmamagbél- és babaszuolaj és ezek frakciói finomítva is, de végül nem átalakítva	6 022	4 364	3 942	4 477	4 122	3 110	2 340	38,9	52,3
1514	Repece- és mustárolaj és ezek frakciói, finomítva is, de végül nem átalakítva	2 751	2 550	7 132	5 436	6 993	9 555	2 810	102,2	51,7
1515	Lenmag-, kukorica-, ricinus-, tung-, szezám-, jójoba-, oiticica-, dohánymag-, tökmag-, kendermag- és mákolaj és ezek frakciói, finomítva is, de végül nem átalakítva	1 553	1 453	1 392	1 419	1 458	1 373	2 554	164,5	180,0
1516	Állati vagy növényi zsír és olaj és ezek frakciói részben vagy teljesen hidrogénezve, közbeesően vagy újraészterezve és elaidmizálva, finomítva is, de tovább nem elkészítve	17 354	13 649	14 255	14 805	14 251	12 745	13 982	80,6	94,4
1517	Margarin; állati vagy növényi zsírok vagy olajok vagy ezek frakciói étkészésre alkalmas keveréke vagy készítménye (kiv. az állati vagy növényi zsír és olaj és ezek frakciói részben vagy teljesen hidrogénezve, közbeesően vagy	15 586	13 304	17 251	22 965	34 883	38 021	43 674	280,2	190,2
1518	Elkészített zsír és olaj és ezek frakciói végül nem átalakítva; ezek étkészésre alkalmatlan keveréke vagy készítménye	922	740	921	629	938	822	925	100,3	147,2

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
1520	Nyers glicerin; glicerinvíz és glicerinlúg	66	65	13	22	15	150	320	481,8	1 471,5
1521	Növényi viasz (kiv. a trigliceridek), méhviasz, más rovarviasz és cetvelQ, finomítva vagy színezve is	167	213	254	220	160	216	312	186,3	141,8
1522	Degras; zsíros anyagok és állati vagy növényi viaszok feldolgozási maradékai	0	0	0	1	27	53	14		1 012,7
1601	Kolbász és hasonló termék húsból, vágási melléktermékből, belsőségből vagy vérből; ezeken a termékeken alapuló élelmiszerek	418	447	1 309	1 967	5 037	17 526	21 518	5 151,0	1 093,7
1602	Elkészített és konzervált hús, vágási melléktermék, belsőség és vér	1 076	1 868	2 357	2 958	5 803	21 316	24 095	2 238,8	814,6
1603	Kivonat és lé húsból, halból, rákból, rákféléből, puhatestű vagy más gerinctelen víziállatból	703	862	1 218	664	112	166	298	42,5	44,9
1604	Elkészített vagy konzervált hal; kaviár és halikrából készített kaviárpótló	11 026	12 779	14 525	15 373	16 414	20 709	20 402	185,0	132,7
1605	Elkészített vagy konzervált rák és rákféle, puhatestű és más gerinctelen víziállat	306	371	495	452	569	610	733	239,3	162,2
1701	Nád- vagy répacukor és vegytiszta szaharóz szilárd állapotban	2 496	4 599	7 221	11 704	21 917	30 752	53 816	2 155,8	459,8
1702	Cukor (kiv. a nád- és répacukrot; cukorszirup ízesítő- vagy színezőanyagok hozzáadása nélkül; mûmész, természetes mézzel keverve is; égetett cukor)	2 199	3 703	3 527	3 525	6 372	11 267	11 670	530,7	331,1
1703	Cukor kivonása vagy finomítása során nyert melasz	769	2 733	5 185	4 487	4 861	3 748	4 215	548,3	93,9
1704	Cukorka áru /beleértve a fehér csokoládét is/ kakaótartalom nélkül	16 699	21 466	13 946	14 407	18 716	24 242	28 244	169,1	196,0
1801	Kakaóbab, egészben vagy törve, nyersen vagy pörkölve	1 128	8	4	8	8	0	7	0,6	80,6
1802	Kakaóhéj, kakaóhártya, -bőr és más kakaóhulladék	0	0	0	2	0	0	0		0,0
1803	Kakaómassza, zsírtalanítva is	1 727	3 651	5 596	4 720	1 930	1 364	1 712	99,1	36,3
1804	Kakaóvaj, -zsír és -olaj	4 597	4 123	6 304	5 701	2 418	2 228	2 259	49,2	39,6

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
1805	Kakaópor, cukor vagy más édesítőanyag hozzáadása nélkül	6 920	9 183	14 466	16 714	15 050	8 409	8 971	129,6	53,7
1806	Csokoládé- és kakaótartalmú más élelmiszer-készítmény	35 248	43 442	46 659	56 600	82 628	105 490	126 346	358,5	223,2
1901	Malátakivonat; lisztből, darából, keményítőből vagy malátakivonathal előállított élelmiszer-készítmény; tej felhasználásával előállított élelmiszer-készítmény	17 034	19 726	22 610	24 709	34 315	35 051	37 725	221,5	152,7
1902	Tészta főzve és töltve /hússal vagy más anyaggal/ vagy másképp elkészítve is; kuszkusz /búzadarakása/ elkészítve is	2 082	2 344	2 881	3 183	5 508	9 257	9 514	456,9	298,9
1903	Tápioka és keményítőből készült tápiókapótló, mindezek pehely, szem, gyöngy és hasonló formában.	35	32	9	44	147	123	164	473,4	371,4
1904	Gabonából puffasztással vagy piritással előállított, elkészített élelmiszer; gabona (kiv. a kukoricát) szem formában, pehely formában vagy más megmunkált szem formában (kiv. liszt, dara és durva őrlemény) előfőzve vagy más	6 664	7 491	8 942	10 220	11 807	13 786	12 608	189,2	123,4
1905	Kenyér, cukrászitemény, kalács, biscuit és más pékáru kakaótartalommal is; áldozó ostya, üres gyógyszerkapszula, pecsételő ostya, rizspapír és hasonló termék	23 293	32 351	46 594	54 249	76 116	102 538	106 717	458,1	196,7
2001	Zöldség, gyümölcs, dió és más ehető növényrész ecettel vagy ecetsavval elkészítve vagy tartósítva /savanyúság/ tartósítva	1 139	1 804	1 585	1 166	2 779	5 239	5 230	459,1	448,7
2002	Paradicsom ecet vagy ecetsav nélkül elkészítve vagy tartósítva	2 502	7 021	9 819	4 541	3 655	4 365	7 123	284,7	156,8
2003	Ehető gomba és szarvasgomba, ecet vagy ecetsav nélkül elkészítve vagy tartósítva	519	662	808	803	1 439	1 942	1 939	373,3	241,6
2004	Zöldség (kiv. a cukrozott) ecet vagy ecetsav nélkül elkészítve vagy tartósítva (kiv. paradicsom és az ehető gombák), fagyaszta	9 049	9 539	9 899	12 621	16 358	15 312	17 235	190,5	136,6

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
2005	Zöldség (kiv. a cukrozott) ecet vagy ecetsav nélküli elkészítve vagy tartósítva (kiv. paradicsom és az ehető gombák), nem fagyasztvva	2 802	5 470	4 668	6 906	10 219	14 507	22 288	795,5	322,7
2006	Zöldség, gyümölcs, dió és növényrész, cukorral tartósítva	159	176	424	418	470	409	461	289,2	110,3
2007	Dzsem, kocsonya, íz és püré gyümölcsből vagy dióból	1 167	1 786	1 593	1 299	1 636	4 214	5 455	467,6	420,0
2008	Cukorszirupban főzött és tartósított, sterilizált, valamint pörkölt gyümölcs, dió és ehető növényrész, alkohol hozzáadásával is	17 178	18 825	23 949	29 252	37 789	33 972	32 811	191,0	112,2
2009	Gyümölcs- és zöldségig, nem erjesztve, alkohol nélkül, édesítve is	33 217	17 439	17 918	30 525	21 448	33 974	37 315	112,3	122,2
2101	Kávé- és teakivonat, ezeken alapuló készítmények; pörkölt pótkávé /valódi kávétartalom nélkül/	25 721	25 854	26 184	31 025	42 309	46 905	56 017	217,8	180,6
2102	Élesztő; egyesfajú élesztelen mikroorganizmusok; elkészített sütőpor	3 388	4 796	4 899	5 015	5 007	5 514	6 302	186,0	125,7
2103	Mártás és emek előállítására szolgáló készítmény; ételízesítő keverék; mustárliszt és -dara, elkészített mustár	4 807	6 350	7 998	11 907	15 963	21 925	25 500	530,5	214,2
2104	Leves, erőleves és ezek előállítására szolgáló készítmény; homogenizált összetett ételízesítő készítmény	7 632	7 735	9 253	8 931	8 963	11 810	12 955	169,7	145,1
2105	Fagyalt és ehető jégkrém	2 420	2 860	1 542	2 228	5 491	11 684	12 125	500,9	544,1
2106	Étrend kiegészítők, ételízesítő alapanyagok, ételízesítő adalékanyagok	33 969	41 619	55 889	66 918	85 445	103 083	125 741	370,2	187,9
2201	Víz, ásványvíz, szénsavas víz, ízesítés nélküli; jég és hó	2 585	3 035	6 600	5 346	5 105	3 917	2 949	114,1	55,2
2202	Víz, ásványvíz, szénsavas víz, ízesítve; alkoholtmentes italok	7 458	10 383	19 187	25 509	35 850	61 552	67 693	907,6	265,4
2203	Malátából készült sör	8 904	7 863	10 350	19 467	48 476	35 193	26 185	294,1	134,5
2204	Bor friss szőlőből; szőlőmust (kiv. a szőlőlevet)	3 018	3 827	5 544	7 743	8 469	12 044	18 048	598,0	233,1
2205	Vermut és friss szőlőből készült bor növényekkel vagy aromatikussal anyagokkal ízesítve	75	116	224	268	472	3 111	4 435	5 944,0	1 657,1

HS	Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/2000 %	2006/2003 %
2206	Erjesztett italok (kiv. a malátából készült sör és a friss szőlőből erjesztett italokat; alkoholmentes és erjesztett italok keverékei)	8	40	43	42	119	60	231	2 865,8	550,7
2207	Nem denaturált alkohol min. 80% alkoholtartalommal; etilalkohol és más szesz denaturálva	47	166	49	122	2 220	3 826	4 829	10 310,9	3 949,0
2208	Nem denaturált alkohol kevesebb, mint 80% alkoholtartalommal; szesz, likőr és más szeszestital	9 966	12 361	12 062	12 569	25 605	37 001	45 392	455,5	361,1
2209	Ecet és ecetsavból nyert ecetpótló	69	45	66	98	133	280	486	700,9	497,4
2301	Állati eredetű, emberi fogyasztásra alkalmatlan liszt, dara, labdac; tőporítvány	24 485	25 832	28 768	22 331	24 453	22 614	16 822	68,7	75,3
2302	Malomipari hulladék és melléktermék gabonából vagy hüvelyesből	292	70	168	213	713	312	249	85,3	117,2
2303	Hulladék és melléktermék, amely keményítő-, cukor-, sör- vagy szeszgyártásban keletkezett	957	2 238	3 185	8 599	12 104	7 922	7 595	793,7	88,3
2304	Szójahabólaj kivonásakor keletkező olajpogácsa és más szilárd maradék, örölve és labdac /pellet/ alakban is	155 282	193 193	187 851	168 155	163 045	124 610	151 250	97,4	89,9
2305	Földmogyoró-olaj kivonásakor keletkező olajpogácsa és más szilárd maradék, örölve és labdac /pellet/ alakban is	0	0	0	0	0	0	0		
2306	Növényi zsír vagy olaj kivonásakor keletkező olajpogácsa és más szilárd maradék, örölve és labdac /pellet/ alakban is (kiv. a szójából és a földmogyoróból származót)	19 869	21 134	14 144	7 382	13 619	5 325	3 941	19,8	53,4
2307	Borseprő és nyers borkő	173	567	123	191	0	0	17	9,6	8,7
2308	Állatok etetésére szolgáló növényi anyagok, hulladékok, maradékok és melléktermékek, labdac /pellet/ alakban is	310	549	437	628	476	474	476	153,7	75,8
2309	Állatok etetésére szolgáló készítmények és takarmányok	37 651	46 152	55 724	59 803	63 333	80 199	84 527	224,5	141,3
2401	Feldolgozatlan dohány; dohányhulladék	32 453	36 330	27 622	25 097	18 055	10 163	10 267	31,6	40,9
2402	Szivar, manillaszivar, cigárillos és cigáretta	5 681	5 382	5 398	6 700	29 368	71 905	82 931	1 459,7	1 237,8
2403	Nem rúdtdá formázott feldolgozott dohány és dohánypótló; dohányfólia; dohánykivonat és -eszencia	4 164	5 841	5 960	3 926	4 174	8 111	18 561	445,7	472,7
	Összesen:	1 100 946	1 267 562	1 381 337	1 494 324	1 999 670	2 407 645	2 633 921	239,2	176,3

Termelői árak a húsfélék esetében a visegrádi országokban (EUR/t)

	Lengyelország		Csehország		Szlovákia		Magyarország	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Borjú	1 713	2 429	1 551	2 182	1 468	2 087	1 845	2 335
Sertés	1 001	1 084	968	1 068	1 904	2 100
Csirke	692	711	709	...	729	686
Nyerstej	187	224	250	...	237	254	250	259

Forrás: EUROSTAT

Kérdőív Mezőgazdasági termelő

Kérjük, küldje vissza a kitöltött kérdőívet legkésőbb 2006. július 10-ig a következő címre:

Agrárgazdasági Kutató Intézet
dr. Stauder Márta
1355 Budapest, 55. Pf. 5.

❶ Kérjük, hogy adja meg cégük gazdasági formáját

Részvénytársaság	☐
Korlátolt felelősségű társaság	☐
Betéti társaság	☐
Szövetkezet	☐
Egyéb, éspedig	☐

❷ Mekkora volt az Önök cégének éves nettó árbevétele 2005-ben?

700 millió Ft alatti	☐
700-4000 millió Ft közötti	☐
4000 millió Ft feletti	☐

❸ Van-e külföldi tulajdon az Önök cégében?

Igen	☐ ☐ ☐ %
Nincs	☐

❹ Sorolja fel cégük beszerzési csatornáit, amennyiben mezőgazdasági alapanyagot dolgoz fel, élelmiszeripari tevékenységet folytat.

Közvetlenül a termelőtől	☐
Nagykereskedelem	☐
Import	☐
Egyéb, éspedig:	☐

5 Amennyiben import nyersanyagot is feldolgozott, illetve feldolgoz, van-e változás az Önök cégénél az EU-csatlakozás óta, és az milyen?

Nőtt	☐
Csökken	☐
Nem változott	☐
Nem tudja	☐

6 Milyen hatással van-e az élelmiszergazdasági import alakulására az EU-csatlakozás után a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban, illetve a mezőgazdaságban?

Meghatározó	☐
Jelentős	☐
Nem jellemző	☐

7 Ha az előző kérdésre igennel válaszolt, kérjük, fejtse ki kissé részletesebben.

8 Az EU-csatlakozás után befolyásolja-e az élelmiszergazdasági importot a külföldi tulajdon az élelmiszerkereskedelemben?

Igen	☐
Nem	☐

9 Ha igen, kérjük, fejtse ki kissé részletesebben.

10 Véleménye szerint milyen eszközökkel lehetne megakadályozni az élelmiszergazdasági import növekedését Magyarországon?

11 Kiknek és milyen részarányban értékesítik Önök a cég termékeit?

Megnevezés		Részarány
Élelmiszeripar	☐	☐ ☐ ☐ %
Nagykereskedelem	☐	☐ ☐ ☐ %
Kiskereskedelem	☐	☐ ☐ ☐ %
Export	☐	☐ ☐ ☐ %
Saját bolthálózat	☐	☐ ☐ ☐ %
Egyéb, mégpedig:	☐	☐ ☐ ☐ %
Összesen		1 0 0 %

12 Milyennek ítéli a cég kapcsolatát a kereskedelem többi szereplőjével?

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó
Élelmiszeripar	☐	☐	☐	☐
Nagykereskedelem	☐	☐	☐	☐
Kiskereskedelem	☐	☐	☐	☐
Exportőr	☐	☐	☐	☐
Saját bolthálózat	☐	☐	☐	☐
Szállítók	☐	☐	☐	☐
Egyéb, mégpedig:	☐	☐	☐	☐

13 Kérjük, indokolja az előző kérdésre adott válaszát!

14 Véleménye szerint a mezőgazdasági termelők és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb”? (Kérjük, indokolja meg válaszát!)

1. A mezőgazdasági termelők, mert:

2. A kereskedők, mert:

15 Véleménye szerint hogyan lehetne fokozni a magyar élelmiszergazdasági exportot?

16 Véleménye szerint hogyan lehetne elősegíteni a hazai élelmiszerfogyasztás bővülését?

17 Egyéb megjegyzés, észrevétel:

Köszönjük a válaszadást!

Kérdőív Élelmiszeripar

Kérjük, küldje vissza a kitöltött kérdőívet legkésőbb 2006. július 10-ig a következő címre:

Agrárgazdasági Kutató Intézet
dr. Stauder Márta
1355 Budapest, 55. Pf. 5.

❶ Kérjük, hogy adja meg cégük gazdasági formáját

Részvénytársaság	☐
Korlátolt felelősségű társaság	☐
Betéti társaság	☐
Szövetkezet	☐
Egyéb, éspedig:	☐

❷ Kérjük, adja meg, hogy cégük milyen szakágazatba sorolható

Húsfeldolgozás	☐
Halfeldolgozás	☐
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	☐
Növényi, állati olaj gyártása	☐
Tejfeldolgozás	☐
Malomipari termék, keményítő gyártása	☐
Takarmány gyártása	☐
Kenyér, friss tésztaféle gyártása	☐
Tartósított lisztesáru gyártása	☐
Cukorgyártás	☐
Édesség gyártása	☐
Tésztafélék gyártása	☐
Tea, kávé feldolgozása	☐
Fűszer, ételízesítő gyártása	☐
Homogenizált és diétás étel gyártása	☐
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszer gyártása	☐
Desztillált szeszes ital gyártása	☐
Bortermelés	☐
Sörgyártás	☐
Üdítőital gyártása	☐
Egyéb ital gyártása	☐

3 Mekkora volt az Önök cégének éves nettó árbevétele 2005-ben?

700 millió Ft alatti	☐
700-4000 millió Ft közötti	☐
4000 millió Ft feletti	☐

4 Van-e külföldi tulajdon az Önök cégében?

Igen	☐ ☐ ☐ %
Nincs	☐

5 Sorolja fel cégük beszerzési csatornáit (több válasz is adható)

Megnevezés	Részarány
Közvetlenül a termelőtől	☐ ☐ ☐ %
Nagykereskedelem	☐ ☐ ☐ %
Import más EU országból	☐ ☐ ☐ %
Import harmadik országból	☐ ☐ ☐ %
Egyéb, éspedig:	☐ ☐ ☐ %
Összesen:	1 0 0 %

6 Amennyiben import nyersanyagot is feldolgozott, illetve feldolgoz, van-e változás az Önök cégénél az EU-csatlakozás óta, és az milyen?

Nőtt	☐
Csökken	☐
Nem változott	☐

7 Milyen hatással van az élelmiszergazdasági import alakulására az EU-csatlakozás után a külföldi tulajdon az élelmiszeriparban?

Meghatározó	☐
Jelentős	☐
Nem jellemző	☐

8 Ha az előző kérdésre igennel válaszolt, kérjük, fejtse ki kissé részletesebben.

9 Az EU-csatlakozás után befolyásolja-e az élelmiszergazdasági importot a külföldi tulajdon az élelmiszerkereskedelemben?

Igen	☐
Nem	☐

10 Ha igen, kérjük, fejtse ki kissé részletesebben.

11 Amennyiben feldolgoznak import alapanyagot, történt-e változás az Önök cégének import beszerzési politikájában az EU-csatlakozás óta?

Igen, mégpedig	☐
Nem	☐

12 Véleménye szerint milyen eszközökkel lehetne megakadályozni az élelmiszergazdasági import növekedését Magyarországon?

13 Kiknek és milyen részarányban értékesítik Önök a cég termékeit?

Megnevezés		Részarány
Nagykereskedelem	☐	☐ ☐ ☐ %
Kiskereskedelem	☐	☐ ☐ ☐ %
Export	☐	☐ ☐ ☐ %
Saját bolthálózat	☐	☐ ☐ ☐ %
Egyéb, mégpedig:	☐	☐ ☐ ☐ %
Összesen		1 0 0 %

14 Milyennek ítéli a cég kapcsolatát a kereskedelem többi szereplőjével?

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó
Nagykereskedelem	☐	☐	☐	☐
Kiskereskedelem	☐	☐	☐	☐
Exportőr	☐	☐	☐	☐
Saját bolthálózat	☐	☐	☐	☐
Szállítók	☐	☐	☐	☐
Egyéb, mégpedig:	☐	☐	☐	☐

15 Kérjük, indokolja az előző kérdésre adott válaszát!
16 Véleménye szerint az élelmiszerfeldolgozók és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb”? (Kérjük, indokolja meg válaszát!)

1. Az élelmiszerfeldolgozók, mert:

2. A kereskedők, mert:

17 Véleménye szerint hogyan lehetne fokozni a magyar élelmiszergazdasági exportot?

18 Véleménye szerint hogyan lehetne elősegíteni a hazai gyártású élelmiszerfeldolgozás bővülését?

19 Egyéb megjegyzés, észrevétel:

Köszönjük a válaszadást!

Kérdőív Élelmiszerkereskedelem

Kérjük, küldje vissza a kitöltött kérdőívet legkésőbb 2006. július 10-ig a következő címre:

Agrárgazdasági Kutató Intézet
dr. Stauder Márta
1355 Budapest, 55. Pf. 5.

❶ Kérjük, hogy adja meg cégük gazdasági formáját

Részvénytársaság	☐
Korlátolt felelősségű társaság	☐
Betéti társaság	☐
Szövetkezet	☐
Egyéb, éspedig	☐

❷ Kérjük adja meg, hogy cégük mely szakágazatba sorolható.

Mezőgazdasági termékek nagykereskedelme	☐
Élelmiszer-, ital-, dohányáru nagykereskedelme	☐
Élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem	☐
Zöldség-, gyümölcs kiskereskedelem	☐
Húsáru kiskereskedelem	☐
Hal kiskereskedelem	☐
Pékáru, édesség kiskereskedelem	☐
Ital kiskereskedelem	☐
Dohány kiskereskedelem	☐
Egyéb élelmiszer kiskereskedelem	☐
Egyéb, mégpedig:	☐

❸ Mekkora volt az Önök cégének éves nettó árbevétele 2005-ben?

700 millió Ft alatti	☐
700-4000 millió Ft közötti	☐
4000 millió Ft feletti	☐

❹ Van-e külföldi tulajdon az Önök cégében?

Igen	☐ ☐ ☐ %
Nincs	☐

6 Sorolja fel cégük beszerzési csatornáit

Megnevezés		Résarány
Mezőgazdasági termelőtől	☐	☐ ☐ ☐ %
Élelmiszeripari termelőtől	☐	☐ ☐ ☐ %
Nagykereskedőtől	☐	☐ ☐ ☐ %
Kiskereskedőtől	☐	☐ ☐ ☐ %
Beszerzési társulástól	☐	☐ ☐ ☐ %
Importőrtől	☐	☐ ☐ ☐ %
Egyéb helyről, mégpedig:	☐	☐ ☐ ☐ %
Összesen		1 0 0 %

6 Milyennek ítéli Ön a kapcsolatát – korrektség szempontjából – azokkal a cégekkel, amelyektől az árut beszerzi?

Megnevezés	Jó	Közepes	Elfogadható	Nem igazán jó
Mezőgazdasági termelő	☐	☐	☐	☐
Élelmiszeripari termelő	☐	☐	☐	☐
Nagykereskedő	☐	☐	☐	☐
Kiskereskedő	☐	☐	☐	☐
Beszerzési társulás	☐	☐	☐	☐
Importőr	☐	☐	☐	☐
Egyéb	☐	☐	☐	☐

7 Kérjük, indokolja, miért?

8 Véleménye szerint Ön, vagy az Önnek szállító cégek vannak-e előnyösebb pozícióban?

Megnevezés	Szállítóim vannak előnyösebb helyzetben	Én vagyok előnyösebb helyzetben
Mezőgazdasági termelő	☐	☐
Élelmiszeripari termelő	☐	☐
Nagykereskedő	☐	☐
Kiskereskedő	☐	☐
Beszerzési társulás	☐	☐
Importőr	☐	☐
Egyéb	☐	☐

9 Kérjük, indokolja, miért?

10 Milyen arányban forgalmaz Ön az üzletében (üzleteiben) magyar, illetve külföldi árut?

Magyar áru	☐ ☐ ☐ %
Külföldi áru (EU és harmadik országok)	☐ ☐ ☐ %
Összesen:	1 0 0 %

11 Kérjük, mondja el, mi a véleménye a külföldi tőke jelenlétéről az élelmiszerkereskedelemben.

12 Milyen hatással van az élelmiszergazdasági import alakulására az EU-csatlakozás után a külföldi tulajdon az élelmiszerkereskedelemben?

Meghatározó	☐
Jelentős	☐
Nem jellemző	☐

13 Ha igen, kérjük, fejtse ki kissé részletesebben.

14 Történt-e változás az Önök cégének import beszerzési politikájában az EU-csatlakozás óta?

Igen, mégpedig:	☐
Nem	☐

15 Véleménye szerint milyen eszközökkel lehetne megakadályozni az élelmiszergazdasági import növekedését Magyarországon?

16 Véleménye szerint a termelők (mezőgazdasági és élelmiszeripari) és a kereskedők kapcsolatában jelenleg melyik fél az „erősebb”? (Kérjük, indokolja meg választát!)

1. A termelők, mert:

2. A kereskedők, mert:

17 Véleménye szerint hogyan lehetne fokozni a magyar élelmiszergazdasági exportot?

18 Véleménye szerint hogyan lehetne elősegíteni a hazai gyártású élelmiszerforgasztás bővülését?

19 Hogyan látja az élelmiszerkereskedelem jövőjét az alábbiak vonatkozásában? (Több válasz is bejelölhető!)

Tovább folytatódik a koncentráció	☐
Elaprózódik az élelmiszerkereskedelmi hálózat	☐
A külföldi tőke további térnyerése	☐
A magyar tulajdonú élelmiszerláncok további térnyerése	☐
A magyar tulajdonú élelmiszerláncok további térnyerése külföldön	☐
Megoldatlan a vidéki (falusi) élelmiszerkereskedelem problémája	☐
A diszkontok további térnyerése	☐
A sajátmárkás termékek további térnyerése	☐
A globalizáció fokozódása	☐
Egyéb, mégpedig:	☐

20 Egyéb megjegyzés, észrevétel:

Köszönjük a válaszadást!

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok**1997**

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése
(Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi
Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András,
Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás
tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés

1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában
1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyésélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban

1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig
1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökgazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasznóbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai

2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiaconra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radóczné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai

2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalásky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgásteret a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban
2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor:
A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon

2004. 6. Dorgai László (szerk.):
A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása
2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk):
Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
2004. 8. Potori Norbert (szerk):
A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna:
A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban
2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut:
A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-
külkereskedelemre
2005. 3. Juhász Anikó (szerk.):
Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között
2005. 4. Dorgai László (szerk.):
Termelői szerveződések, termelői csoportok a mezőgazdaságban
2005. 5. Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.), Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmánytermelés és -felhasználás elemzése, különös tekintettel az
abraktakarmány-keverékek gyártására
2005. 6. Kapronczai István (szerk.), Korondiné Dobolyi Emese, Kovács Henrietta, Kürti
Andrea, Varga Edina, Vágó Szabolcs:
A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói
válaszok időszerű kérdésekre)

2006

2006. 1. Bánáti Diána (szerk.), Popp József (szerk.):
Élelmiszer-biztonság a nemzetközi kereskedelem tükrében
2006. 2. Hamza Eszter, Tóth Erzsébet:
Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe
2006. 3. Orbánné Nagy Mária (szerk.):
Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005)
2006. 4. Kovács Gábor:
A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a
földhasználati viszonyokra
2006. 5. Guba Mária, Harza Lajos, Mizik Tamás:
A mezőgazdasági üzemek konszolidációs programjai (2000-2004)

2006. 6. Radócné Kocsis Teréz, Györe Dániel:
A borpiac helyzete és kilátásai
2006. 7. Nagy-Huszein Tibor:
A tagi tulajdonlás a mezőgazdasági szövetkezetekben
2006. 8. Hingyi Hajnalka, Kürthy Gyöngyi, Radócné Kocsis Teréz:
A mezőgazdasági eredetű folyékony bioüzemanyagok termelésének piaci kilátásai

2007

2007. 1. Erdész Ferencné:
A magyar gyümölcs- és zöldségpiac helyzete és kilátásai
2007. 2. Varga Tibor (szerk.), Tunyoginé Nechay Veronika (szerk.), Mizik Tamás (szerk.):
A mezőgazdasági árképzés elméleti alapjai és hazai gyakorlata
2007. 3. Bánáti Diána, Popp József, Potori Norbert:
A GM növények egyes szabályozási és közgazdasági kérdései
2007. 4. Kürti Andrea, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Kürthy Gyöngyi:
A magyar élelmiszergazdasági import dinamikus növekedésének okai

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064